

RASPORED OPERACIJA RADI OSTVARENJA KONAČNOG RATNOG CILJA

1. — OBLICI VOĐENJA ORUŽANIH DEJSTAVA

Opšte odredbe. — Ako bismo rat posmatrali samo kao haotičnu masu događaja, morali bismo uopšte negirati postojanje strategije kao veštine. Strategiska misao počinje onda kada se u toku oružanih dejstava počne zapožati izvestan put koji treba da savladamo radi ostvarenja ratnih ciljeva. Oko toga puta se i izgrađivalo učenje o strategiji tokom čitavog stoleća, čiji je početak obeležen Lojdovim delom, a kraj — delom G. A. Lera. Međutim, taj se put tumačio kao geometrijska linija, koja pretstavlja apstrakciju važnih suvozemnih puteva kojima se kreće vojska. U ovoj operaciskoj liniji Ler je video osnovnu ideju operacije po cilju i pravcu; njen pređeni deo pretstavljao je teritorijalne puteve koji su oružane snage povezivale sa svojom bazom (komunikacijsku liniju), dok je njen nepređeni deo pretstavljao ideju, zamisao operacije. Posebne tačke operaciske linije bile su etape (međuciljevi) na putu ka ostvarenju krajnjeg cilja. Kod Lera je operaciska linija obuhvatala sav pojam oružanih dejstava, početak i kraj pojave, jer se u njegovoj pretstavi operacija gotovo slivala sa ratom.

Mi se ne možemo složiti sa ovim učenjem čak ni u odnosu na operativnu veštinu, koju je Ler poglavito imao u vidu. Kod Lera su ratni međuciljevi bili izraženi geometriskim tačkama, što je i dozvolilo da se one spoje u jednu operacisku liniju, u liniju ciljeva, jer su, prema Lerovom gledištu, svi oni bili jednaki — uništiti nepri-

jatelja na datom mestu. Taj geometriski metod ne objašnjava nikakvo doziranje snaga, odnosno napora. On uopšte ne izražava one ciljeve koje teži da ostvari odbrana; međutim, ne može se tvrditi, da odbrana ne teži nikakvim ciljevima. Pa i nastupanje savremenih frontova koji se po širini protežu na hiljadu kilometara, bojevi u velikim operacijama koji zahvataju ogroman prostor, vrlo se slabo izražavaju geometriskom linijom čija širina nema dimenzije, odnosno tačkom koja uopšte nema dimenzija. Ne dobija se jasna slika.

Izgleda, da se u strategiji ovaj metod uopšte ne može primeniti, pošto se tu posebne operacije više ne slivaju u jednu glavnu operaciju i međusobno se razdvajaju operativnim razvojem za nove operacije. Ciljevi posebnih operacija su rastureni i čine logične, a ni u kom slučaju geometriske etape na putu ka ostvarenju konačnog ratnog cilja. Stoga ćemo govoriti o liniji strategije, o toj logici koja ciljeve posebnih operacija povezuje u jedinstveni put ka konačnom uspehu, a koja bi u geometriskom obliku bila suviše izlomljena i isprekidana da bi dobila pravo da bude nazvana linijom. Sa geometriske tačke gledišta, oružana dejstva danas su izgubila svoj logički redosled; ostajući na Lerovom gledištu morali bismo priznati da je Prvi svetski rat pretstavljaо haos. Međutim, razvoj oružanih dejstava sačuvao je logički redosled, a naš se zadatak sastoji u tome da ga zapazimo i registrujemo. Svu suštinu veštine strategiskog rukovođenja ratnim dejstvima mi svodimo na shvatanje, razjašnjenje logike raspoređivanja operacija, izgrađene radi ostvarenja ratnih ciljeva.

Oružana dejstva mogu dobijati razne oblike: uništavanja i iznuravanja, odbrane i nastupanja, manevarski i poziciski oblik. Svaki od tih oblika bitno utiče na liniju strategije. Stoga ćemo naše izlaganje početi proučavanjem tih oblika. Potom ćemo se upoznati sa огромnim uticajem koji komunikacije ispoljavaju na rad strategije. Zatim ćemo ukratko razmotriti šta su to savremene operacije sa ograničenim ciljem u čijem se raspoređivanju ogleda stra-

tegiska delatnost. I, najzad, pristupićemo razmatranju pitanja koja sadrži pojam same linije strategije.

Uništavanje. — Govoreći o političkom cilju rata došli smo do zaključka da je političko rukovodstvo, posle pažljivog konsultovanja stratega, dužno da orijentiše dejstvo oružanih snaga u pravcu uništavanja ili iznuravanja neprijatelja. Suprotnosti između ta dva oblika mnogo su dublje, važnije i imaju ozbiljnije posledice nego suprotnosti između defanzive i ofanzive.

Zadatak strategije najviše se uprošćava ako mi ili neprijatelj težimo da završimo rat uništavajućim udarom po primeru Napoleona i Moltkea. Radovi iz oblasti strategije, koji su imali u vidu isključivo strategiju uništavanja, u suštini su se pretvarali u raspravu o operativnoj vештини, i G. A. Ler je na koricama svoga dela pod naslovom »Strategija« s punim pravom stavio još i drugi naslov — »taktika vojišta«.*.) Naklonost stratega stare škole prema analiziranju Napoleonovih ratova je prirodna pojava, jer se u njima čitav pohod često svodio na jednu jedinu operaciju na glavnem vojištu; strategiska pitanja nisu zadavala teškoće i sastojala su se samo u određivanju glavnog vojišta; grupisanje snaga na glavnem i pomoćnom vojištu vršeno je po načelu davanja odlučujuće prednosti interesima glavnog vojišta,¹⁾ a postavljanje cilja za jednu operaciju na glavnem vojištu nije moglo izazivati sumnju, jer se kod strategije uništavanja taj cilj svodio na razbijanje neprijateljske žive sile razvijene na vojištu. Prema tome, izučavanje Napoleonovih ratova u većini slučajeva svodilo se na izučavanje operatike a ne strategije. Sasvim je prirodno što je Žomini pitanja strategije smatrao jednostavnijim od taktičkih pitanja. Ono što smo rekli nikako ne znači da ne priznajemo veličinu Napoleona kao stratega, ali pri tadašnjem načinu vođenja rata strategija nije dolazila do punog izražaja zbog političkih momenata:

*) „Тактика театра военных действий“. — Prim. red.

¹⁾ Ideje uništavanja, nesumnjivo, primoravaju rukovodioce pomoćnog vojišta na pasivnost; to je tačno i važi kako za strategiju tako i za politiku.

ratove 1805, 1806, 1807 i 1809 godine možemo razmatrati u jednoj opštoj perspektivi, kao zasebne velike operacije protiv neprijatelja koje je Engleska isturala na kontinentu, i tada će nas zadiviti pravilno određivanje cilja svakog rata, pravilan izbor momenta početka oružanih dejstava i vanredno vešt završetak svakog rata u potrebnom momentu. Nema sumnje, i u Napoleonovo doba nije operacija za uništavanje uvek u jednom potezu dovodila do raspleta, naprimjer, u ratu 1796—1797, 1812 i 1813 godine; u takvim slučajevima i Napoleon je morao da rešava strategiske probleme. Međutim, pisci istorije Napoleonovih ratova i dandanas su još istoričari koji opisuju pojedine njegove operacije, a jedino politička istorija donekle otvara perspektivu za shvatanje njegove strategiske veštine.

Tri osnovna elementa operacije — snaga, vreme i prostor — kod strategije uništavanja kombinuju se uvek tako da dobitak u vremenu i prostoru pretstavlja sredstvo, a uništenje glavnih snaga neprijateljske vojske — cilj. Sve se potčinjava interesima glavne operacije, a u njoj sve zavisi od odlučujuće tačke. Ta odlučujuća tačka za strategiju uništavanja pretstavlja neku vrstu magnetske igle kompasa koja opredeljuje čitavo manevrovanje. Postoji samo jedna pravilna linija uništavanja; postoji samo jedna pravilna odluka; vojskovoda je ustvari lišen slobode izbora, jer je dužan da doneše odluku koju mu diktira situacija. Ideja uništavanja primorava da se svi manje važni interesi i pravci, svi geografski objekti smatraju ništavnim. Prekidi u razvoju oružanih dejstava u suprotnosti su sa idejom uništenja. Šestonedeljni prekid između bitke kod Asperna i Vagrama bio je rezultat Napoleonove nesmotrenosti prilikom pripreme prelaza preko Dunava i neuspехa koji je posle toga usledio. Strategiju uništavanja karakteriše jedinstvo cilja, vremena, mesta i dejstva. Njeni primeri su stvarno klasični po svom stilu, jednostavnosti i skladnosti. Teoretičari strategije uništavanja ismejavali su finu strategiju XVII veka sa potezima nalik na one u mačevanju. I stvarno, u poređenju sa

finim Tirenovim strategiskim potezima, Napoleonovi i Moltkeovi udari potsećaju na tojagu koja jednim udarcem razbija lobanju.

Strategija uništavanja traži još jedan preduslov, a to je: izvanredna, potpuna pobeda. Geografski objekat samo onda može da bude cilj nastupanja radi uništavanja kad neprijateljska živa sila postane prividna. Sve dotle cilj nastupanja treba da bude: potpuna dezorganizacija neprijateljske žive sile, njeno potpuno uništenje, sprečavanje svake veze između preostalih delova, ovlađivanje najvažnijim komunikacijama, i to najvažnijim za oružane snage, a ne za državu kao celinu.

Pohod u stilu uništavanja stavlja nastupajuće armije u tako nepovoljne materijalne uslove, toliko ih slabi zbog potrebe osiguranja bokova i pozadine i zahteva tako velike napore u pogledu njihovog snabdevanja, da samo postizanjem niza vanredno velikih operativnih uspeha možemo sačuvati sebe od konačnog neuspeha. Da bi se pri uništavanju postigao uspeh, treba zarobiti stotine hiljada vojnika, potpuno razbiti čitave armije, zapleniti hiljade topova, skladišta, transporte. Samo takvi uspesi mogu sprečiti potpuno izjednačenje snaga pri konačnom obračunavanju. Takvih pobjeda nije bilo ni u Galiciji, ni u »Bici na granici«, niti u ofanzivi Crvene armije 1920 godine. Svuda smo videli samo ordinarne pobeđe sa potiskivanjem neprijatelja, pri čemu je branilac imao nešto veće gubitke od napadačevih. A to je apsolutno nedovoljno.

Neophodna potreba da se pri uništavanju postigne izvanredna pobjeda postavlja naročite zahteve izboru oblika operacije. Glavne neprijateljske snage moraju se opkoliti, ili nabaciti na more ili na granicu neutralne zemlje. Postavljanje takvog cilja, svakako, vezano je sa rizikom. Ako sredstva kojim raspolažemo ne odgovaraju potpuno takvoj postavci, treba uopšte odustati od uništavanja. Da nije Moltke uspeo da na pravcu prema Parizu 1870 godine do temelja potuče Bazenovu i Mak-Mahonovu armiju, situacija Nemaca kod Pariza bila bi očajna. Ne možemo se složiti sa prvom Moltkeovom odlukom od 25

avgusta 1870 godine, prilikom pristupanja Sedanskoj operaciji (koncentracija kod Damvila), koja je imala skroman cilj da Mak-Mahonu frontalno prepreči pravac prema Mecu. Strategija uništavanja treba da koristi svaku priliku radi potpunog razbijanja neprijatelja, i prema tome, Moltke je morao glavne napore odmah usmeriti na presecanje Mak-Mahonovih pravaca ostupanja na zapad.

Operativno rukovođenje generala Aleksejeva u Galiciskoj operaciji 1914 godine izaziva još veću sumnju. Strategija je postavila toj operaciji veličanstven cilj — okružavanje svih austrijskih armija pomoću dvojnog obuhvata sa oba naša krila; ali se general Aleksejev najviše brinuo o smanjenju rizika i težio je da se prikupi prema centru, zadržavajući krila u rasporedu stepenom unazad. Na ovakav način mogao se postići samo običan, prosečan uspeh — izbacivanje Austrijanaca iz Istočne Galicije — a ne i ostvariti san o pohodu na Berlin ili Beč.

Šlifen, koji je operativnu ideju Kane, tj. ideju potpunog uništenja neprijatelja u oružanom sudaru, povezao sa strategijom uništavanja bio je potpuno u pravu. Njegove ideje uništavanja neprijatelja karakterišu se stremljenjem da maksimum snaga koncentriše na desnom obuhvatnom krilu nemačkog prodora u Francusku. Kao odgovor na zahtev Austrijanaca da se pojačaju nemačke snage ostavljene za dejstvo protiv Rusije, Šlifen je 1912 godine razradio plan prema kome se protiv Rusije ne ostavlja nijedna operativna ili rezervna divizija, već samo jedinice landvera. Sve operativne divizije upućuju se, potom planu, na Zapad da bi se postigla dovoljna nadmoćnost na rešavajućoj tački. Po njegovom mišljenju, sudbina Austro-Ugarske morala je da se reši na Seni, a ne na Bugu.

Ali docnije, ni Šlifen ni Moltke mlađi nisu ostali dosledni svojem mišljenju. U njihovom je interesu bilo da austrijske armije pređu u ofanzivu protiv Rusa radi ometanja njihovog upada u Nemačku. Stoga su oni ubedivali austrijski Generalstab da ne počinje ofanzivu na Srpskom frontu, već da sve snage baci protiv Rusije, jer će sud-

bina srpske vojske biti rešena zajedno sa sudbinom ruskih armija. Nemački Generalstab predlagao je Austriji da prema Rusiji i Srbiji primeni isti plan borbe na dva fronta, koji je on sâm sastavio za Nemačku u odnosu na Francusku i Rusiju. Ali, nemoguće je istovremeno ostvarivati dva plana uništavanja. Nastupanje 49 austrougarskih divizija trebalo je da stvori na Bugu drugu rešavajuću tačku, čiji je značaj bio sličan rešavajućoj tački 80 nemačkih divizija na Marni. Zahtevi Austrijanaca za pomoć sa pravca Istočne Pruske dobijali su određeni značaj. I Moltke mlađi morao je da vodi računa o Istočnom frontu čija se važnost povećala; on je za taj front izdvojio 14 operativnih i rezervnih divizija, zatim je pokušao da prevari Austrijance u računu i da od toga broja uzme pet divizija, ali ga je bitka kod Gumbinena primorala da ih vrati na Istočni front. Šlifenov plan bio je plan za uništavanje, ali samo u slučaju ako Nemačka sama ratuje na dva fronta, ali uopšte nije bio usklađen sa učešćem Austro-Ugarske u ratu. Logika uništavanja je zahtevala da se Austrijanci uzdrže od nastupanja na Ruskom frontu sve dotle dok Francuska ne bude tučena; ta je logika zahtevala da jedan deo austrougarskih korpusa čak posedne Lorenski front radi ojačanja desnog krila nemačkog fronta nastupanja.

Nastupanje sa ciljem uništavanja, u složenijim uslovima, pretstavlja niz uzastopnih operacija, koje su ipak tako tesno međusobno povezane da se slivaju u jednu ogromnu operaciju. Polazni raspored za narednu operaciju proizlazi neposredno iz postignutog cilja završene operacije.

U savremenim uslovima strategija uništavanja obuhvata niz uzastopnih operacija, koje imaju stalan pravac, a čiji ciljevi pretstavljaju jednu pravu logičku liniju. Tako je, 1870 godine, Moltke prvu operaciju vodio radi uništenja Bazenove armije pa ju je okružio u Mecu; odmah posle toga on je krenuo ka konačnom cilju — Parizu; usput se otkrio ludački manevr Mak-Mahonove armije između trostruko jačih nemačkih snaga i belgijske granice; u drugoj operaciji Moltke je uništilo tu armiju kod

Sedana; treća operacija dovela ga je do blokade Pariza. Bizmark je bio u pravu kad je zahtevao da se Pariz tuče vatrom i napadne, jer bi taj napad stvarno odgovarao karakteru uništavanja, koji je politička situacija name-tala ratu.

Posle pobeđe nad Austrijancima u Galiciji 1914 godine, strategija u stilu uništavanja nalagala bi da Rusi neposredno nastupaju u Moravsku i Šlesku. Međutim, mi nismo imali za to dovoljnu nadmoćnost u snagama i, usled opasnosti koja nam je pretila od obilaska našeg desnog krila od strane 9 nemačke armije, morali smo odustati od gonjenja Austrijanaca i pristupiti novom razvoju snaga na Visli, od ušća reke Sane do Varšave, a zbog toga smo morali povući nazad 9, 4 i 5 armiju. Novi, pak, razvoj snaga znači naglo otstupanje od načela uništavanja. To je početak finih poteza iz mačevanja, a međutim uništavanje baš i teži da ih izbegne i ima za to jedino sredstvo — stalno i energično pojačavanje svog udara u najvitalniji centar neprijatelja; ukoliko je pri tome stegnutija i masivnija naša pesnica, utoliko će pre neprijatelj biti primoran da svoja dejstva podredi našim, tj., govoreći starim jezikom, »mi ćemo diktirati neprijatelju operativne zakone«.

Veći deo nastupanja Crvene armije 1920 godine od obale Dvine ka Visli bio je u stilu uništavanja. Prikupljanje pesnice na desnom krilu i njeno neprekidno kretanje na stotine kilometara stvarno je ukočilo sve operativne protivmere Poljaka, sprečilo sve njihove pokušaje da se zaustave na povoljnim položajima na prostoru od Berezine pa zaključno do Buga; mačevalački potezi, iznuravanje iz doba Prvog svetskog rata nestali su. Izgledalo je da je vaskrsla i dobila crvenu boju Napoleonova tojaga koja je jednim udarom rešavala rat. Međutim, Crvena armija u svom kretanju ka Visli, kao i nemačka vojska pri nastupanju ka Marni, nije uspela da izvojuje vanredne pobeđe. Na završni deo nastupanja počeli su uticati geografski razlozi: Crvena armija nije toliko težila da u Danskiškom Koridoru preseće komunikacije poljske vojske

koliko da preseče najvažniju arteriju čitave Poljske. Crvena armija, ignoršući materijalne snage Poljaka na oružanom frontu, stupila je u borbu sa Versajskim ugovorom. To je već mistika, naročito u uslovima dejstava za uništavanje.

Uništavanje ne obuhvata samo brzinu i neprekidnost već i masovnost. Međutim, pri izbjivanju na Vislu Crvena armija toliko je brojno oslabila i toliko se udaljila od svojih izvora snabdevanja da je pretstavljala pre prividnu nego stvarnu snagu. Pojavivši se u blizini Carigrada 1829 godine u približno istim uslovima, Dibič je umeo da na vreme zaključi mir. Napoleon je 1797 godine, nalazeći se u nešto povoljnijoj situaciji u blizini Beča, takođe uspeo da, poklonivši potučenoj Austriji Veneciju, zaključi mir, koji je željno očekivala revolucionarna Francuska. Mi smo, pak, precenili svoje uspehe i nastavili nastupanje; kulminacija naših mogućih uspeha ostala je daleko pozadi linije Bjalistok — Brest i svaki korak napred pogoršavao je našu situaciju.

Značaj, koji se u strategiji uništavanja pridaje glavnoj (generalnoj) operaciji za uništavanje neprijatelja, znatno sužava perspektivu strategiskog razmišljanja. Sutradan posle okončanja operacije naći ćemo se u potpuno novoj situaciji; vanredni događaji operacije iz temelja će izmeniti situaciju, stvoriti precenjivanje svih vrednosti. Kod strategije uništavanja, koja pridaje tako jedinstven i izvanredan značaj rezultatu oružanog sudsara sa neprijateljem, situacija dobija karakter kalejdoskopskog prizora: jedan udarac otsudne operacije i stvara se potpuno nova, neočekivana slika, koja se ne može unapred zamisliti. U strategiji uništavanja taj »sutradan« operacije obavljen je gustom maglom. Samo raspolažući takvom ogromnom nadmoćnošću snaga, kakvom je raspolagao Napoleon 1806 ili Moltke 1870 godine, strategija uništavanja, koja se upravlja prema magnetnoj igli »rešavajuće tačke«, može da ne ispusti iz vida i konačan cilj. Uopšte uzev, »rešavajuća tačka« operacije u strategiji uništavanja vlada skoro

neprikosnoveno, a svako narušenje njenih zahteva može da se posmatra kao opasno skretanje, kao »predubeđenje«.

Današnjica je istakla važne faktore koji otežavaju uništavanje. Prvi od njih je mali domet savremenih operacija, pružno vraćanje na sistem petodnevnih marševa, o čemu će biti govora u sledećem poglavlju. Operacija se mora cepati na delove, zaustavljajući privremeno napredovanje fronta radi opravke železničkih pruga u pozadini. Prekidi koji usled toga nastaju mnogo doprinose tome da borbe dobijaju poziciski karakter. Drugi faktor sastoji se u tome što u naše doba početak rata ne pretstavlja kulminaciju strategiskog naprezaanja. Vojna i ekomska mobilizacija će isturiti drugi i treći ešelon mobilisane i opremljene žive sile. U armiji koju je improvizovao Gambeta, Moltke stariji je još 1870 godine imao posla sa drugim ešelonom uopšte nepripremljene francuske mobilizacije. Stalne francuske armije bile su uništene u roku od mesec dana, dok je borba sa drugim ešelonom trajala četiri meseca. Izgleda da je ovo iskustvo i poslužilo kao osnova Moltkeovom gledanju na budući rat Nemačke na dva fronta kao na rat za iznuravanje. Jedna jedina operacija kod Marenga 1800 godine donela je Napoleonu čitavu Italiju, a operacija kod Jene 1806 godine omogućila likvidaciju cele Pruske sve do Visle. U našim uslovima Napoleon bi morao da vodi uzastopne operacije, nailazeći na sve veće teškoće protiv novih snaga koje je prikupila država.

Celishodnost operacije. — Porast važnosti glavne operacije u strategiji uništavanja dovodi do toga da se operacija više ne javlja kao jedno od sredstava za vođenje rata; ona sama sobom zamračuje konačni cilj rata i dobija samostalan značaj. Pitanje celishodnosti operacije odlazi na drugi plan. Operativni i taktički razlozi postaju presudni. Nije važno u koje će vreme i gde neprijatelj biti uništen, glavno da udar ima uništavajući karakter. Važno je da se taktička dejstva trupa upravljaju po liniji najmanjeg otpora. Stoga, sa gledišta strategije uništavanja, ne treba prebacivati Ludendorfu što je za odlučujući udar

u martu 1918 godine izabrao amijenski, najmanje važan strategiski pravac na spoju francuske i engleske vojske. Pri uništavanju pitanje pravca ima manje važan značaj u odnosu na zamah udara. Greška nemačke Vrhovne komande ogledala se u težnji da smanji rizik, da sačuva neprekidan front, da odustane od najneverovatnijeg mešanja svojih i neprijateljskih trupa u jednu »slojastu pitu«, koja bi se stvorila ako bi se pri napredovanju zanemarili rejoni koje neprijatelj i dalje drži u svojim rukama; trebalo je da Nemci teže da što više povećaju prostoriju operacije, imajući u vidu da će se na njoj ove izmešane jedinice i sredstva obeju strana u krajnjoj liniji, naći u vlasti pobedioca. Naprotiv, docniji Ludendorfovi ofanzivni pokušaji na novim otsecima, koji su bili vezani sa novim razvojem i delom imali demonstrativni karakter, već su bili u jasnoj kontradikciji sa strategijom uništavanja. To su već bili mačevalački potezi, potezi koji neuporedivo manje vežu volju neprijatelja; i ukoliko bi situacija, u kojoj se Nemačka nalazila 1918 godine, mogla da opravda ofanzivni pokušaj u stilu uništavanja, utoliko je ispoljavanje aktivnosti u iznuravanju bilo neopravdano.

Nigde u tolikoj meri ne dolazi do izražaja potreba povlačenja jasne granice između strategije uništavanja i strategije iznuravanja koliko u pitanju celishodnosti operacije (ranije — glavne bitke). G. A. Ler čije je celokupno razmišljanje bilo izgrađeno u duhu uništavanja čini, po našem gledištu, grubu logičku grešku ističući pitanje celishodnosti bitke koja završava operaciju; kod Napoleona, naravno, to pitanje, te sumnje nisu postojale, jer je glavna bitka bila ideal, željeni cilj, kojem je on težio. I da bi potkrepio svoja razmatranja koja narušavaju stil uništavanja, Ler je, naravno, morao da se pozove na mišljenje teoretičara pristalica ideje iznuravanja, na primedbu Morisa Saksonskog da »bitke pretstavljaju obično utočište nespremnosti«, na čudnovatu za njega primedbu Fridriha Velikog da je »boj sredstvo slaboumnih generala«, i da ga treba započeti samo onda kad je očekivani dobitak veći

od mogućeg gubitka. Ler²⁾ navodi čak i govor vojvode Albe, vojskovođe iz sredine XVI veka, čiji je cilj bio da stiša polet svojih saradnika koji su zahtevali borbu sa Francuzima, i koji je apelovao na njihovu opreznost i hladnokrvnost: ne sme se staviti na kocku cela kraljevina protiv jednog jedinog ukrašenog zlatom mundira francuskog vojskovođe; ovaj poslednji ionako otstupa i u boju rizikuje da izgubi samo svoj transport. Pobeda može da bude i beskrvna; bitku treba započeti:

- 1) da bi se spasla važna tvrđava;
- 2) kad neprijatelju dolaze pojačanja, koja mu mogu dati odlučujuću nadmoćnost u snazi;
- 3) u početku rata da bi se ostvario politički efekat na saveznike i tajne neprijatelje;
- 4) kad je kod neprijatelja potpuno opao moral, te nije više u stanju da pruža otpor;
- 5) kad smo u tako teškoj situaciji da nam ostaje ili samo da izginemo ili da pobedimo.

Razmatranja Morisa Saksonskog, Fridriha Velikog i vojvode Albe su veoma interesantna, ali se nikako ne mogu dovesti u vezu sa strategijom uništavanja. Teorija strategije može dati smisao pitanju celishodnosti operacije samo pošto dijalektički utvrdi razliku između uništavanja i iznuravanja.³⁾

Iznuravanje. — Termin »iznuravanje« vrlo slabo izražava svu raznolikost nijansa različitih strategiskih metoda koji se nalaze van okvira uništavanja. I Rat za bavarsko nasleđe, i operacije 1757 godine (druga godina Sedmogodišnjeg rata) — oba ta dela stvaralaštva Fridriha Velikog spadaju u kategoriju iznuravanja, jer ne sadrže u sebi odlučno stremljenje ka konačnom ratnom cilju: ideja pohoda na Beč u njima ne postoji. Međutim, pome-

²⁾ Strategija, deo I, str. 336—337; prilog 7, str. 156—157, 5 izdanje 1893 godine.

³⁾ Ima kratkovidnih kritičara koji prelaz Prvog svetskog rata na put iznuravanja smatraju kao posledicu grešaka i neopreznosti generalštabova. Takva kritika je, naravno, lišena svake osnove. Formu iznuravanja u Prvom svetskom ratu mi smatramo kao istorisku nužnost.

nuti rat je prošao u beskrvnom manevrovjanju, dok je u operacijama 1757 godine bilo četiri generalne bitke — kod Praga, Kolina, Rosbaha i Lajtena. Kod iznuravanja je karakteristična raznovrsnost njegovog manifestovanja.⁴⁾ Jedan oblik iznuravanja je veoma blizak strategiji uništavanja, što dozvoljava pruskom Generalštabu čak da tvrdi (istina, veoma nedosledno), da je Fridrik Veliki nadmašio Napoleonove metode uništavanja; suprotan oblik može da bude obuhvaćen izrazom »niti mir, niti rat«, jednostavnim nepriznavanjem, odbijanjem da se potpiše mir, jedinom pretnjom mogućnošću rata (borbe na oružanom frontu). Između tih krajnjih oblika leži čitav niz drugih. Strategija uništavanja je jedinstvena, i za svaki konkretni slučaj dopušta samo jedno jedino pravilno rešenje. Međutim, u strategiji iznuravanja naprezanje borbe na oružanom frontu može biti različito, i za svaki stepen naprezaanja postoji odgovarajuće pravilno rešenje. Stepen naprezaanja koje zahteva data situacija može da postane jasan samo posle veoma pažljivog proučavanja ekonomskih i političkih faktora. Stvaraju se široke mogućnosti za uticaj politike; strategija mora da pokaže veliku elastičnost.

Načelno, strategija iznuravanja nipošto ne odriče da je cilj operacije uništavanje neprijateljske žive sile. No, ona u tome vidi samo deo zadatka oružanog fronta, a ne ceo zadatak. Pri odustajanju od uništavanja mnogo puta se povećava značaj geografskih objekata i pomoćnih operacija. Podela snaga za glavnu i pomoćne operacije predstavlja već vrlo složen strategiski problem; u strategiji iznuravanja ne postoji »rešavajuća tačka« — ta magnetna

⁴⁾ Mi dopuštamo da je opravдан prekor da naše kategorije uništavanja i iznuravanja ne pretstavljaju dve suprotnosti — ne belo i crno, nego — belo i nebelo. Međutim, po našem mišljenju, tu nema nikakve filozofske ili logičke greške. Promenljivo naprezaanje oružane borbe karakteriše čitav niz gradaciju iznuravanja, a u uništavanju dostiže svoju krajnju granicu. Neka strategiska načela imaju apsolutnu vrednost samo za tu granicu, dok na drugim gradacijama borbe ona postaju uslovna (relativna), a ponекад i potpuno lažna.

igla koja kod metoda uništavanja omogućava da se u svakom konkretnom slučaju lako doneše obrazložena odluka.⁵⁾ Mora se proučiti ne samo orijentisanje snaga, nego i njihovo doziranje.

Francuska strategiska misao vrlo se slabo snalazila u tim pitanjima za vreme Prvog svetskog rata. Ona je ostala u zabludi, smatrajući da je i posle propasti Šlifenvog plana Francuski front isto onoliko važan i otsudan i da sve treba orijentisati prema njemu, i pored toga što je rat dobio oblik iznuravanja. Francuzi su tvrdili da je Nemačka, kao i ranije, najvažniji neprijatelj protiv koga se jedino isplati trošiti snage. Međutim, ako je Austro-Ugarska sa gledišta strategije uništavanja predstavljala neprijatelja manje važnog značaja, to je sa gledišta strategije iznuravanja ona bila važnija čak i od Nemačke. Ako je strategija uništavanja morala da traži operacisku liniju najmanjeg otpora za razbijanje glavne žive sile Nemačke, onda je strategija iznuravanja imala da traži strategisku liniju najmanjeg otpora u savezu centralnih država, koja je, posle poraza Austrijanaca od strane Rusa, prolazila kroz Austro-Ugarsku. Čim se 1915 godine zapazilo da Nemci prenose težište svoje aktivnosti na Ruski front, Engleska i Francuska su bile dužne da u punoj meri, koliko je dozvoljavao razvoj komunikacija na Balkanskom frontu, pomognu Srbiju. Razvijanje anglo-francuske armije od pola miliona ljudi na Dunavu primoralo bi Bugarsku da ostane neutralna, ubrzalo bi stupanje Rumunije u rat, prekinulo bi svaku vezu Nemačke sa Turskom, omogućilo bi Italijanima da pređu preko graničnih planina, rasteretilo bi Ruski front koji bi se mogao zadržati u Poljskoj, u velikoj meri ubrzalo bi raspadanje Austro-Ugarske. Trajanje Prvog svetskog rata skratilo bi se najmanje za dve godine.

Promenu odnosa između glavnih i manje važnih rejonova (u manjoj razmeri) pri prelazu na strategiju iznura-

⁵⁾ Međutim, bilo bi pogrešno, što ćemo docnije izneti, prelaz od uništavanja na iznuravanje razmatrati kao prelaz iz carstva neophodnosti u carstvo proizvoljnosti.

vanja možemo propratiti na sudsibini rejona Riga — Šavlji. U toku prvog perioda, kad smo mislili na uništavanje, s pravom smo pridavali tom rejonom veoma malu važnost i ograničili smo se na njegovo osmatranje pomoću jedinica domobranskog tipa. Međutim, kad se naš front stišao za vreme zime 1914—1915 godine, važnost rejona se, nesumnjivo, povećala. Na njega je pao čitav niz nedaća: obilazak desnog krila 10 armije, postepeno širenje Nemaca u Kurlandiji i, najzad, operacije u rejoni Vilna — Svenčansk.

Strategija iznuravanja isto tako kao i strategija uništavanja traži materijalnu nadmoćnost i bori se za nju, ali se to traženje više ne ograničava samo na nastojanju da se na odlučujućem otseku razviju nadmoćnije snage. Neophodno je stvoriti još i preduslove za to da bi »resavajuća« tačka uopšte mogla postojati. Težak put strategije iznuravanja, koji vodi do utroška mnogo većih sredstava nego kratak uništavajući udar u srce neprijatelja, uopšte se bira samo onda kad se rat ne može završiti jednim potezom. Operacije strategije iznuravanja ne pretstavljaju toliko neposredne etape na putu ka ostvarenju konačnog ratnog cilja koliko etape razvijanja materijalne nadmoćnosti koje bi u krajnjem rezultatu lišile neprijatelja uslova za uspešan otpor.

Francuzi vole da govore o otsudnom udaru koji su imali namjeru da izvrše u Lorenu 14 novembra 1918 godine i od čijeg su ostvarenja morali odustati zbog zaključenja primirja. Mi dosta skeptički gledamo na mogućnost njegovog ostvarenja na kraju Prvog svetskog rata.

Ovakav odlučujući udar nije uspeo Ludendorfu u početku 1918 godine; on ne bi uspeo ni Francuzima u drugoj polovini 1918 godine, te je velika sreća za njih i za Foša što udar nije ostvaren već je ostao u stadijumu pretnje. Nama se čini da je zadatak nemačke strategije u 1918 godini bio u tome da sačeka i odbije taj odlučujući udar posle čega bi Antanta, nesumnjivo, postala popustljivija u pitanju primirja i mira.

U krajnjoj liniji, samo francuska šovinistička misao će pripisivati pobedu Antante uspesima maršala Foša na francuskom ratištu; Nemci su tu još imali ogromne izvore za pružanje otpora. Konačnu pobedu donelo je raspadanje Austro-Ugarske, koje je imalo dubok istoriski osnov; prava logička linija pobede u Prvom svetskom ratu počinje pobedom Rusa u Galiciji, a završava se pobedom Solunskog fronta i Srba, i Antante.

Četrdeset iznurenih francuskih divizija naiše bi na dovoljno jake snage na vrlo dobro utvrđenim položajima; Nemci su imali dovoljno materijalnih sredstava za vođenje odbrane, pa čak i u situaciji početka raspadanja Francuzi ne bi uspeli da prodru dalje od reke Sara. Mi ne mislimo da postoje bilo kakvi razlozi da čitav Prvi svetski rat smatramo kao pripremu za ovaj bedan neostvaren udar.

I stvarno u okviru strategije iznuravanja sve se operacije odlikuju pre svega time što imaju ograničen cilj; rat dobija fisionomiju ne otsudnog udara, već borbe za takve pozicije na oružanom, političkom i ekonomskom frontu, sa kojih bi na kraju krajeva postalo moguće izvršenje takvog udara. Međutim, u toku te borbe dolazi do potpuno nove procene svih vrednosti. Glavno vojište na kome se, uz utrošak ogromnih snaga i sredstava, borbe razvijaju nerešeno, postepeno gubi svoj dominantni značaj. Rešavajuća tačka — taj borbeni konj strategije uništavanja, pretvara se u skupocenu, ali prostu igračku — praznu zvečku. Suprotno tome, geografski objekti, koji oličavaju političke i ekonomske interese, dobijaju pretežan značaj. Operativna i politička pitanja igraju u strategiji sve podređeniju, tehničku ulogu. Umesto uništavajuće zamisli — Pariz — Berlin, ističe se ideja iznuravanja — Pariz — Solun — Beč — Berlin. Antanta bi, 14 novembra 1918 godine, zauzimala odlučujuće položaje ne na Lorenском frontu, kao što je tvrdio Foš, već na Dunavu.

Bokser koncentriše svoje napore da zaštititi od udara donju vilicu, pošto takav udar može dovesti do gubitka svesti i pada; zaštita od otsudnog udara je osnovno pra-

vilo svake borbe. Strategija uništavanja koja u svakom trenutku gaji u sebi želju da nokautira protivnika sputava njegove pokrete i primorava ga da svoja dejstva upravlja prema našim. Ograničeni udari koje zadaje strategija iznuravanja nesravnjeno manje sputavaju neprijatelja. Posebne operacije nemaju neposredne veze sa konačnim ciljem i samo su delovi jedne celine koji slabo potčinjavaju sebi neprijateljevu volju. Svaki takav deo zahteva da se vrši poseban operativni razvoj. Neprijatelj ima punu mogućnost da u ovoj igri operativnih razvoja teži ostvarenju svojih ciljeva.⁶⁾ Napoleonova »operacijska linija« pretstavljala je jednu osu oko koje su se razvijali ratni događaji; operacijske težnje njegovih protivnika u celosti su se morale potčiniti volji velikog vojskovođe. Međutim, kod strategije iznuravanja potpuno je mogućan raskorak: 1915 godine mogao se zamisliti takav razvoj događaja (pod uslovom da se glavne nemačke snage zadrže na Francuskom frontu), da bi se Ludendorf postepeno utvrđivao u pribaltičkim provincijama, dok bi ruske armije ovlađivale izlazima koji sa Karpata vode u Mađarsku Niziju.

uništavanje

U strategiji uništavanja jedinstvo dejstva je neophodno; ako je Francuska u prvim nedeljama Prvog svetskog rata postajala poprište uništavajućih nemačkih dejstava, Rusi su, neosporno, morali, ne obzirući se ni na kakve okolnosti, da otpočnu nastupanje u Istočnu Prusku, koje bi pravovremeno rasteretilo Francusku. No, ako je ideja uništavanja isključena, takva koordinacija operacija može se dopustiti samo veoma uslovno. Težnja za ostvarenjem ograničenih ciljeva omogućava svakoj posebnoj operaciji da do izvesne mere sačuva samostalnost. Da bi se neprijatelju otežalo postepeno iskorišćavanje re-

⁶⁾ Posle Bitke na granici, u avgustu 1914 godine, Moltke mladi je smatrao da je uništavanje već svršena stvar. Međutim, Nemci nisu vezali Francuze na celom frontu, te su oni mogli da pristupe novom operativnom razvoju putem prevoženja korpusa sa desnog krila na centar i na levo krilo. Upravo ta mogućnost da neprijatelj izvrši nov operativni razvoj i isključuje ideju uništavanja.

zervi, periodi ispoljavanja aktivnosti na raznim delovima fronta (vojišta), uglavnom, moraju da se poklapaju. No, nije bilo nikakve potrebe da se sa odbranom Verdena koordinira naša ofanziva kod jezera Naroč, u martu 1916 godine, odnosno da se nastavi Brusilovljeva ofanziva, pošto su Francuzi dosta uspešno produžavali operaciju na Somi, sračunatu na iznuravanje. Umesto koordinacije, pri iznuravanju je neophodno da nas svaka operacija sama po sebi vodi do određenih realnih rezultata.

U uslovima iznuravanja glavna operacija ne stvara takvu neprozirnu zavesu koja naše razmišljanje potpuno odvaja od daljeg razvoja rata. Ešeloni vojne i ekonomskе mobilizacije potpuno odgovaraju strategiji iznuravanja i po svome duhu tuđi su strategiji uništavanja. Iznuravanje se rukovodi udaljenijim ciljevima nego što je priprema za najbližu veliku operaciju. Samo vođenje ove operacije, koja pri iznuravanju ne može dati otsudne rezultate, često mora da bude (u slučaju iznuravanja) unapred određeno, tj. rukovođenje njome mora se potčinjavati i uskladivati sa daljim, sledećim zadacima koji se imaju rešiti. Usled ovog proširivanja i produbljavanja, strategiski problemi pri iznuravanju u znatnoj se meri komplikuju. Nije dovoljno da strateg radi donošenja pravilne odluke tačno proceni najvažniji pravac operacija; on mora da shvati čitavu perspektivu rata. Primer odluke koja proističe iz takve perspektive je, recimo, Kičenerov četvorogodišnji program formiranja novih jedinica engleske vojske i ograničena pomoć Engleske Francuzima u prvim godinama rata.

U strategiji uništavanja ima mesta samo operativna rezerva, tj. rezerva koja u odlučujućem momentu može stići na odlučujući otsek operacije. Strategija uništavanja, koja priznaje da glavna operacija ima odlučujuću ulogu, ne može da prizna bilo kakve strategiske rezerve koje ne učestvuju u rešenju u okviru vremena i prostora operacije. Strategija iznuravanja, naprotiv, može i dužna je da uzme u obzir takve rezerve (ruski aziski korpusi 1914 godine, formacije milicije, naredni ešeloni mobilizacije, kon-

tingenti iz kolonija, zadocnelo istupanje saveznika) i da uskladi sa njima liniju svoga rada.

Strategija uništavanja završava operacije postizanjem krajnjeg ratnog cilja. Kod iznuravanja, pak, ponekad se stvara takva situacija da je napadač postigao svoj ograničen krajnji ratni cilj, ali se rat nastavlja pošto još nije postignuta odluka na političkom i ekonomskom frontu. To je bio slučaj u Rusko-japanskom ratu: krajnji ratni cilj Japanaca bio je da uniše rusku Tihookeansku flotu, da ovladaju njenom bazom — Port Arturom i da potisnu ruske trupe iz Južne Mandžurije. Ovaj je cilj bio postignut kada su ruske trupe bile potučene kod Mukdena, ali je rat trajao još pola godine. Životni centri Rusije nalazili su se van domaćaja japanskih udara, pa je Japan morao da sačeka razvoj revolucionarnog pokreta u Rusiji. U isto takvoj situaciji proteklo je poslednje pola godine Istočnog rata.*.) Rusi su napustili Sevastopolj 9 septembra 1855 godine i u tome momentu saveznici su ostvarili svoj krajnji ratni cilj — uništenje naše Crnomorske flote i njene baze, međutim Pariski kongres je počeo tek 13 februara 1856 godine. Ovi periodi rata, vrlo sadržajni u pogledu događaja na političkom i ekonomskom frontu, odlikuju se zatišjem na frontu oružane borbe, koje prekidaju samo očajnički pokušaji (naprimer, Cušima), odnosno sitni poduhvati (naprimer, napad na Kinburn 1855 godine, Sahalijska ekspedicija uletо 1905 godine).

Strategiska defanziva i ofanziva. — Svaka operacija pretstavlja obavezno povezivanje odbranbenih i napadnih dejstava. Bez obzira na to, mi razlikujemo nastupne i odbrambene operacije, zavisno od toga da li strategija postavlja operaciju pozitivan ili negativan cilj. Niz postavljenih pozitivnih ciljeva karakteriše strategisku ofanzivu, a niz negativnih ciljeva — strategisku defanzivu.

Ne slažemo se sa tvrđenjem da svako iščekivanje na oružanom frontu obavezno ide na štetu one strane koja teži da ostvari pozitivne ciljeve. Ofanzivni politički cilj može se povezati i sa strategiskom defanzivom; borba se

*.) Misli se na Krimski rat. — Prim. red.

istovremeno vodi na ekonomskom i političkom frontu, i ako tamo vreme radi u našu korist, tj. ako bilans pozitivnih i negativnih elemenata ide u prilog nama, to oružani front čak i tapkajući u mestu, može postepeno delovati da se postigne korisna promena u odnosu snaga. Ako rat ima karakter blokade — kao što je bila blokada Šamiljevog Dagestana koju su izvršili Rusi, odnosno blokada Francuske Napoleona I i Nemačke Viljema II koju su izvršili Englezi, oružani front dobija mnogo u vremenu koje radi za njega. Strategiska defanziva, koja se sastoji iz niza operacija sa negativnim ciljem, kao celina može da ima pozitivni krajnji cilj. Ne sme se, naravno, smatrati da je juli 1918 godine, kad se oružani front pomerio napred, bio momenat kada je Antanta počela da ostvaruje pozitivan krajnji cilj u odnosu na Nemačku. Ostvarenje pozitivnog krajnjeg cilja počelo je u momentu početka oružanih dejstava, iako se ono tokom godina nije ispoljavalо u pomeranju linije fronta napred. Čak i petomesecne odbrambene operacije Rusa 1915 godine pri povlačenju iz Poljske, koje su primorale Nemačku da utroši vreme i najbolje snage sa kojima bi mogla postići velike rezultate u Francuskoj, sa gledišta strategije iznuravanja pretstavljaše su krupnu kariku u lancu događaja koji su doveli Nemačku do konačnog poraza.

Težnja da se ostvare negativni ciljevi, tj. borba za potpuno ili delimično očuvanje postojećeg položaja, zahてva u celini manji utrošak snaga i sredstava nego težnja da se ostvare pozitivni ciljevi, tj. borba za osvajanje, za prodiranje napred. Zadržati ono što već imamo lakše je nego osvojiti novo. Slabija strana, prirodno, pribegava odbrani.

Ova su tvrđenja neosporna i u politici, i u ratnoj veštini, ali samo pod uslovom izvesne stabilnosti i odbrambene sposobnosti strana u konkretnoj situaciji. Kao što morski talasi glaćaju kamenčiće na obali tarući ih jedan o drugi, tako kroz istoriju borba zaokrugljuje državne formacije koje su po svojoj prirodi amorfne, briše suviše vi-

jugave granice, razvija stabilnost potrebnu za sticanje odbrambene sposobnosti.

Međutim, ovaj uslov ponekad ne postoji. Versajski mir ispunio je kartu Evrope čudnovatim, neprirodnim oblicima. Klasna borba stvara na toj istoj karti mešavinu raznih interesa i grupacija. U takvim uslovima ostvarivanje negativnog cilja radi očuvanja postojećeg položaja može da bude ne najjači, već najslabiji oblik vođenja rata: nadmoćnost u snagama ponekad je potrebna ne za nastupanje, već za odbranu, a tada ova poslednja gubi svaki smisao. Takva je situacija bila u ratu 1866 godine na nemačkom vojištu. Moltke je smatrao da to vojište ima drugostepeni značaj u odnosu na češko, pa je ostavio na njemu svega tri divizije protiv trostruko jačih snaga centralnih nemačkih država. U situaciji rasparčanosti nemačkih država i razdvojenosti pruskih poseda, što je bilo posledica Vestfalskog i Bečkog mirovnog ugovora, odbrana bi za Pruse bila zadatak neizmerno teži od nastupanja koje je potpuno uspelo, bez obzira na nadmoćnost neprijateljskih snaga.

Takva ista situacija često se susreće u građanskom ratu; on izbija na znatnoj teritoriji, a određeni frontovi stvaraju se postepeno. No, pri naprezanju klasne borbe ti stvoreni frontovi još ne izražavaju svu suštinu stvari, pošto u pozadini kod svake strane postoje oaze koje za neprijatelja pretstavlјaju gotove baze; nastupajući od Volge prema Uralu, Crvene trupe nisu se udaljavale od svoje baze, što je, obično, glavna slabost nastupanja, već su se približavale novim, bogatijim izvorima hrane, klasne i ekonomiske snage. Ako je političko stanje nesređeno, glupo bi bilo misliti o odbrani — šta bi se moglo braniti? Oružani ustanci u svojoj pozadini? Propast Pariske komune 1871 godine donekle se tumači ignorisanjem neophodnosti nastupanja i uspostavljanja veze sa provincijom; sâm Pariz protiv cele Francuske pretstavljao je položaj koji ni u kom pogledu nije bio pogodan za odbranu.

Francuska spoljna politika je vekovima, počev od Rijeljeovog doba, težila da Evropu rasparča, da stvori neprirodne granice između država i da ih učini nesposobnim za odbranu. Rezultat francuske politike, čije su se ideje izrazile u Versajskom »mirovnom« ugovoru, bio je taj da je Srednja Evropa — Nemačka, Poljska, Čehoslovačka itd. — bila dovedena u situaciju koja isključuje odbranu i sigurnost. Francuski vazali su bili vešto postavljeni u položaj veverice, koja mora da okreće točak militarizma. Veština francuske politike sastojala se u namernom stvaranju nesigurnih položaja. Otuda i kratkovečnost toga stvaralaštva. Očigledna ideja Versajskog ugovora: stvoriti za Nemačku situaciju u kojoj bi ona bila nesposobna za odbranu — postavlja Nemačku u fizičku nužnost da se priprema za ofanzivne operacije. Poljska će još imati mogućnosti da razmišlja kako da se zahvali Francuskoj što joj je kao poklon dat Danciški Koridor, koji joj daje prvenstvo u pogledu nemačkog udara.

Odbranbeni način dejstva obično je vezan sa izvenskim gubitkom teritorije. On teži da odgodi rešenje. Prema tome, za uspešnu odbranu treba imati takvu mogućnost koja dopušta gubitak teritorije, pri čemu je nužno da vreme radi u našu korist. Ove će uslove pre ispuniti velika država koja može lakše podneti privremeni gubitak nekoliko desetina, pa čak i stotina hiljada kvadratnih kilometara teritorije i koja, odlažući rešenje, dobija mogućnost da iskoristi novi deo svojih sredstava razbacanih na ogromnim daljinama. Male države u odbranbenom pogledu nisu samostalne i mogu da postoje utoliko, ukoliko ima nade na pomoć spolja. Međutim, velike razmere teritorije još ni izdaleka ne obezbeđuju uspeh odbrane: potrebna je odlučna vlada i stabilna unutrašnja situacija da bi se mogli izdržati materijalni gubici prouzrokovani neprijateljskim nastupanjem, i da bi se stvorili takvi uslovi u kojima će vreme raditi za nas, a ne za neprijatelja. Neophodno je da ratno rukovodstvo pokaže dovoljnu čvrstinu i da za odbranu raznih važnih geografskih objekata ne rasipa živu silu koja je potrebna za kritični momenat.

Strategiska ofanziva zahteva znatan utrošak snaga, udaljava nas od baze i primorava da izdvajamo jake snage za organizaciju i osiguranje komunikacija koje vode ka bazi. Neprekidan priliv svežih snaga jeste uslov za dugo-trajno nastupanje. Neizbežan utrošak snaga i sredstava u ofanzivi dovodi do toga da njen razvoj u normalnim uslovima, kad se baza ne nalazi ispred, slabi napadača. Zbog toga, ako nastupanje teorijski razmatramo kao beskonačno, treba da priznamo da njegovi uspesi moraju dostići najvišu tačku kulminacije, posle čega će nastupiti njegovo opadanje, izazvano osiromaćenjem u materijalnim sredstvima. Ako su raspoloživa sredstva nedovoljna za srećno postizanje krajnjeg cilja koji nam obezbeđuje mir, i najveštija strategiska ofanziva vodi ka katastrofi.

Iz ovoga svojstva ofanzive proizlazi da napadač mora izabrati krajnji ratni cilj ne dalje od one linije posle čijeg će se prelaženja naši uspesi smanjivati. Određujući krajnji politički cilj rata, političar je dužan da pažljivo sasluša mišljenje stratega, pošto će iz političkog cilja jasno proizaći i krajnji cilj rata.

Na ovom svojstvu ofanzive treba da bude izgrađena i osnovna strategiska zamisao odbrane: gde je ta granica na kojoj ćemo moći učiniti kraj uspešnom razvoju ofanzive? Ta zamisao vlada i u strategiji, i u operativi, i u taktici. Neprijatelj je uništio naš streljački stroj i širi se u dubinu našeg borbenog poretka: da ne bi kap po kap trošio svoje snage, taktičar mora odmah da proceni gde će i kad moći da razvije svoje rezerve, da zaustavi neprijatelja i pređe u protivnapad. Ako se ne radi o probijenom streljačkom stroju, već o frontu razvoja koji je jako ugrožen, onda je to isto pitanje osnovno pitanje koje treba da reši rukovodstvo operacije. Ako moramo voditi odbrambeni rat, razmišljanje stratega, pre svega, treba da se zaustavi na onoj liniji po vremenu i prostoru, na kojoj se može računati na preokret toka rata, na izazivanje krize, na prelaz od negativnih ka pozitivnim ciljevima (1810 godine — Tores Vedras, 1912 — Čataldža, 1914 — Marna, 1920 — Visla).

Nastupanje koje je prešlo tačku kulminacije vrlo brzo dobija karakter avanture, a svako njegovo dalje razvijanje je samo najbolja priprema za prelaz neprijatelja od ostvarenja negativnih na ostvarenje pozitivnih ciljeva koji mogu dobiti najveći obim. Karpatska avantura jugozapadnog fronta, uprleće 1915 godine, najsuspešnije je pripremala prelaz Austrijanaca i Nemaca u veliku petomesecnu ofanzivu na Ruskom frontu: trošile su se poslednje ruske rezerve i izvori naoružanja, a pozadina i bok jugozapadnog fronta su se sve dublje izlagali udaru koji je pripremao Makenzen. General Falkenhajn je bio svestan da bolju pripremu nije mogao ni želeti, pa je 13 aprila 1915 godine pisao načelniku austrijskog Generalštaba ne o upornom otporu Austrijanaca u Karpatima u očekivanju nemačkog udara, već o tome da će proboj na reci Dunajcu biti utoliko lakši, a njegovi izgledi na uspeh utoliko veći, ukoliko Rusi budu dublje ušli u planine južno od predviđenog fronta napada.⁷⁾ Veštačka popustljivost Austrijanaca mogla bi da dovede do potpuno zaprepašćavajućeg uspeha. Samo velike smetnje koje su Mađari činili prenosu otstupnih operacija na njihovu teritoriju sačuvale su ruske armije od ove klopke. U protivnom slučaju, sudbiна divizije Kornilova, koja nije stigla da se izvuče iz planina te je bila tamo uništena, postigla bi čitave ruske armije.

Sjajan prelaz Foša u nastupanje u julu 1918 godine bio je pripremljen neuspšim Ludendorfovim isturanjem nemačkog fronta na Marnu, kod Šato Tijerija. Manevar Zapadnog fronta polovinom avgusta 1920 godine — nastupanje prema donjoj Visli — pretstavljao je idealnu pripremu za poljski protivudar.

Otuda je jasno koliko je važno pravovremeno pročiniti granicu iza koje nastupanje prelazi u avanturu i počinje da se pretvara u pripremu neprijateljskog protivudara. To je vrlo široko pitanje pri čijem rešavanju treba uzeti u obzir političku i ekonomsku otpornost neprijatelja prema nedaćama, njegovu mogućnost da sačuva borbenu sposobnost vojske posle dugotrajnih odbranbenih

⁷⁾ Фалькенгайн, Высшее командование, str. 83.

operacija i otstupanja, priliv snaga koji će uslediti za nas i neprijatelja u rezultatu narednih ešelona vojne i ekonomske mobilizacije. U ratu za uništavanje i kulminacija nastupanja i krajnja linija odbrane određuju se prvenstveno linijom na zemljisu: Napoleonova armija je propala došavši do Moskve, na daljini od 2.000 km od francuske granice. U ratu iznuravanja ova se linija donekle prenosi u kategoriju vremena: u toku četvrte godine rata borbena sposobnost oružanih snaga Centralnih sila počela je naglo opadati.

Napadač mora imati u vidu da ga obično napredovanje samo iscrpljuje i da ono pretstavlja vrlo relativnu dobit, pošto se smanjuje ono otstojanje do tačke kulminacije na kome može da ubere plodove svojih uspeha. Svaki kilometar, koji su nemačke trupe prešle u pravcu Marne posle bitke na granici, ne postižući vidne taktičke uspehe, — pretstavlja je očevidan gubitak.⁸⁾

Do kritičnog momenta strategiska defanziva mora pažljivo odmeravati svoje napore; potrebno je, s jedne strane, što više ograničiti gubitak vlastite teritorije i primorati neprijatelja da ne napreduje paradnim maršem već da izvršava niz krupnih operativnih radnji, kao što su: izvršenje pregrupisavanja, doturanje na stotine hiljada pudi borbenih potreba do prednjih linija, forsiranje linija koje je teško savladati u operativnom pogledu; a s druge strane, treba održati vojsku na izvesnom nivou borbene sposobnosti, jer ako se spusti ispod njega, moglo bi se misliti samo na izvlačenje iz dodira sa neprijateljem; treba obezbediti sebi mogućnost ostvarenja konačnog preloma. Ne otstupati bez boja i ne angažovati se suviše u boju — jeste težak zadatak koji će često moći da reše samo vojske visokog kvaliteta.

Poziciski i manevarski rat. — Ako obe strane postavljaju operaciji pozitivne ciljeve, dolazi do vrlo pokretnih, često susretnih operacija. Građanski rat 1918—1920 godine, koji je pružao toliko povoljne uslove za ostvarivanje

⁸⁾ Vidi ranije pitanje o »proširivanju ratne baze«.

pozitivnih ciljeva, u isto vreme je bio i neobično pokretan rat. Ako, pak, obe strane u prvi plan ističu negativne ciljeve operacija, oružana dejstva dobijaju poziciski karakter. Ako rat vodi koalicija, negativni ciljevi često su šire rasprostranjeni, pošto sebični interesi svakog saveznika navode na to da čast izvršenja udara na neprijatelja prepusti drugima, a da sâm budno čuva ono što ima i da sačuva snage za poslednji trenutak da bi pri zaključenju mira primorao da se vodi računa o njegovim interesima. Stoga, ratovi koje vode koalicije brže dobijaju poziciski karakter nego ratovi samo između dve države. Francuska i Engleska su usvojile ove proste istine još u jesen 1914 godine, dok je Rusija počela razmišljati o tome tek u jesen 1916 godine, zbog čega se i našla u veoma nepovoljnoj situaciji.

Sve dok obe strane teže ostvarenju negativnih ciljeva, dotele na položajima vlada zatišje. Smanjuju se gubici u ljudstvu i utrošak materijalnih sredstava na frontu, što se najpovoljnije odražava na naredne ešelone mobilizacije. Stoga možemo sa velikom verovatnoćom očekivati da će rat dobiti poziciske forme ako je priprema obeju strana veoma nedovoljna, a naročito ako su nedovoljne pripremljene rezerve materijala. Bitna skretanja u pravcu poziciskog rata vidimo u ratu Severa i Juga Sjedinjenih Država 1861—1865 godine za koji su obe strane bile nedovoljno pripremljene. U jesen 1877 Rusko-turski rat na bugarskom vojištu dobio je poziciski karakter usled nesposobnosti Turaka da ostvare pozitivne ciljeve i usled nedovoljne jačine ruskih snaga koje su prodrle na Balkan. Naredna upućivanja novih ruskih korpusa na to vojište znače približno isto što i savremeni uzastopni ešeloni mobilizacije. U Rusko-japanskom ratu obrazovao se poziciski front na reci Šaho usled teškoća u saobraćaju kod obeju strana i iscrpljenja raspoloživih snaga, što je primoralo da se privremeno pređe na ostvarenje negativnih ciljeva. Poziciski front se lako stvara i u tom slučaju kad jedna od zaraćenih vojski pretstavlja prekomorski desant, čija je pokretljivost ograničena (Sevastopolj 1854 — 1855, Arhangelsk 1919 godine).

Male države su malo sposobne za poziciski rat. I stvarno, frontovi koje bi one morale držati smanjuju se u mnogo manjoj razmeri nego teritorija koja svojim sredstvima mora da obezbeđuje njihov otpor; ako bi pri istovetnosti oblika dveju država front jedne od njih bio 8 puta kraći, to bi teritorija bila 64 puta manja; međutim, treba imati više od hiljadu kvadratnih kilometara pozadine koja mirno radi da bi se zadovoljile potrebe jednog dužnog metra poziciskog fronta. Čitava ova računica je vrlo relativna, jer ekonomski uslovi teritorije imaju važan značaj; ali nema sumnje da je za stvaranje Kineskog zida potrebna Velika Kina, i da se ne sme oblagati oklopom običan brod koji ima tonazu minenosca.

U manevarskom ratu privlačna snaga otstupanja je veoma značajna; potrebna je jaka volja i visoka svest komandanata da se ne bi trupe odmah rasplinule u rejon koji neprijatelj napušta. U poziciskom, pak, ratu svaka strana prosto teži da svoj front čvrsto nasloni na front neprijatelja. Izgleda da stvarnost ne trpi prazan prostor između prednjih delova dve strane; precenjivanje važnosti zemljišta, do čega dolazi zbog gubitaka kojima treba platiti napredovanje od nekoliko stotina metara, primorava da se frontovi približe jedan drugome. U suštini poziciskog rata, koji teži negativnom cilju, leži obostrana iluzija pripreme za nastupanje; stoga se poziciski front u većini slučajeva u taktičkom smislu karakteriše kao polazni položaj za napad, a ne kao najpovoljniji raspored za odbranu. I najbolji se položaji napuštaju ako postoji mogućnost da se ide nekoliko kilometara napred. Trupe godinama ostaju u rovovima punim vode, pod vatrom, na nizini ponekad svega 2—3 km ispred zdravog, suvog, nadvišavajućeg zemljišta. Poziciski rat, u kome je tako široko zastupljeno naoružanje — materijal, u kome je komandovanje strogo centralizovano, u kome borba dobija materijalni karakter a organizuje se, na prvi pogled, naučnim metodama, u stvarnosti pretstavlja široku platformu za stihiske pojave. Solidne više komande, oslobođene iluzija mogu da ovladaju stihiskim procesom i po-

stignu velike rezultate: sistematskim privlačenjem vlastitih trupa na pogodne otseke, neprijatelj se može primorati da na dužini od više stotina kilometara zauzme najnepovoljniji raspored.

Pri odustajanju od manevra vi se ponovna procena važnosti raznih otseka; u prvi plan ističe geografska važnost rejona koji se štiti. Bogat i rizki centar, važan saobraćajni čvor, blizina važne rokadne magistrale, primoravaju nas na jače posedanje otseka; siromašno zemljište bez važnih geografskih objekata slabije će se i štititi; ali ova razlika neće biti tako velika kao u manevarskom ratu; značaj manje važnih otseka uglavnom se povećava. Najvažniji deo poziciskog fronta u Francuskoj i Belgiji 1914 godine postao je onaj kod Lamanša, jer bi vladanje severnom obalom Francuske pružilo Nemcima velike koristi pri organizaciji podmorničke blokade Engleske. Front u Lorenu i na Vogezi, koji je pre rata tako detaljno proučavao francuski Generalštab, dobio je manje važan značaj, jer tu, sem Nansija, nije bilo ni objekata ni komunikacija važnih za Francusku.

Lako je, čak i mimo sopstvene volje, uvući se u poziciski rat, ali je izvlačenje iz njega vezano sa velikim teškoćama. U Prvom svetskom ratu nikome nije pošlo za rukom da to postigne. Ako poziciski front ima ograničenu veličinu, izvanredno povoljni rezultati mogu se postići obilaskom otvorenog (nenaslonjenog) krila. Francuzi su još za vreme mira pripremili elemente za stvaranje poziciskog fronta na francusko-nemačkoj granici na početku Prvog svetskog rata; obilazak toga fronta preko Belgije pretstavljao je osnovnu ideju Šlifenovog plana. Ruska 10 armija, prilikom svog prodora u Istočnu Prusku, u početku 1915 godine, stvorila je poziciski front, ali nje-govo desno krilo nije produžila do samog Baltičkog Mora; to je omogućilo Ludendorfu da izvrši celishodan manevar — da obide desno rusko krilo, što je dovelo do opkoljavanja centra 10 ruske armije u Avgustovskim Šumama. Ovaj bočni manevar, koji ugrožava opstanak čitavog poziciskog fronta primoravao je da se front razvuče širom

celog ratišta, a da se krila naslone na sigurne prepreke — na more, odnosno na neutralnu zemlju koja je u stanju da oružjem obezbedi svoju neutralnost.

To je bila suština »trke ka moru« — operacije koja je usledila 1914 godine posle Bitke na Marni. U njoj mi vidimo da obe strane teže ne ostvarenju pozitivnog cilja — obilasku neprijateljskog krila, već ostvarenju negativnog cilja — protivmanevru, protiv verovatnog ovakvog obilaska. »Trka ka moru« spada u oblast strategiske defanzive, a ne ofanzive.

Pozitivni ciljevi, na čije osvarenje prelazimo pošto se sredimo i oporavimo u toku poziciske borbe, mogu biti dvojaki: oni će ići putem povećanja pritiska na neprijatelja, ne izlazeći iz okvira poziciskog rata u kome se slučaju dobija poziciska operacija (naprimer, operacija kod Verdена i na Somi 1916 godine, u Flandriji 1917 godine), ili će pak biti upravljeni na to da se prekine poziciski rat i pređe na manevarski. Kod poziciskog fronta koji preseca celo ratište, prelaz u manevarski rat može se ostvariti na tri načina: probojem (pokušaji iz Prvog svetskog rata — Brusilovljeva ofanziva 1916 godine i Nivelova u aprilu 1917), obilaskom koji se može ostvariti gaženjem neutralnosti ili stupanjem u koaliciju novog saveznika (Rumunija u avgustu 1916 godine), ili, najzad, otstupanjem u cilju da se ostvari opšti preokret. Ovaj poslednji metod bazira na privlačnom uticaju otstupanja. Možemo se povući i samo na nekim otsecima, pa da stvorimo takav isprelamani drugi front koji neće biti sposobna da brani ni jedna ni druga strana. Pojedini otseci mogu se potpuno napustiti, a iza onih koji se brane mogu se prikupiti jače rezerve, spremne za prelaz u nastupanje. Neprijateljsko napredovanje treba da odigra ulogu pripreme za takvo nastupanje. Slični predlozi su više puta postavljeni u toku Prvog svetskog rata, ali ih odgovorni stratezi nisu prihvatali. Izgleda da na bogatom zemljištu, ispresecanom železničkim prugama ovakva ideja pretstavlja čisto teo-

risku, u praksi neostvarljivu postavku.⁹⁾ Povlačenje dovodi do žrtvovanja isuviše važnih ekonomskih i saobraćajnih interesa. Ali ne možemo a da ne istaknemo da se na belorusko-poljskom vojištu za takav manevr otvaraju najpovoljnije perspektive.

Treba računati na to da će u budućim ratovima bar neki delovi poziciskog fronta biti organizovani još u samom početku, u periodu operativnog razvoja. Ako dužina granica iznosi svega nekoliko stotina kilometara i ako se naslanja na jake geografske linije, stvaranje neprekidnog poziciskog fronta može se očekivati još u samom početku rata. Masovnost materijalnih sredstava potrebnih za vođenje rata i neophodna potreba da se sačekaju rezultati industriske mobilizacije i narednih ešelona vojne mobilizacije dovode do toga da će u budućnosti biti veoma mogućno, naprimjer, u francusko-nemačkom sukobu, da se privremeno odustane od težnje za ostvarenjem pozitivnih ratnih ciljeva. Manevarska rat teško će moći od jednom obuhvatiti i čitavo naše zapadno vojište. Naravno, poziciski rat može da dobije elastičnije oblike, naprimjer, takve koji su se stvorili na Ruskom frontu u zimu 1914—1915 godine i dozvoljavali izvođenje dosta značajnih manevara u prostoru između delova poziciskog fronta, pri čemu se poziciski frontovi nisu svuda međusobno poodudarali (naprimjer, između Nareva i pruske granice ostao je znatan prostor za manevrovanje). No, spremati se za poziciski rat je neophodno. U izvesnim uslovima stvaranje poziciskog fronta ne može da se spreči. Mogućnost prelaza na manevr širokih razmara, možda ćemo još morati da pripremimo time što ćemo spreciti pokušaje neprijatelja da stvori poziciski front.

⁹⁾ Čuveno Ludendorfovo otstupanje u martu 1917 godine na Sigfridovu liniju imalo je suprotan cilj — ispraviti front, učvrstiti njegov poziciski oblik. Pošto je komandovanje prešlo u Falkenhajnove ruke Moltke mlađi je smatrao da je nedopustivo preći u poziciski rat u Francuskoj, te je predlagao otstupni manevr, s tim da napadne Francuze kad oni budu prešli u ofanzivu.

2. — KOMUNIKACIJE

Strategija — učenje o komunikacijama. — Održavanje borbene sposobnosti oružanih snaga njihovom punom i snabdevanjem može da se ostvari samo u slučaju ako će se operacije voditi tako, da trupe koje dejstvuju na frontu budu vezane sa unutrašnjošću zemlje dobrim komunikacijama. Ovaj uslov je toliko važan, da je Vilisen čak i čitavu strategiju definisao kao »učenje o komunikacijama«; po njemu je najvažniji zadatak stratega da sačuva mogućnost zadovoljavanja potreba vlastite vojske a da onemogući to vojsci neprijatelja. I stvarno, van veze sa komunikacijama mogu se razmatrati taktička pitanja, ali elementi strategije pojavljuju se samo u vezi sa komunikacijama.

Analiza uništavanja i iznuravanja, ofanzive i defanzive, manevarskog i poziciskog rata dovodi do čitavog niza gledišta na ciljeve koje možemo postavljati pri vođenju oružanih dejstava. Stvara se čitava gomila različitih mogućih rešenja; od beskrajnog bogatstva mašte možemo preći na čvrsto tle stvarnosti samo ako pristupimo analiziranju pitanja komunikacija.

Nije dovoljno imati snage i sredstva, već ih treba imati tamo, gde se i kad se ukaže potreba za njima. Ako u ekonomici trgovina¹⁰⁾ pridaje robi neocenjivo svojstvo da se stvara tamo i u onom trenutku, gde se i kad se potražuje, to za vreme rata, pri razumnom strategiskom rukovođenju, ovo neocenjivo svojstvo komunikacije pridaju trupama i rezervama materijala.

Katastrofu Napoleonove armije 1812 godine nije uslovila ruska zima, već nemogućnost da se po lošim suvozemnim putevima snabdeva ogromna vojska koja je na mnogo stotina kilometara zašla u siromašnu i slabo naseljenu teritoriju.

¹⁰⁾ Poređenje sa trgovinom čini nam se utoliko umesnije što je još Gete govorio o tri jednaka pojma — ratu, trgovini i pljački, a Klaužević nije ubrajao ratnu veštinu, dajući njenu definiciju, ni u nauku, ni u veštinu, već ju je izjednačavao sa trgovinom.

Interesantno je mišljenje istoričara raznih pokolenja o operacijama 1813 godine. Prvi istoričari su Napoleonov neuspeh pripisivali smanjenju njegovih operativnih sposobnosti. Zatim su taj neuspeh počeli tumačiti time što je veličina masa, kojima je Napoleon operisao, prerasla mogućnosti uspešnog dejstva po unutrašnjim operacionim pravcima. Naredno pokolenje istoričara istupilo je sa objašnjenjima koja su se pozivala na mladost Napoleoneve armije 1813 godine, tj. na mladost regruta koji su smenili veterane izginule u ruskom snegu i španskim gudurama. I, najzad, povodom stogodišnjice toga rata, bilo je dato objašnjenje koje se sastojalo u sledećoj analizi Napoleonovih komunikacija: Saksonija je vrlo bogata zemlja, no Napoleon je 10 nedelja tapkao u mestu na vrlo malom prostoru sa vojskom od 400.000 vojnika; u toj bogatoj zemlji zavlada je ista glad kao i u beloruskim pustarama, a komunikaciska linija — suvozemni put od Labe do Rajne, naravno, nije mogao obezbediti snabdevanje armije koja je toliko brojno porasla. Prirodno je, da se za odlučujući momenat Bitke kod Lajpciga francuska vojska morala dvostruko smanjiti u brojnom pogledu, a kod artiljerije se morao oštro osetiti nedostatak municije.¹¹⁾

Sredinom XVII veka stvoren je petomarševski sistem snabdevanja koji je bio osnovan na kolskom transportu i dozvoljavao vojskama da se udalje najviše 125 km od magacina svoje operacione baze. Bogatstvo vojišta na kojima su dejstvovali armije Francuske revolucije i Napoleona, vanredna prilagođenost revolucionarnih trupa korišćenju mesnih sredstava, brzina razvoja

¹¹⁾ Naravno, sva objašnjenja mogu pretendovati samo na mali deo istine; mi dajemo novo objašnjenje, a to je: uspeh ruske agitacije kojom je rukovodio Štajn, a koja je bila osnovana na budenju nemačkih nacionalnih osećanja; ova agitacija izazvala je ne samo dezertiranje mnogih Nemaca iz Napoleonove armije, nego i sabotažu kod čitavih jedinica. Dok je Napoleon ranije crpeo snage proširujući ratnu bazu, dotele se sada, opadanjem revolucionarnog talasa i u spahom nacionalističke propagande, proširivanje baze okrenulo protiv njega.

operacija i neznatan utrošak borbenih potreba stvorili su početkom XIX veka iluziju da je strategija nezavisna od komunikacija. Iluziju, jer je kod povećanih vojsaka i povećanog otpora odvajanje od komunikacija imalo odlučujući značaj, što smo videli na primerima 1812 i 1813 godine.

Pitanje komunikacija može se razmatrati u raznim razmerama. Vojištem zovemo deo teritorije koji je obuhvaćen oružanim dejstvima, na kome postoji samostalna mreža komunikacija za vezu fronta sa unutrašnjim oblastima zemlje i na kome se on bazira. Ovo poglavlje je, uglavnom, i posvećeno proučavanju uticaja komunikacija u okviru posebnog vojišta. No, komunikacije se mogu razmatrati i u okviru dejstava čitavog oružanog fronta — veće ili manje mogućnosti rokiranja rezervi sa jednog vojišta na drugo. Ova se pitanja ističu u slučaju borbe koalicije (Antanta u Prvom svetskom ratu), u slučaju rata na dva fronta (Nemačka u Prvom svetskom ratu, Poljska u slučaju istovremenog rata sa Nemačkom i SSSR), pa čak i u slučaju rata na jednom frontu, ako je on ogromne širine, a razdvojen velikom preprekom i ako predstavlja dva samostalna vojišta (belorusko i ukrajinsko vojište — severno i južno od Poljske). Mi ćemo se na ovim pitanjima zaustaviti u poglavljju o Liniji strategije. I, najzad, komunikacije se mogu razmatrati u opštedržavnim razmerama: prekid ruskih komunikacija preko Dardanela i Arhangelska i Murmanska pruga kao izlazi na Severno Ledeno More za vreme Prvog svetskog rata, blokada Nemačke u istom ratu, nužnost očuvanja pomorskih komunikacija za Englesku, Danciški Koridor i njegova važnost za Poljsku, itd. Međutim, razmatranje komunikacija u opštedržavnom smislu, po našem mišljenju, spada u pitanja borbe na ekonomskom frontu; ekonomski stručnjaci, pošto ih prouče, postavljaju odgovarajuće ciljeve oružanom frontu; strategija ih dotiče samo usput, nastojeći da ih, kao i ostale navedene geografske objekte, uskladi sa uslovima borbe na oružanom frontu.

Komunikacije u strategiji XX veka. — Važnost komunikacija raste srazmerno povećanju masovnosti sredstava koja se primenjuju u ratu. Još je Moltke, pri postavljanju različitih operacijskih ciljeva, kad otstojanja nisu bila suviše velika i kad je postojala dobra mreža puteva, malo zavisio od železničkih pruga. Pre pedeset godina je jedino opsada velike tvrđave postavljala pred komandante pitanje prebacivanja opsadne artiljerije, tj. tereta za čiji je prevoz bilo potrebno nekoliko desetina vozova širokog koloseka. Komunikacijski uslovi primorali su Moltkea da početak bombardovanja Pariza odgodi za tri meseca. U sadašnje doba rat je postao tako masovan, da priprema bilo koje krupne operacije više opterećuje komunikacije nego ranije opsada velike tvrđave.

U Prvom svetskom ratu konačno su se razbile iluzije o mogućnosti odvajanja od železničkih pruga: petomarski sistem je vaskrsao; u novom sistemu samo je nepokretni magacin u bazi bio zamjenjen linijom čelnih železničkih stanica otvorenih u pozadini za saobraćaj.¹²⁾ Na pitanje o uzrocima poraza Nemaca u Bici na Marni već se od mnogih istraživača čuje razuman odgovor da su Francuze odlično pomagale njihove železnice, dok su se nemачko desno krilo i centar odvojili od čelnih železničkih stanica preko stotinu kilometara; tome treba dodati još i to da su uspostavljene francuske železničke pruge dozvoljavale samo slab neregulisan saobraćaj. Kao što automobil sme da se udalji samo na izvesno otstojanje, određeno njegovom rezervom goriva, koje ne sme prekoračiti jer može u svakom trenutku stati, tako su i savremene vojske čvrsto vezane sa linijom čelnih železničkih stanica.¹³⁾ Izgleda da ćemo u budućnosti imati ne petomarski

¹²⁾ Po ovom veoma važnom pitanju mi se možemo pozvati na iscrpan članak B. Триандофилова **Размах операций современных армий**, u 3 knjizi dela, **Война и революция**, izdanje 1926 godine.

¹³⁾ Ta veza je kolski i automobilski transport kod kojeg na daljini preko 80 km naglo opada procenat korisnog rada. Masovnost sredstava koja se primenjuju loši suvozemni putevi, nedovoljno opremanje transporta sa motornom ili konjskom vučom

ševski, već samo tromarševski sistem. U Građanskom ratu komunikacije su opet privremeno izgubile svoj značaj usled siromaštva centra, neznatne veličine vojske i širokog iskorišćavanja mesnih sredstava: u znatnoj meri koristilo se za borbu oružje oteto iz ruku neprijatelja. Međutim, operacije 1920 godine ponovo su pokazale svu efemernost uspeha one vojske koja se ne oslanja na sigurne železničke komunikacije sa pozadinom.

Komunikaciska mreža je čisto konkretna činjenica. U nekim pravcima samo uz krajnje naprezanje možemo progurati desetine hiljada pudi tereta; u drugim pravcima možemo računati na svakodnevni dotur miliona pudi tereta (40 vozova železničke magistrale). Pripremajući se za rat, strateg mora da uoči važne pravce i da saobrazno tome razvije komunikacije. Pri vođenju oružanih dejstava on mora određivati pravce operacija saobrazno mogućnostima transporta.

Komunikacije, koje normiraju veličinu operativnog skoka, stvaraju najtežu prepreku za preorientisanje rata na put uništavanja. Velika operacija mora se veštački, s obzirom na stanje komunikacija, raščlaniti na dve ili tri manje operacije. U početku Prvog svetskog rata morale bi nemačke armije po izbijanju na reku Enu da se zaustance i nedelju dana zadrže radi uređenja komunikacija. Sopstvenoj pozadini treba davati odmor, iako se na taj način i neprijatelju daje mogućnost da se odmori. Takav odmor dala je ruska Vrhovna komanda početkom novembra 1914 godine, posle Ivangorod-varšavske operacije, izvršivši sa trupama skoro pet dnevnih marševa od polaznog rasporeda na Visli. Bilo je potrebno najmanje nedelju dana da bi se u pozadini koliko-toliko uredila mreža železničkih pruga i puteva koje su Nemci porušili. Pošto je inicijativa prešla u nemačke ruke (operacija kod Loda), nastupanje se više nije moglo obnoviti. U uslovima pri-

— skraćuju taj lanac; postojanje vodenog puta, mogućnost brzog uspostavljanja železničkih pruga, slab otpor neprijatelja, koji omogućava da se prođe sa manje glomaznim sredstvima, povećavaju njegovu dužinu.

nudnih pauza — prekida u operacijama, uopšte treba raspolagati znatno nadmoćnijim snagama da bi se moglo produžiti nastupanje u prvobitnom pravcu.

Sve veći značaj komunikacija čini sve verovatnjom primenu jednog od oblika rata za iznuravanje. Porast značaja komunikacija koji je diktovao da se vodi računa o neprekidnosti fronta i o zaštiti komunikacijskih čvorova i rokadnih puteva, prinuđavajući na privremeni prelaz u odbranu, povećava i tendenciju ka ratu poziciskog karaktera i do krajnosti otežava prelaz iz poziciskog rata u manevarski rat.

Analiza uslova saobraćaja daje strategiskoj veštini niz vanredno važnih uputstava: strateg mora da obrati dovoljnu pažnju na pozadinu; glavni pravci nastupanja treba da se poklapaju sa najvažnijim magistralnim arterijama komunikacija; tempo nastupanja samo privremeno sme da otstupi od tempa uspostavljanja železnica koje je neprijatelj porušio; strateg ne sme da ispusti iz vida komunikacije ni onda kada se odvaja od proučavanja vlastite pozadine i gleda napred, na neprijatelja; ozbiljan značaj dobijaju samo oni udari na neprijatelja koji će ga dovesti do gubitka važnih komunikacijskih čvorova i rokadnih puteva, a uništiti neprijateljsku vojsku možemo samo preprečavanjem svih arterija kojima teče njeno snabdevanje.

Koristan rad oružanog fronta. — Koristan rad trupa u vrlo velikoj meri određuje se stanjem njihovih komunikacija. Operativna veština treba da postavi trupe u što povoljniji taktički položaj. Strategija mora naše operacije, u odnosu na neprijateljske, da postavi u povoljnije uslove u pogledu komunikacija. Koristi koje iz toga proističu još su realnije i značajnije od taktičkih. Ako komunikacije slabo rade, operacije se guše.

Prema nemačkim zvaničnim izračunavanjima, jedan dan nerešene bitke kod Gumbinena protiv tri korpusa Renenkampfove armije stajao je Nemce 14.700 ljudi, dok ih je sedmodnevna operacija protiv pet korpusa Samso-

novljeve armije stala, tobože, svega 9.000 ljudi¹⁴⁾) i završila se potpunim uništenjem centra ruskih trupa i potpunim porazom oba krila armije. Da li zagonetka ovog neuporedivo efektivnijeg rada Renenkampfovih trupa leži u tome što je sastav 1 armije bio bolji od sastava 2 armije, što je Renenkampf bio talentovaniji od Samsonova, ili u tome što su Hindenburg i Ludendorf doputovali na Ruski front? Na sva ta pitanja treba negativno odgovoriti. Nemačke trupe slabije su radile u borbama sa Samsonovom nego sa Renenkampfom. Sećajući se svoje panike i poraza kod Gumbinena, 17 korpus se pri sukobu sa 4 divizijom 6 ruskog korpusa dugo ograničavao samo na artiljersku vatrnu i na traženje pomoći od suseda. Elitna 2 pruska divizija ceo dan nije mogla da savlada Keksholmski gardiski puk i, izgleda, jako je istrošila napadni polet. U momentu opšte pobeđe 41 pruska divizija izazvala je strahovitu paniku. Ludendorf je stigao u poslednjem momentu i njegova volja i veština najmanje su se ispoljile u toj operaciji. Rešenje te zagonetke u znatnoj meri sa stojalo se u tome što su komunikacije Renenkampfove armije bile bolje nego komunikacije 2 armije. Veržbolovska magistrala, Suvalkiski železnički luk, gusta mreža drumova u pozadini, okolnost da se rejon operacije nalazio na periferiji Istočne Pruske, usled čega su oba krila Renenkampfove armije bila otvorena — sve je to za Renenkampfa stvaralo odlične uslove u pogledu komunikacija. Samsonov je imao samo iedan slab krak železničke pruge koji je polazio od krajnjeg levog krila, nije imao puteva u pozadini, bio je odvojen od baze, njegovo levo krilo bilo je istureno prema Donjoj Visli odakle je uvek mogao da usledi jak udar, a desno krilo nije bilo naslonjeno — situacija koja je u pogledu komunikacija bila više nego nezgodna. Ovome treba dodati i niz sukoba, koji su narušili

¹⁴⁾ Nama se čini da je ovaj broj nešto smanjen. Za vreme operacije veliki broj dobrotvornaca stupao je u nemačke trupe i povećavao brojno stanje trupnih jedinica, pa prema tome, nemačka izračunavanja, izgleda, obuhvataju samo deo gubitaka. Ali opšta slika ostaje tačna.

psihičku ravnotežu komandanta 2 armije i primorali ga da iz Najdenburga krene prema severu, ispuštajući poslednju priliku da spase komunikacije svoje armije.

Austriski zvanični izvori (Bečka arhiva) podvlače da su borbene osobine trupa Kijevske vojne oblasti, od kojih su se sastojale armije Ruskog i Brusilova, bile bolje nego 4 i 5 ruska armija, koje su bile formirane pretežno od trupa iz unutrašnjih vojnih oblasti. Ne odričući ovo tvrđenje u principu, ne možemo a da ne skrenemo pažnju na to da su se armije Ruskog i Brusilova u pogledu komunikacija nalazile u isto tako povoljnim uslovima kao i armija Renenkampfa, dok su 4 i 5 armija imale slabije komunikacije, koje su donekle potsećale na Samsonovljeve komunikacije.

To što general Kluk u Bici na Marni nije uspeo da odjednom potpuno razbije Monurijevu armiju tumači se, pre svega, najpovoljnijim stanjem komunikacija Monurijeve armije razvijene ispred Pariza i vrlo problematičnim stanjem Klukovih komunikacija.

Da bi obezedio razvijanje udara na Ruskom frontu uprleoće 1915 godine, Falkenhajn je Makenzenovu armiju koncentrisao prema reci Dunajec, na otsek u gde je austrijski front bio najbolje obezbeđen železničkim komunikacijama, a gde su Rusi raspolagali još neprepravljenim prugama, i odakle je vodio najkraći put u bok i pozadinu komunikacija ruskih armija u Karpatima. Falkenhajn je početkom 1916 godine za udar izabrao Verdenski otsek, gde su Nemci imali ogromnu nadmoćnost nad Francuzima u pogledu komunikacija, pošto je saobraćaj na obema magistralama koje su vodile za Verden bio prekinut i Francuzi raspolagali samo jednom prugom uskog koloseka.

Koristan rad trupa opredeljuje se ne samo njihovom istrajnošću u frontalnoj borbi, već i pritiskom koji one vrše na neprijateljske komunikacije, a koji brzo smanjuje sposobnost neprijatelja za otpor. Samo u retkim slučajevima mogu se zadovoljiti oba ta uslova, ali tada je ishod skoro unapred određen. Pritisak na neprijateljske komunikacije obično uspeva samo po cenu pogoršavanja stanja

vlastitih komunikacija. Pokušaj Turaka da izvrše pritisak na komunikacije ruske Kavkanske armije kod Sarakamiša, primorao ih je da vrše duge marševe po oštroy zimi, po zaledenim planinskim stazama i doveo do toga da su se iscrpljeni, promrzli ljudi masovno predavali ruskim pozadinskim etapnim stanicama. Stoga, u principu, ne možemo kritikovati razvoj 2, 4 i 5 ruske armije u avgustu 1914 godine; iako su one, s obzirom na uslove komunikacija, mogle da izvrše manje naporan rad nego 1, 3 i 8 armija, ipak se taj rad prenosio na osetljive neprijateljske pravce. Prisustvo 2 armije uticalo je na ishod bitke kod Gumbinena smanjivši upornost Nemaca. Prisustvo 4 i 5 armije (ojačanih 9 armijom) konačno je rešilo Galicisku operaciju. Operativni uspeh postižu jedinice koje su, potpuno napustivši svoje komunikacije, izbile u neprijateljsku pozadinu i bore se obrnutim frontom. 1 pruski korpus, koji se u pozadini Samsonovljeve armije razvukao duž ruske granice na dužini od 40 km, frontom okrenut prema Pruskoj a pozadinom prema Rusiji, uhvatio je u klopu Samsonovljevu armiju. Dve pruske divizije, koje su izbile između Avgustovske Šume i Grodna, pozadinom okrenute prema Grodnu, zarobile su jezgro 10 ruske armije. Treba vaspitavati takve starešine i trupe, koje bi se u kritičnim momentima mogle tući koristeći vozeće rezerve materijala, bez ikakvih komunikacija.

Kad proučavamo borbena dejstva trupa, imamo običaj da odmah počnemo razmišljati o tome kakva su preimćstva i nezgode pružali zemljšni uslovi za obe strane. Pri izučavanju strategiskih dejstava trupa, moramo, pre svega, naviknuti da obraćamo pažnju na uslove komunikacija i da vodimo računa o posledicama koje iz tih uslova proističu. O zamahu i cilju operacija moramo suditi po tome koliko one duboko zahvataju neprijateljske komunikacije. Mi priznajemo da je Šlifenov plan veličanstven, zato što je on predviđao duboko osvajanje svih komunikacija francuskih armija razvijenih na nemačkoj granici u Lorenu. Ludendorf je 1915 godine predviđao isti takav zamah za uništavajuću operaciju na Ruskom frontu prav-

cem Kovno — Minsk, koja je imala da obuhvati severozapadnu, bologoje-sedlecku i aleksandrovsку železničku prugu, tj. sve magistrale severno od Poljsja. Na Francuskom frontu u periodu poziciskog rata pa sve do kraja za Nemce je najveću opasnost pretstavljaо položaj njihovih komunikacija, koje su se spajale na delu reke Meze između Verdena i Holandije, tako da je opreznost nala-gala da se nemačke snage koncentrišu pred Verdenom. Da je general Aleksejev bio slab strateg, vidi se iz toga što on nije nikad napadaо neprijateljske komunikacije, pa čak ~~ni~~ u povoljnem momentu na kraju Galiciske bitke. Neke operacije Građanskog rata, naprimer, Kijevska operacija protiv Poljaka u prvoj polovini 1920 godine — i operacija u jesen iste godine protiv Vrangle, od velikog su interesa za strategiju zbog svoje zamisli potpunog presecanja neprijateljskih komunikacija.

Koliko duboko pitanje komunikacija prožima čitavu strategiju vidi se iz toga što su sve brige stratega o samo-čuvanju u vezi sa komunikacijama njegovih armija, a sa komunikacijama neprijatelja vezane su sve njegove misli o uništavanju protivnika. Zadržimo se na karakteristici suprotnosti koje nastaju u pitanju komunikacija između zahteva samoočuvanja i zahteva uništavanja neprijatelja.

Logika Aleksandra Makedonskog. — Svako nastupanje, po samoj svojoj prirodi, dovodi do udaljavanja od vlastite baze, do odužavanja i izlaganja naših komunikacija udarima; suprotno tome, neprijatelj, otstupajući u dubinu svoje zemlje, stavlja sebe u povoljniji položaj u pogledu komunikacija. Odavde izlazi da se zadatak organizacije nastupanja sastoji u tome da te nezgode što više smanji, da nastupanje učini bezopasnim, a zadatak obrane — u tome da što više poveća opasnosti za napadača (bočni položaji i udari, povlačenje u divergentnim pravcima).

Osnovni preduslov svake operacije sastoji se u postavljanju vlastitih trupa u povoljnije uslove u pogledu komunikacija (udobnost i sigurnost) u poređenju sa neprijateljskim. Stoga, ako ne želimo da gradimo kuću od ka-

rata, već da logično idemo ka krajnjem cilju putem ostvarenja niza međuciljeva, to ove poslednje treba tražiti pre svega u stvaranju povoljnih komunikacijskih uslova za sledeće operacije. Ideologija komunikacija stvara logičan lanac koji međusobno povezuje operacije u jednu celinu — u liniju strategije.

Aleksandar Makedonski je u svoje vreme sjajno, sa gledišta komunikacije, rešio zadatak najdubljeg prodora u Aziju. On je prvo iznutra obezbedio Grčku — svoju bazu — neutralisanjem svojih političkih protivnika (Tiva). Zatim ju je obezbedio spolja, suzbivši varvarska plemena na Balkanskom Poluostrvu. Ne plašeći se za svoju pozadinu, on prelazi na Aziski kontinent u rejonu Dardanskog Moreuza. Ali, dok maloaziski grčki gradovi služe za sklonište njegovim protivnicima — političkim emigrantima prebeglim iz Grčke, on ne može biti miran, jer oni lako mogu izazvati nemire u Grčkoj. Pošto je svršio i s njima, Aleksandar Makedonski se još uzdržava od svoje zamisli — pohoda u unutrašnjost Persije, jer aziska flota još gospodari u njegovoј pozadini, na Sredozemnom Moru. Treba je likvidirati, a za to postoji jedino sredstvo — osvajanje čitave aziske obale na koju se bazira flota. Na taj način Aleksandar prekida vezu Persije sa njenom bogatom afričkom provincijom Egiptom, koji osvaja bez naročitih teškoća.¹⁵⁾ I tek sada, pošto je stvorio široku pozadinu u Aziji i Africi, Aleksandar Makedonski kreće na reku Tigar i nanosi Persijancima odlučujući poraz. Pre nego što se realizovala, njegova je zamisao u pogledu komunikacija prošla čitavu skalu materijalizacije.

Da bismo svoje stvaralaštvo preneli na tle realnosti, u svakom ratu treba da ponovimo logičan put, možda u minijaturi, koji je prešao Aleksandar Makedonski.

¹⁵⁾ Mi opravdavamo i Aleksandrov gubitak vremena za osvajanje Egipta. Persiska država je živela od karavanske trgovine između Indije i Sredozemnog Mora. Gubitak sredozemne obale lišio je persisku monarhiju ekonomski baze, zadirao je u interesu svih gradova i morao da vodi Persiju ka propasti. Aleksandar nije gubio, već dobijao vreme na procesu tog propadanja.

Operacija Vojršovog landverskog korpusa — nastupanje od Kališa i Čenstohove prema Visli više Ivangoroda — imala je za cilj da zaštitи sa severa najvažniju arteriju koncentracije austrougarskih snaga — železničku magistralu Krakov — Lavov. Nemačka operacija protiv Renenkampfa (kod Gumbinena) imala je za cilj da sa istoka obezbedи nemačke komunikacije u toku Austrijancima obećanog udara preko reke Narev, na komunikacije 4 i 5 ruske armije. Ova operacija nije uspela. Udar na Samsonovljevu armiju Nemci su izvršili sa izvesnim rizikom; ali, nemačka komanda nije smela da ga proširi na reku Narev i grad Sedlec, jer se Renenkampf nalazio u pozadini, pa je preduzela operaciju sa ciljem da odbaci Ruse na Njemen i oslobođi svoje komunikacije od pritiska. Ta operacija uspela je, no kad su Nemci stvorili povoljne komunikaciske uslove za udar na Narev, Austrijanci su već bili potučeni u Istočnoj Galiciji, te je Narevska operacija otpala. Pošto se više nisu bojali za Istočnu Prusku, Nemci glavnim snagama pristupaju rešenju zadatka koji je Vojrš izvršavao u avgustu, tj. zaštitи sa severa komunikacija Austrijanaca koji ponovo nastupaju na reku Sanu. Posle neuspeha u ovoj operaciji, Nemci iskorišćuju nesiguran položaj ruskih komunikacija za udar na Lođ.

Naše komunikacije u Poljskoj, zbog obuhvatnog položaja Istočne Pruske i Galicije, bile su u teškoj situaciji. Ne samo da se nije moglo misliti na brz upad u Nemačku, na čemu je insistirala Francuska,¹⁶⁾ nego je i svaka operacija sa velikim snagama na levoj obali Visle izgledala krajnje rizična. Pre nego što će se razviti nastupanje na zapad, trebalo je osvojiti Istočnu Prusku i Istočnu Galiciju, ispraviti naš front na Visli i Sani od Danciga do Pšemislja. Ovakva situacija bi stvarno ugrozila Nemce, a naše bi komunikacije bile zaštićene zdesna Baltičkim

¹⁶⁾ Očevidno je da je francuska strategija tada sa istom lakinislenošću gledala na posledice koje će njeni predlozi imati po Ruse kao i 1916 godine, kad je nastojala na istupanju Rumunije i 1918 godine na »istupanju Kerenskog«. Ako se načela francuske strategije nisu promenila, saveznici i vazali Francuske treba da budu na oprezi.

Morem, a sleva — Karpatima. Odavde se već moglo računati na to da se u dva operativna skoka dostigne linija Odre.

Donekle precenjena vrednost naših trupa i zahtevi Francuza primorali su naš Generalstab da istovremeno vodi dve operacije — u Galiciji i Istočnoj Pruskoj. Nema sumnje da bi bilo korisnije (ako bi Francuzi dali nadu da će koliko-toliko izdržati bez našeg sadejstva) nadmoćnjim snagama nastupati u Galiciji, što bi, nesumnjivo, primoralo Nemce ili da pređu u nastupanje na Narev, ili da dobrovoljno napuste Istočnu Prusku radi neposredne podrške Austrijanaca.

Posle neuspelnog prvog upada u Istočnu Prusku, u avgustu 1914 godine, komunikacijski uslovi su zahtevali da se ta operacija ponovi. Kraj Ivangorod-varšavske operacije pretstavljao je za to najpovoljniji momenat. Gonjenje 9 armije koja je otstupala u Šlesku moglo se poveriti samo konjici. Početkom novembra 1914 godine trebalo je uputiti najmanje 50 ruskih divizija da bi se likvidiralo »osino gnjezdo«. Ako je ova operacija, s obzirom na stanje trupa i materijalnih sredstava, bila nemoguća, trebalo je uopšte odustati od svake druge operacije i za zimski period preći u očekujući raspored.

Operacija kod Lođa bila je neuspela za Ruse zato što se vodila na levoj, a ne na desnoj obali Visle,¹⁷⁾ što je bila velika greška ruske strategije. Samsonovljev i Renenkampfov neuspeh učinio je nepopularnim ruski pohod u Istočnu Prusku. Nezavršivši ovu tačku, ruska strategija je odlučila da pređe na sledeću. Rezultat toga bio je da je čitavo rusko krilo na prostoru od Bjalostoka do Lođa bilo izloženo nemačkim udarima. Ruske komunikacije su

¹⁷⁾ Lojd je još u XVIII veku tvrdio: »ma kakve želje ispoljavala Rusija da uzme učešća u nemačkim stvarima, ona može da se umeša u njih samo kao pomoćna sila i da deluje u Nemačkoj samo u toku nekoliko meseci u godini. Za nju je apsolutno nemoguće da održi bilo kakvu osvojenu teritoriju zapadno od Visle. (Strategija u delima vojnih klasika, knj. I, str. 52). U uslovima XX veka to je bilo tačno sve dok nisu bile likvidirane nemačke oružane snage u Istočnoj Pruskoj.

bile otvorene. Ma kakav da je bio razvoj događaja, jasno je, rusko nastupanje nije moglo imati uspeha.

Spaljivanje vlastitih brodova. — Dok nema uslova za uništavajući udar i dok se treba boriti za njihovo stvaranje, opravdana je logika Aleksandra Makedonskog, primenjena u periodu koji je prethodio početku njegovog prodiranja u Aziju. Međutim, ta logika niukoliko ne odgovara periodu samog razvoja operacije sa ciljem uništavanja, te ni Žomini ni Ler nisu bili u pravu kad su proglašili načela sigurnosti i udobnosti operaciskog pravca za nepromenljiv a večiti zakon. Odgovarajuća poglavljia njihovih dela u kontradikciji su sa idejom uništavanja na kojoj se izgrađivalo njihovo učenje. Proučavajući Napoleonove ratove, oni nisu shvatili taj ogroman Napoleonov rizik koji je tesno vezan sa ostvarenjem svake ideje uništavanja. Klauzevic je pisao: »Uspeh i opasnost uvek nerazdvojno idu, jedno za drugim; to je dinamički zakon rata. Prema tome, ako se hoće povećati uspeh, samim tim povećava se i opasnost, i važno je samo da li to povećanje odgovara zahtevima i specifičnostima naše situacije«.¹⁸⁾ Ne smemo osuđivati rizik uopšte, treba prethodno proучiti da li je on bio celishodan u datom slučaju. Samo ako je rizik bio necelishodan, može biti reči o avanturi. Jermak Timofejevič*) bio je osvajač, a ne avanturista.

Velaskez, španski generalni guverner na ostrvu Kubi, saznavši da je Meksiko bogat zlatom, 1519 godine obrazovao je u Santjagu de Kuba ekspediciju od 11 lađa sa 10 topova; 508 vojnika sa 16 konja i 110 mornara bili su potčinjeni Fernandu Kortezu, jednom od najodvažnijih Velaskezovih potčinjenih. Međutim, imajući u vidu Kortezovu samovolju, Velaskez mu je uputio naređenje da preda dužnost komandanta ekspedicije i da se vrati na

¹⁸⁾ Pismo K. Rederu od 27 decembra 1827 godine.

*) Jermak t.zv. »osvajač Sibira« je izraziti pretstavnik početne etape kolonizatorske politike carske Rusije. Kao vod ekspedicije koju su organizovali krupni industrijaličari Stroganovi, Jermak je 1581 godine prodro u dubinu Sibira, potukavši tatarskog kana Kučuma. Car Ivan IV Grozni uzima pod svoju upravu osloveni Sibir i pomoću vojske učvršćuje tamo svoju vlast. — Prim. prev.

obalu. Dobivši to naređenje, Kortez je naredio da se dignu sidra, otplovio prema obalama Meksika i iskrcao se u Verakruškoj luci. Tamo su se njegovi vojnici pobunili kad su saznali da im Kortez komanduje bez zakonskog ovlašćenja. Kortez je tu pobunu ugušio. Odlučivši se da krene u unutrašnjost Meksika prema njegovoj prestonici, Kortez nije mogao računati na to da će obezbediti sebi komunikacije na dužini od više stotina kilometara. On nije mogao da u Verakruškoj luci osigura brodove, te su oni pretstavljeni samo elemenat sećanja na bazu koja je ubijala Kortezov autoritet i bila povod za rasulo u njegovom odredu. Kortez je naredio da se brodovi spale, pa je krenuo u dubinu zemlje Acteka. Nedelju dana posle dolaska u prestonicu on je zarobio cara Montezumu i počeo da eksplatiše zemlju. Godinu dana docnije Velasquez je organizovao novu ekspediciju (18 brodova sa 12 topova, 900 pešaka i 85 konjanika) i uputio je u Meksiko da zbaci i uhapsi Korteza. Ostavivši 140 ljudi u prestonici, Kortez je sa najboljim borcima krenuo u susret novoj ekspediciji i, bez obzira na to što je ona bila brojno mnogo jača, napao je i razbio, a ostatke priključio svom odredu. I pored svih pobuna izazvanih okrutnošću eksplatacije, Kortez je ostao gospodar situacije, išao na podvorenje španskom kralju, poklonio mu novoosvojeno carstvo i povukao se tek pošto je bio opozvan u Španiju.

Reč »konkvista« na španskom znači osvajanje, a reč »konkvistador« znači osvajač. Vanredna sposobnost reskiranja konkvistadora Korteza treba da bude osobina svakog stratega pred koga istorija postavlja krupne zadatke, od koga se zahteva da ostvaruje zamisao uništavanja. Zar nije Hanibal spasio svoje brodove polazeći iz Španije preko Pirineja i Alpa, preko širokog toka Rone, preko zemalja naseljenih neprijateljskim varvarskim plemenima, u Italiju kojom je vladao moćni Rim? Ali, drugog puta nije bilo, jer je morem gospodarila neprijateljska flota. Hanibal se odrekao komunikacija, jer je nad Rimljanimima imao skoro istu taktičku nadmoćnost kao što ju je Kortez imao nad Actecima. Nalažeći se u najočajnijoj situaciji, Evge-

nije Savojski se 1706 godine odrekao svojih komunikacija, povukao se ka Turinu obišavši Francuze desnom obalom reke Poa, započeo bitku sa obrnutim frontom i jednim udarcem očistio od Francuza čitavu Lombardiju. Ovakvi očajnički poduhvati ne moraju uvek uspeti. Pohod Karla XII 1707 godine na Ukrajinu osuđujemo i nazivamo avanturom ne zato što su Švedani bili potučeni kod Poltave, već zato što situacija nije dozvoljavala da Karlo XII, čiji su uspesi u Severnom ratu bili prilično dobri, pode tim putem.

Napoleon je, nesumnjivo, imao srce konkvistadora, a ne onu želju da podmetne slamu za slučaj nezgodnog pada, koju Žomini i Ler slikovito opisuju.

Da bi slomio moć Engleske, koja je nastavila rat sa Francuskom u vreme kad su na kontinentu protivnici Revolucije već zaključili mir, Napoleon je odlučio da izvrši pohod u Indiju i nanese udar ovom izvoru engleske ekonomske moći. Zbog nepovoljnog odnosa pomorskih snaga bilo je nemoguće dospeti u Indiju pomorskim putem. Napoleon je odlučio da se provuče preko Sredozemnog Mora, da se iskrca u Egiptu i da produži dalje putem Aleksandra Makedonskog.

Armija od 32.000 ljudi u raznim pristaništima — Tunisu, Marselju, Đenovi, Čivita-Vekiji, Korzici — ukrcana je na 232 transportna broda koje su pratili 13 liniskih i 20 manjih ratnih brodova. Konvoj je krenuo 19 maja 1798 godine; 12 juna osvojena je Malta; noću 1/2 jula počelo je iskrčavanje u Egiptu u blizini Aleksandrije. Engleska Nelzonova eskadra, koja je tragala za francuskim konvojem, samo tri dana pre toga otplovila je iz Aleksandrije i u Sredozemnom Moru slučajno se razmimošla sa Napoleonovim konvojem. Nelzon se 12 avgusta vratio i u bici kod Abukira uništio je Napoleonove brodove. Drugom ešelonu ekspedicije (6.000 ljudi iz Tulona) nije pošlo za rukom da se prebaci preko mora. Na afričkoj obali Napoleon se našao u istom položaju u kome je bio Kortez na američkoj. U armiji je zavladala potištenost. Međutim, Napoleonova zapovest svedoči o tome da je on

bio na visini Korteza: »Primorani smo da izvršimo podvige, i mi ćemo ih izvršiti. Mi moramo stvoriti veliku državu, i stvorićemo je. Mora kojima mi ne gospodarimo odvajaju nas od otadžbine; no, ne postoji more koje bi nas moglo odvojiti od Afrike i Azije. Nas ima mnogo, a i ovde ćemo naći ljudi za popunu naših redova. Mi nećemo oskudevati u borbenim potrebama, imamo ih dosta, a ako nam budu potrebne, stvorice nam ih Šampi i Konte«. Egipat je morao da odigra ulogu međubaze; u roku od 15 meseci francuska vojska imala je da se popuni, da nabavi konje i kamile potrebne za pohod, da uspostavi svoju vlast na Nilu, srušivši feudalnu državu mameluka, a zatim da kreće za Indiju. Istupanje Turaka protiv Francuza ubrzalo je pohod na Siriju. Neuspesi tog pohoda, sazrela potreba da se u Francuskoj vlast Direktorijuma smeni drugom vlašću kao i Suvorovljeve pobjede u Italiji, odvajali su Napoleonovu misao od razvoja Egiptске ekspedicije koja je bila puna toliko odlučnih pohvata i neizvesnosti. Koliko je srećnih prilika trebalo da se ukaže Napoleonu da bi samo iskrcavanje na obalama Egipta postalo mogućno!

U Napoleonovoj zamisli krupnu je ulogu odigrao Tipu-Sahib — indiski patriota, koji je u Indiji organizovao ustank protiv engleske eksploatacije. U Hanibalovoj zamisli važno su mesto zauzimala obećanja Gala, tek pokorenih od Rima, koji su živeli u dolini Poa, da će se složno dići protiv Rima i pomoći kartaginskom vojskovođi. U operacijama 1920 godine polagane su velike nade na poljski proletarijat. Veća ili manja osnovanost tih nade na stvaranje baze ispred sebe je više ili manje zadovoljavajuće opravdanje opasnosti, kojoj se pri tome izlažu komunikacije. Istorisko iskustvo po tom pitanju nije mnogo utešno. Ali, revolucionarni ratovi često su zasnovani na takvim nadama i potstiču na strategiski rizik.

Komunikacije pri dejstvu sa ciljem uništavanja. — Rizik u nešto manjem, operativnom obimu, koji se sastoji u odvajajući od komunikacija za svega nekoliko dana, tešno je vezan sa strategijom uništavanja. Postavljanje bitke

u uslove obrnutog fronta bio je cilj kojem je Napoleon istrajno težio u svojim najuspešnijim operacijama (1800, 1805, 1806 i 1807 godine), kad je bio ubeđen u svoju taktičku nadmoćnost. Ako bismo uopšte sumnjali u mogućnost takvog stupanja u borbu, pri kome bismo i mi i neprijatelj privremeno gubili svoje komunikacije, pa bi se pobeđeni našao potpuno u vlasti pobedioca, mi bismo morali da odustanemo od strategije uništavanja, koja živi samo izvanrednim pobedama.

Uništavanje zahteva takve uslove, koji bi omogućili da smatramo otsečenim bilo koji deo neprijateljskih snaga, koji bi pokušao da izvrši obilazni manevr. Greška Fulovog plana 1812 godine ogledala se baš u tome što on nije shvatio uništavajući karakter prvog dela Napoleonovog prodiranja u Rusiju i što je nastojao da jednom ruskom armijom spreči to prodiranje, a drugom da izbije na Napoleonove komunikacije. Međutim, Napoleon je imao dovoljno snaga da istovremeno opkoli i uništi obe ruske armije.

Razvijanje uništavajućeg udara samo po sebi stavlja naše komunikacije u nešto sigurniji položaj. Ako smo neprijatelja uhvatili za gušu, manje je verovatno da će nas udariti u leđa. Nezaštićen desni bok nemačkog fronta, pri upadu Nemaca u Francusku u periodu od Bitke na granici do Bitke na Marni, čudnovat je primer. Sve komunikacije tri nemačke desnokrilne armije bile su nezaštićene. Jedna francuska konjička divizija izvršila je prepad na njih. A zašto samo jedna? Zašto se koncentracija Monurijeve armije prenosi od Amijena ka Parizu, na bok neprijatelja, kad se ta armija već nalazila gotovo u njegovoj pozadini?

Odgonetka leži u tome što su Nemci težili uništavanju. Dok se snažna udarna lavina Nemaca kotrljala i pretila da zgnječi i obuhvati francuske armije, da ih odvoji od lorenskog utvrđenog fronta i južno od Verdena stvorи direktnu vezu sa Mecom, dok je francuska Vrhovna komanda bila uplašena zamahom nemačkog udara — Klukov desni bok je bio u povoljnoj situaciji. Konjanik koji juri na konju treba da zna samo da seče, on ne može da koristi

mačevalačke metode; brzina koju razvija najbolje ga štiti od neprijateljskih udara.

Čim je napredovanje fronta nešto zastalo, a Pariz ispaо iz rejona obuhvata, odmah se pokazalo da je položaj nemačkog desnog boka bio opasan; i nemačka i francuska Vrhovna komanda shvatile su to istovremeno. Moltke je nastojao da svoje dve desnokrilne armije zaustavi, da ih okrene frontom prema Parizu i da im postavi odbranbeni zadatak. Kluk, koji je pre toga napredovao sa retkom odvažnošću, izvršivši brz manevar protiv Monurija, složio se sa tim gledanjem na opasnost zdesna, pa je čak i precenio ugroženost nemačkih komunikacija. U Francuskoj su svi odmah prihvatili Galijenijev plan — napad upravljen iz Pariza. Čim je uništavanje bilo isključeno, nova logika¹⁹⁾ odjednom je ovladala svim umovima; »trka ka moru« bila je njena dalja ilustracija.

3. — OPERACIJE SA OGRANIČENIM CILJEM

Evolucija operacije. — Izučavanje metoda vođenja operacije nije zadatak strategije, već operativne veštine. Posvećujući nekoliko strana našeg dela opisu operacije, mi nemamo namjeru da popunimo osetnu prazninu u teoriji operatike: strategija, koja svojim zadatkom u vođenju rata smatra grupisanje (raspoređivanje) operacija (po vremenu i prostoru) radi dostizanja konačnoga cilja, ne samo da je zainteresovana određivanjem cilja operacije, nego postavlja izvesne zahteve i metodima ostvarivanja toga cilja. Sve su grane ratne veštine tesno međusobno povezane: taktika pravi korake od kojih se stvara operativni skok; strategija, pak, pokazuje put.

¹⁹⁾ Mnogi kritičari (naprimjer, Pjerfe) skloni su da osuđuju Žofrov rad u periodu pripremanja Bitke na Marni polazeći sa gledišta logike iznuravanja, utvrđene za vreme same bitke. Po našem mišljenju, to je potpuno nepravilno; kritičari razotkrivaju samo svoje sopstveno nerazumevanje stvari.

U ratnoj veštini pod operacijom²⁰⁾ podrazumevamo zbir raznorodnih dejstava upravljenih na ostvarenje jednog od ciljeva koje je postavila strategija. Nekoliko operacija objedinjenih po vremenu i mestu obrazuju kampanju; zbir kampanja u toku cele godine zove se pohod. Jedan ili više pohoda dovode do one konačne situacije u kojoj obe zaraćene strane smatraju da je program dejstava iscrpen i zaključuju primirje. Operativni razvoj nije samostalna operacija, već bitan elemenat svake operacije.

Prema tome, mi odustajemo od podele operacija na glavne i pripremne (pomoćne). Pod pripremnom operacijom ranije se podrazumevala i mobilizacija; međutim, mobilizacija nije neposredan akt vođenja oružanih dejstava, već je jedan od zadataka pozadine i nama se čini da je nezgodno obuhvatiti taj akt operativnom terminologijom. Termin »marš-manevar« mi smatramo zastarem i kao takvog odbacujemo.

Do kraja XIX veka operacija se strogo delila na dva dela: manevar, koji je imao za cilj da postavi vlastite trupe u najpovoljniji položaj do momenta odlučujućeg sudsara, i samu bitku.

Naravno, obične teorije, koje su se zasnivale na iskustvu Napoleonovih ratova, predviđale su i treću fazu operacije — gonjenje. Koliko je lepih reči u teoriji bilo izgovoreno o tom nužnom aktu razvijanja uspeha! Teško je ostati u granicama ideje uništavanja ako se odustane od ideje gonjenja — ogromnog proširenja postignutih uspeha. Međutim, od Napoleonovog doba isključno, pa zaključno sa Prvim svetskim ratom, u istoriji ratova ne nailazimo ni na jedno gonjenje, koje bi prelazilo uzan taktički okvir. Ratovi 1853—56, 1859, 1861—65, 1866, 1870, 1877—78, 1899—1903, 1904—1905 i 1914—1918 godine ne daju nijedan primer gonjenja; a pošto mi težimo da operišemo samo sa pojmovima koji postoje u stvarnosti, to i isključujemo gonjenje iz našeg izlaganja. Pri tome mi nailazimo na niz nedoumica, koje proizlaze iz toga što je teorija

²⁰⁾ Na latinskom »opera« znači »dela«, »operari« — dejstvovati, prema tome, reč operacija, filološki, znači dejstvo.

često uzimala u obzir ne stvarnost, već ono što joj je izgledalo kao poželjno, te je kod savremenika skoro materijalizovala pretstavu o strategiskom gonjenju.

Ideja ograničenog gonjenja s mukom krči svoj put kroz bogatu frazeologiju, koju je ostavila prošlost.

Kad bi pokušali da u istoriji ratova poslednjeg stoljeća nađemo nešto slično gonjenju, trebalo bi da uzmemo poslednje dane Rusko-turskog rata — kretanje ruske armije posle kapitulacije Turaka kod Šejnova, ili poslednje nedelje Prvog svetskog rata na Balkanskom frontu, kad je Bugarska skoro namerno otvorila svoj front, ili, najzad, momenat potpunog rasula »belih« armija u Građanskom ratu 1918—1920 godine. Gonjenje je moguće samo u atmosferi potpunog raspadanja neprijateljske države, njenog potpunog političkog bankrotstva, u poslednjim momentima pred slamanje oružanog otpora. Povećana moć savremene države, njena ogromna sredstva, novi ešeloni mobilizacije, manevrovanje železnicom, telegraf — sve to danas sprečava gonjenje. Dok neprijatelj još nije politički dezorganizovan, iskorišćavanje uspeha na oružanom frontu danas je mogućno jedino u granicama same operacije; danas gonjenje nije znak vojne, već političke pobjede.

U Napoleonovo doba manevar se ponekad razvlačio na desetak pa i više dnevnih marševa (1806 godine). Široki zamah Napoleonovog manevra doveo je do toga da Francuzi, koji su svoju terminologiju izgradili na izučavanju Napoleonovih ratova, još i sada operaciju nazivaju »manevrom«.

Pojavom železnica, u Moltkeovo doba, manevar se za početne operacije delom počeo izvršavati železničkim prugama, u vidu početnog operativnog razvoja; obe su se strane iskrcavale relativno nedaleko jedna od druge, te se u početnoj operaciji nešto skratio deo manevra koji se vršio marševanjem. Doinje su se, pak, operacije (npr. Sedanska) izvodile po obrascu Napoleonovih operacija.

U današnje doba svakoj operaciji prethodi poseban operativni razvoj, koji se u znatnoj meri oslanja na žele-

zničke pruge. Usled teškoća odvajanja armija na znatnu daljinu od železničkih stanica, važno je taj operativni razvoj izvršiti što bliže onim rejonima u kojima može biti postignut cilj operacije. Prema tome, sve savremene operacije u svom početnom delu potsećaju na početne operacije Moltkea. Ali, u završnom delu one se potpuno razlikuju od Moltkeovih operacija, pošto glavne bitke — te potpuno konkretne pojave istoriske prošlosti — u savremenoj stvarnosti ne postoje, pa ako se ti termini još upotrebljavaju njihova upotreba je samo uslovnost, izraz u kojem se daje prednost slikevitosti pojma na račun tačnosti njegovog formulisanja.²¹⁾ Glavna bitka danas se pretvorila u značajan deo operacije.

Bitku XIX veka sačinjavao je niz bojeva koji su se, u tesnom međusobnom dodiru oba neprijatelja, odvijali na manjem prostoru i trajali kratko vreme; ukupno trajanje bitke je samo neznatno prelazilo vreme trajanja posebnog boja. Sa gledišta strategije Klauzevic je mogao smatrati bitku tačkom po vremenu i prostoru. Od momenta početka dejstva topova, Klauzeviceva strategija se

²¹⁾ »Galiciska bitka«, »Bitka na Marni«, »Bitka kod Tanenberga« su književni oblici pomoću kojih je pobedilac želeo da populariše svoj uspeh kod masa. Potpuno je razumljivo očajanje nekih mlađih istoričara Građanskog rata koji traže u Građanskom ratu odgovarajuće konkretne pojave i ne mogu da ih nađu: ovakve pojave su sa XIX vekom otišle u istorisku prošlost. Pobedilac nikad ne sme da ispusti iz vida da dâ efektan naziv uspešnoj operaciji. Napoleon je Borodinskom boju dao naziv »Bitka na Moskvi«, iako je reka Moskva proticala kod ruskog desnog krila, gde se niko nije tukao; Ludendorf je Samsonovljevu operaciju nazvao »Bitka kod Tanenberga«, po imenu seoceta koje se nalazilo nekoliko km od mesta bojeva i nije imalo nikakvog operativnog značaja, ali je bilo poznato iz bitke 1410 godine u kojoj su slovenska plemena zaustavila germanski pritisak prema istoku; i jedan i drugi rukovodili su se istim razlozima iz kojih su francuski akcionari u svoje vreme izdejstvovali da se društvo Boguljminske železnice preimenuje u društvo Volgo-Boguljminske železnice, jer je Volga geografski objekat poznat Francuzima, dok je Boguljma nepoznat. U Građanskom ratu ovi su se važni propagandni detalji često ispuštali, a izveštaji Vrhovne komande postavljali su suviše velike zahteve stanovnicima u pogledu geografskih znanja.

odmarala sve do završetka bitke, predavši čitavo rukovođenje taktici. Trupe se u toku bitke nisu smenjivale, nisu se pregrupisavale, popunjavale i odmarale; sem njih, samo su taktičke rezerve mogle da učestvuju u rešenju bitke. U Moltkeovo doba svi ti uslovi još su bili na snazi, ali, počev od Rusko-japanskog rata oni su se počeli menjati.

Front sudara počeo je da se širi; žarišta bojeva su se podelila i razbacala na znatno međusobno udaljenje. Dok je u Napoleonovo doba prodiranje od 2—3 km u dubinu neprijateljskog borbenog poretka dovodilo neprijatelja do potpunog uništenja, dotle sada prodiranje i na 60—70 km ne daje uvek takve rezultate (Galiciska operacija u avgustu 1914 godine, nemačko nastupanje u martu 1918 godine itd.). Da bi se slomio neprijateljski otpor, potrebna je čitava kombinacija uzastopnih bojeva i izvršenje nekoliko dnevnih marševa sa uspešnim bojem. Ukupno trajanje tih sudara više se ne meri satima, nego nedeljama. Trajanje glavnog sudara po vremenu se više ne nalazi ni u kakvom uzajamnom odnosu sa trajanjem posebnog taktičkog sudara, koji ponekad iscrpljuje svu snagu trupne jedinice. Nastaje potreba za smenjivanjem jedinica, davanjem odmora, popunjavanjem ljudstvom i materijalnim sredstvima u toku samog razvoja sudara; dobija se mogućnost pregrupisavanja trupa, dovođenja novih rezervi sa velike daljine, dopunjavanja i ispravljanja prvobitnog razvoja izvršenjem novog manevra železnicom. Jedan udar se podelio na mnogo manjih udara; savremeno bojište toliko se povećalo da je jedan borbeni sudar ponekad čitavim dnevним maršem odvojen od drugog sudara. Marševanje, bojevi, odmaranje, napad, odbrana, izviđanje, osiguranje, snabdevanje, popunjavanje — sve te posebne radnje smenjuju jedna drugu i čine sadržinu savremene operacije. Međutim, ranije smo mogli odrediti tačnu granicu između bitke, odmaranja i marševanja.

Kvantitet prelazi u kvalitet. Ranije bitka je imala jedva primetne pukotine koje su je delile na posebne bojeve. Povećanje trajanja bitke po vremenu i prostoru do-

velo je do toga da se bitka raspala na posebne delove koji se spajaju samo u celoj operaciji.

Ako se ranije operacija delila na manevar i bitku, to sada moramo utvrditi drugu podelu; sada se manevar vrši delom železnicom, a delom u samom vrtlogu borbenih događaja, težeći da se posebni bojevi grupišu (rasporede po vremenu i prostoru) radi ostvarenja cilja operacije. Manevar je delom ušao u operativni razvoj, a delom je protkao posebne bojeve.

Podvlačeći **ograničeni** cilj savremenih operacija, imamo u vidu te iste okolnosti koje sprečavaju krajnje ostvarenje uništavanja u savremenom ratu. Da naglasimo i to da je napadač normalno slabije vezan sa pozadinom nego branilac, koji može potpuno iskoristiti svu moć železničke mreže. Pri planiranju operacije moramo uzeti u obzir ne samo snage kojima neprijatelj raspolaže u početku operacije, nego i njihov verovatan porast u toku njenog izvođenja. Svoje sadašnje stanje napadač treba da uporedi sa stanjem neprijatelja u budućnosti, što postaje naročito nepovoljno danas u doba permanentne mobilizacije, brzog formiranja novih ešelona oružanih snaga u pozadini. Moltke je 1870 godine počeo nastupanje u Francusku imajući 500.000 vojnika protiv 250.000 neprijateljskih. U savremenim prilikama čak i takva dvostruka nadmoćnost u raspoloživim snagama, što nije čest slučaj, može da bude nedovoljna. Ako bi se ofanziva Moltkea starijeg ponovila posle 50 godina, ona bi se već posle mesec dana ugušila zbog brojne nadmoćnosti Francuza. Odavde treba izvući zaključak da nastupna operacija, koja se predviđa na brzu ruku i proračunava na rok od dve nedelje, može da se izvrši sa znatno manjom nadmoćnošću snaga od one koja je potrebna za šestonedeljnu operaciju. Naša nadmoćnost u snagama na Zapadnom frontu u julu 1920 godine bila je dovoljna za izbjeganje na Njemen i Bug; ali na Visli bilans odnosa snaga nipošto se nije mogao ostvariti u našu korist.

Iznenađenje. — Veština vođenja operacije jeste, pre svega, veština borbe za materijalnu nadmoćnost nad neprijateljem. Nije neophodno imati materijalnu nadmoćnost na čitavom frontu na kome se izvodi operacija. Odlučujući značaj u raznim momentima operacije imaju bojevi koji se vode na raznim otsecima. Napadač, čije su snage približno jednake braniočevim (podrazumevajući tu ne samo kvantitet, nego i kvalitet trupa, organizaciju komandovanja i naoružanje), ne može računati na uspeh, pošto je primoran da dejstvuje pod težim taktičkim uslovima. Nastupanje pruža preim秉stvo samo utoliko ukoliko se pri tome uspe da se na najvažnijem pravcu u tajnosti prikupe ogromno nadmoćnije snage i sruče na neprijatelja koji se nije pripremio da na tom pravcu iskoristi sve svoje snage. No, kao što smo ranije rekli, operacija se ne sastoji samo iz jedne serije bojeva nego iz čitavog niza takvih serija bojeva koje slede jedna za drugom. Već prvi ozbiljan pritisak otkriće naše namere neprijatelju koji će uložiti sve snage da nam na rešavajućim otsecima nastupanja suprotstavi dovoljno materijalnih snaga za otpor. Stoga uspešan razvoj operacije zahteva da se ona, pre svega, izvodi u jednom potezu, bez prekida. Ako smo prinuđeni da prekinemo operaciju da bismo sačekali dolazak pojačanja i dotur materijalnih sredstava, treba tu operaciju smatrati završenom na dostignutim linijama. Pokušaj da se operacija posle prekida obnovi, naići će na jako povećan otpor; njeni izgledi na uspeh znatno će se smanjiti, ako neprijatelj uopšte ima sredstva za dalji otpor.

Operacija pripremljena u tajnosti mora da se razvija maksimalnom brzinom. Dok se može govoriti o sporom tempu opšte strategiske ofanzive, koji, čak i u uslovima minimalnog broja veštačkih objekata (što je slučaj na rusko-poljskom frontu), zavisi od uspostavljanja i preuređivanja železničkih pruga i teško može da bude veći od 10 km za 24 časa, dotle bi bilo sasvim pogrešno primeñiti te norme na brzinu marševanja u toku same operacije; ovde trupe treba da budu spremne da za 24 časa izvršavaju marševe od 40 km, pri čemu se prekidi između izvr-

šenih marševa često neće koristiti za odmaranje, već će biti ispunjeni borbenim dejstvima.

Ratna veština se ne može odreći elemenata iznenađenja. Ratno lukavstvo, dovođenje neprijatelja u zabludu, prožima čitavu operativnu veštinu, čini njen isto toliko važan elemenat koliko je kod taktike važan pojam o snazi, o njenom organizovanom i racionalnom iskorišćavanju u borbi. Uspeha imaju samo one operativne zagonetke koje neprijatelj ne može na vreme odgonetnuti. Ovaj zahtev ratne veštine ostaje na snazi čak i u uslovima poziciskog rata i pored svih najnovijih načina izviđanja i obaveštavanja. Čak u takozvanim »bitkama materijala« u poziciskom ratu, koje su proračunate da traju mesecima i predstavljaju organizovano tapkanje na mestu, kod kojih je, zbog toga, gubitak prostora od manje važnog značaja u poređenju sa nanošenjem osetnije štete neprijatelju nego što su gubici koje sami trpimo, — čak i u ovim izuzetnim slučajevima iznenadna koncentracija svih materijalnih sredstava i, kao rezultat toga, iznenadan početak operacije imaju ogroman značaj za postizanje uspeha (Verden početkom 1916 godine). Francuzi su 1915—1916 godine učinili teške operativne greške priznavši da se pri savremenim sredstvima obaveštajne službe (aerofotosnimanje, agenti, ispitivanje zarobljenika) ne može održati u tajnosti operacija čije pripremanje traje nekoliko nedelja i može da se otkrije i po fortifikacionim radovima na frontu, i po saobraćaju na železničkim i suvozemnim komunikacijama u pozadini, kao i usled neophodnosti dugotrajne korekture vatre ogromnog broja baterija. Oni su pošli putem podređivanja operativne veštine taktici; njihova jesenja operacija u Šampanji 1915 godine i letnja operacija 1916 godine na Somi pripremale su se potpuno otvoreno i bile su poznate Nemcima više nedelja pre početka njihovog izvršenja. Operativna veština bila je uopšte isključena; taktika se razvila do ogromnih razmara i pokazala da nije u stanju postići velike rezultate samo taktičkim sredstvima. Rusko gledište, naročito pri pripremanju Brusilovljeve ofanzive uproleće 1916 godine, bilo je drugačije;

konačni zaključci iz naših metoda ustvari su nemačke operativne metode kraja 1917 i početka 1918 godine. Najbitniji njihov deo sastoji se u uspostavljanju prava operativne veštine; iznenadenje se moralo ostvariti i u uslovima poziciskog rata; taktika i naoružanje koji nisu odgovorili tim zahtevima smatrani su zastarelim i morali su biti odbačeni. Ako se ne mogu skratiti rovovi iskopani radi prilaza neprijateljskom položaju, treba se njih odreći, pa makar juriš pešadije morao početi sa daljine od 2.000 koraka; zahtevi taktičkog iznenadenja imaju manju važnost u odnosu na operativno iznenadenje; ako se artillerisko gađanje radi korekture ne može prikriti, treba ga odbaciti i razraditi metode masovnog gađanja artiljerijom bez korekture. Protiv vazdušnog osmatranja treba primeniti precizne metode maskiranja ma koliko sredstava oni zahtevali i ma kako otežavali službu pozadine prelazom na noćna kretanja suvozemnim putevima. Prelaz na put pravilnog razmišljanja odmah je promenio tok događaja na frontu.

Operacija i lokalni bojevi. — Vojni pisci koji još žive u zastarelim pojmovima napoleonovskog doba skloni su da reč operacija pišu velikim početnim slovom, da joj pridaju rešavajući značaj. U toku Prvog svetskog rata o takvoj operaciji sanjao je Ludendorf: udar sredinom leta 1915 godine pravcem Vilna — Minsk on bi smatrao za takvu operaciju; probaj kod Tarnopolja 1917 godine, izvršen kao odgovor na »ofanzivu Kerenskog«, Ludendorf nije priznavao za operaciju od rešavajućeg značaja; da bi se taj probaj izdigao na nivo takve operacije, njega bi, po Ludendorfovom mišljenju, trebalo produžiti do Crnog Mora i pri tome otseći i zarobiti veći deo jugozapadnog fronta i ceo Rumunski front. Kod Francuza se zapaža isto mišljenje; oni su spremni da za takvu operaciju priznaju jedino Lorenski udar, predviđen za 14 novembar 1918 godine a neostvaren usled primirja. Ovim bi se udarom, po njihovoj zamisli, otsekao i okružio veći deo nemačkih armija u Belgiji.

U skladu s našim shvatanjima o savremenosti, mi operaciju pišemo malim slovom i na početku našeg izlaganja podvlačimo njen ograničeni cilj; no, ipak, smatramo za potrebno da podvučemo određenu granicu između operacije, koja ostvaruje međucilj na putu ka kraju rata — oružanih dejstava, i lokalnih bojeva.

Operacija ne izlazi iz okvira opšteg niza napora radi postizanja krajnjeg ratnog cilja, ukoliko rezultati jedne operacije stvaraju strategiji uslove za prelaženje sledeće etape borbe na oružanom frontu; dejstva koja ne utiču na dalji tok rata su čisto lokalnog značaja. Ako ta dejstva dostižu znatne razmere (kao, naprimer, japska Sahalinska ekspedicija uletо 1905 godine, kolonijalna osvajanja Engleza u Prvom svetskom ratu itd.), mi smo saglasni da ih nazovemo lokalnom (mesnom) operacijom. Takva dejstva često imaju za cilj osvajanje povoljnih diplomatskih i ekonomskih pozicija pri zaključenju mira.

Svaka proizvodnja ima svoje troškove; dobra organizacija proizvodnje ima zadatak da ih smanji. Lokalni bojevi iziskuju dvaput veće troškove u borbi na oružanom frontu; ukoliko je slabija organizovanost na oružanom frontu, utoliko su ti troškovi veći. Međutim, partizanska borba, koja je tipičan primer otsustva organizacije, može osetno da poveća dopunske troškove neprijatelja u oružanoj borbi. Naravno, povećanje dopunskih troškova može da upropasti svako preduzeće; ovu napomenu dajemo da bismo izbegli prekor da potcenjujemo partizanska dejstva.

Ako težimo ostvarenju pozitivnih ciljeva, onda operacija pretstavlja neuporedivo ekonomičnije trošenje snage trupa nego lokalni boj. Trupe su potpuno svesne razlike između racionalnog i primitivnog načina vođenja operacije i neuporedivo većom voljom žrtvuju sebe ako osećaju da se nalaze na putu koji ih vodi krajnjem ratnom cilju. Komandanti koji zloupotrebljavaju lokalne bojeve (što je bio čest slučaj kod ruskih komandanata u Prvom svetskom ratu), sami sebi izdaju svedožbu o niskom kvalitetu svojih operativnih sposobnosti. Vrlo je opasno sma-

trati lokalne bojeve kao sredstvo za pripremu početne situacije za operaciju. Ono što se u okviru lokalnog boja uopšte ne bi moglo postići, ili bi zahtevalo nesrazmerne žrtve, u okviru operacije može da se postigne usput i da staje mnogo jeftinije.

Naravno, dobro pripremljeni lokalni bojevi mogu donekle smanjiti koristi koje neprijatelju pruža zatišje na frontu. Vatra može donekle otežati neprijatelju rade na utvrđivanju, a naročito na postavljanju prepreka u prednjim linijama. Lokalnim napadima možemo osvojiti od neprijatelja delove rovova, koji su naročito važni kao osmatračnice, i prinuditi ga na gušće posedanje fronta. Niz noćnih prepada, kao i gađanje snajpera, mogu da nanesu neprijatelju znatne gubitke i da do krajnosti otežaju službu u prednjim rovovima. Međutim, ovakva organizacija aktivnosti na položaju u celini jeste pre pitanje unutrašnje službe nego operatike ili strategije.

Bitka materijala pretstavlja lokalne bojeve, koji su se rasplamsali do ogromnih razmara ne toliko u pogledu gubitka ljudstva,²²⁾ koliko u pogledu utroška tehničkih sredstava i borbenih potreba; razvoj pred bitku materijala mora da nam obezbedi jaku materijalnu nadmoćnost zbog toga što iznenadno počinjemo operaciju, kao i zbog našeg preimcuštva u pogledu komunikacija koje izvode na dati otsek fronta, ili zbog naše opšte nadmoćnosti u naoružanju. Usled masovne upotrebe sredstava, pitanje komunikacija igra najvažniju ulogu u bici materijala. Pošto kod Verdena sve do leta 1916 godine nije bilo železničke magistrale koja bi vodila ka frontu Francuza, Nemci su mogli da održe svoju prvobitnu nadmoćnost u materijalu u toku tri meseca, koliko je vremena bilo potrebno Francuzima za njenu izgradnju.

Da neprijatelj ne bi mogao povlačenjem da izbegne naše materijalne pripreme za bitku, kao što je to učinio Ludendorf povukavši se u martu 1917 godine sa Some na

²²⁾ Bitku na Somi uletio 1916 godine Foš je vodio ekonomično — gubici su iznosili 2.000 ljudi dnevno.

Sigfridove položaje, važno je da on bude vezan važnim geografskim objektom koji se nalazi iza dela fronta bitke, što bi ga primoralo da stupi u borbu pod nepovoljnim uslovima.

Takav geografski objekat može da bude: po legendi i tradiciji važna tvrđava ili grad (naprimer, Verden); važan železnički čvor ili rokadna magistrala; važan industrijski centar; luka kao pomorska baza (kao, naprimer, Sevastopolj 1854—55 godine, podmorničke baze na obali Flandrije 1917 godine); velika skladišta materijala podignuta iza neprijateljskog fronta (naprimer, 1918 godine desetine hiljada vozova materijala kod Nemaca) — koji se mogu smatrati lancem koji vezuje front. Operacija tipa bitke materijala obično se izvodi na uskom frontu, da bi se postigla maksimalna nadmoćnost u materijalu i sačuvala živa sila za dugotrajno pothranjivanje bojeva.

Cilj je takve operacije veoma ograničen — sa što manjim utroškom žive sile naneti neprijatelju što veće gubitke, primorati ga da iscrpe svoje rezerve i materijalna sredstva u nepovoljnoj situaciji. U Prvom svetskom ratu operacije ovog tipa (Verden, Bitka u Flandriji 1918 godine) bile su najvažniji deo borbenih operacija u 1916 i 1917 godini, i za 4—6 meseci gutale su 300.000 do 500.000 boraca kod svake zaraćene strane. To je tipično poziciski iznuravanje neprijateljskih snaga. Operativni karakter ima samo početna faza bitke materijala, kad se iskorisćava iznenadenje. Posle toga nastaju prekidi, koji ponkad traju nekoliko nedelja i imaju za cilj prikupljanje novih rezervi materijala; bitka materijala se ne vodi bez predaha. Stoga ona brzo gubi operativni karakter i prestavlja proizvod taktike i ekonomike; nadmoć u manevru, dovitljivosti, lukavstvu, tajnosti i brzini ustupa svoje mesto boljem radu industrije i transporta i češćem smenjivanju divizija, koje posedaju otseke položaja, svežim divizijama. Dejstva se do krajnosti materijalizuju; automatsko doturanje materijalnih sredstava i rezervi na front

dobija karakter mehaničkog rada norije.²³⁾ Svaka krupna operacija na poziciskom frontu, koja nema za cilj prelaz iz poziciskog u manevarske rat, u većoj ili manjoj meri približava se tipu bitke materijala.

Ekonomija snaga. — U granicama svoga skoka operacija tesno objedinjuje sve bojeve u jednu celinu. Bojevi su sastavni delovi, sabirci operacije, koji rešavaju niz taktičkih zadataka na koje se deli cilj operacije.

Zahtevi ekonomije snaga biće utoliko bolje ispunjeni, ukoliko bude tešnja veza između posebnih bojeva operacije, ukoliko se bude brže odvijala jedna serija bojeva za drugom i ukoliko izvršeni pritisak bude složniji i celovitiji. Trupe će u svakom posebnom slučaju biti iskorisćene veoma neekonomično ako postavljeni zadatak prelazi granicu njihove mogućnosti i vodi do iscrpljenja. Zahtevi ekonomije snaga biće isto tako narušeni ako jedinice budu nedovoljno energično upotrebljene za ostvarenje cilja operacije, jer je smanjenje energije upotrebe trupa isto što i smanjenje njihove brojne jačine. Naravno, i sama zamisao operacije treba da bude što ekonomičnija i da oslobodi trupe svih suvišnih žrtava i napora. Ekonomija snaga je naročito potrebna pri raspoređivanju trupa na manje važne otseke fronta, jer će samo ona dozvoliti da budemo dovoljno jaki na odlučujućim otsecima.

Operativna odbrana i nastupanje. — Težnja da operacijom ostvarimo pozitivan cilj i stremljenje da za njegovo ostvarenje iskoristimo iznenađenje dovodi nas do razvoja naših snaga i sredstava, koji dobija široke razmere. Naprotiv, težnja za ostvarenjem negativnog cilja primorava nas da sa završetkom razvoja pričekamo da

²³⁾ **Norija** na arapskom znači dolap; tako se zvao točak sa beskrajnim lancem, sa kofama koje zahvataju vodu radi navodnjavanja. Sada se norijom zove naprava sa beskrajnim platnom za doturanje potrebnog materijala do neke maštine; norija radi na bageru, vadeći sa dna kofe sa zemljom i izručujući ih u de-reglju; norija radi u kupolama, dodajući topu zrna i čaure iz municiskog magacina. U bici materijala divizije se dovlače na front i odvode u pozadinu radi sredivanja i odmora kao da su vezane za nevidljivi beskrajni lanac koji automatski radi.

bismo sačuvali mogućnost da prikupimo snage na pravcima koji će se prema toku dejstava pokazati kao najvažniji. U prvom se slučaju raspored (grupisanje) primiče frontu, a u drugom se više ešelonira po dubini. Napadnu i odbranbenu operaciju ne karakteriše veći ili manji procenat napadnih ili odbranbenih bojeva, već preticanje neprijatelja u razvoju (kod nastupanja), odnosno zadocnjene sa razvojem (kod odbrane). Napadač ima sve prednosti na bojištu. Potpun razvoj snaga mora se odmah iskoristiti, u protivnom slučaju treba očekivati da će neprijatelj upraviti svoje udare na najosetljivije tačke našeg rasporeda (naprimjer, na bokove). Neodlučno, kolebljivo nastupanje, koje se u kritičnim momentima zaustavlja, pruža neprijatelju najpovoljnije izglede. Takav je bio prodor Samsonova u Istočnu Prusku. Mi smo pretekli Nemce u razvoju, no, u suštini, i uslovi snabdevanja russkih korpusa, i neophodna potreba da se sačeka dolazak Renenkampfa, i utvrđivanje 1 armiskog korpusa u najbližem rejonu severno od Mlave, zahtevali su da privremeno pređemo na ostvarenje negativnog cilja i zauzmemmo odgovarajući, po dubini ešelonirani poredak. To se nije shvatilo, i zato se Samsonovljeva operacija može karakterisati kao odbrana u napadnom poretku, a takvu odbranu treba na svaki način izbegavati. Sličan primer daje i operacija kod Lođa: imali smo za cilj (pozitivan) da prodremo u Šlesku i Poznanj i prvi smo završili razvoj snaga, ali nas je potreba uređenja snabdevanja primorala da u izvesnom momentu prekinemo nastupanje za nedelju dana, zadržavajući i dalje poredak za nastupanje. To je pružilo Ludendorfu vanredno povoljnu priliku da nanese udar u naš bok, da stvori neku vrstu Lojtena²⁴⁾ u operativnoj razmeri. Prvi Ludendorfov poraz u julu 1918 godine takođe se tumači time što su nemačke armije, prekinuvši svoje neuspešno nastupanje na Marnu, i dalje zadržale nastupni raspored.

²⁴⁾ Pobeda Fridriha II, 1757 godine, nad jedan i po put jačim austrijskim snagama koja je postignuta bočnim udarom svih pruskih snaga.

Na taj način, mi konstatujemo da, i pored toga što operacija na najčudnovatiji način isprepliće taktičku odbranu i napad, treba povući najstrožu granicu između operativne odbrane i nastupanja i ne mešati smisao ta dva pojma. Ne treba zauzimati stav napadača u momentima kada ne vršimo napad, jer on ne odgovara elementarnim zahtevima odbrane i zbog njega možemo biti teško kažnjeni.

Odavde izlazi zaključak da se u periodu prekida između operacija, kao i u momentu pripreme za operaciju, treba držati odbrane i na odgovarajući način grupisati snage. Do momenta početka operacije razvoj za nastupanje treba da odgovara zahtevima odbrane. Postepeni prelaz iz postojećeg rasporeda trupa u raspored koji zahteva operacija mora da bude najdetaljnije proučen. Pridonošenju odluke treba pažljivo proceniti mogućnost brzog, tajnog i uspešnog izvršenja operativnog razvoja, ne izlažući se naročitom riziku; postavke o zaštiti razvoja koje smo izneli u poglavljju o ratnom planu odnose se ne samo na početni razvoj, već se proširuju i na pripremni period svake operacije.

Da bi mogao suditi o promenama u odbranbenoj sposobnosti fronta u periodu pripreme, i izabrati povoljan momenat za početak operacije, strateg treba da ima pregled postepenog, predviđenog planom prikupljanja trupa i rezervi materijala u rejonu operativnog razvoja. Poželjno je da se gotovost trupa i pozadine za operacije izrazi u procentima. Ranije su takvi pripremni radovi vršeni, prvenstveno, u planu početnog operativnog razvoja; nema sumnje da sada svu praksu pripreme početnog operativnog razvoja treba proširiti i na ostale vidove razvoja.

Taktičko tumačenje odbrane dovodi nas do pasivnosti, do pretstave o odbijanju neprijatelja na posednutoj liniji. U taktici se aktivnost odbrane ogleda u prelazu u napadna dejstva, tj. u tome što odbrana gubi svoje najbitnije osobine. Ovi se taktički pojmovi o odbrani i napadu nipošto ne smeju primeniti na operatiku.

Operativno nastupanje je preticanje u razvoju predviđeno za izvršenje udara, koji je sračunat na savlađivanje otpora u određenom pravcu i ostvarenje tog udara. Branilac koji bi zadočio sa razvojem dejstvovaо bi na najneekonomičniji način, gomilajući svoje trupe pred napadačem ili posedujući niz uzastopnih linija na pravcu udara. Bedni su ti odbranbeni manevri u kojima se nemilice troše oružane snage pod uslovima za koje se neprijatelj najbolje pripremio. Napadač pri svakom nastupanju ima svoj bok. Grupisanje snaga odbrane, njeno inžinjerisko uređenje, kombinacija jakih i slabih otseka, provočiranje obilaska ili probaja u određenim pravcima treba da zaoštire pitanje bokova pri nastupanju; samo u retkim slučajevima napadač će uspeti da ih potpuno zaštiti jakim linijama. Manevar odbrane treba da se sastoji prvenstveno u bočnom protivudaru; napori upravljeni u tom pravcu, čak iako ne postignu cilj, negativno će uticati na razvoj neprijateljskog nastupanja: ono će morati prekinuti ili skrenuti na drugi, nepoželjan i nepripremljen pravac; samo potpuno uništenje braniočevih snaga koje dejstvuju na napadačevom boku dozvoliće da se nastupanje produži onako kako je bilo predviđeno. Na opasnost koja je pretila od nastupanja Rusa na Šlesku, Ludendorf je odgovorio udarom od Torunja i Kališa na Lođ. Rusi su, prešavši u odbranu, bili u stanju da odgovore, istina, slabim udarom pravcem Varšava — Lođ, koji je takođe bio bočni i dovodio Nemce u tešku situaciju.

Ako uslovi privremeno onemogućavaju braniocu da odgovori protivmanevrom, najekonomičniji način zadržavanja nastupanja, koji neće iscrpsti poslednje naše snage, biće izvršenje skokova unazad, računajući na nepokretljivost i masovnost savremenih taktičkih radnji. Ti skokovi unazad mogu se izvoditi u taktičkom i operativnom obimu. Taktička priprema za napad, izviđanje našeg rasporeda i prilaza, organizacija artiljerije i podilaženje — zahtevaju mnogo vremena. Povukavši se na daljinu od pola dnevnog marša, mi dobijamo izvesno vreme time što primoravamo neprijatelja da iznova vrši taktičku pripremu.

Međutim, operativna priprema za napad na utvrđeni front traži još više vremena, izazivajući potrebu razvoja komunikacija i prikupljanja u bližoj pozadini rezervi borbenih potreba čija se težina računa na desetine vozova. Ako se povučemo na daljinu od 2—3 dnevna marša, primoraćemo neprijatelja da ponovo vrši operativnu pripremu, da opravlja puteve koje smo porušili i da po njima kolima i automobilima prebacuje napred desetine, pa i stotine tona borbenih potreba. Naravno, operativni i taktički skok unazad mogu postići ovaj cilj samo u tom slučaju ako se izvrše pre nego što neprijatelj bude uspeo da izvrši materijalnu pripremu za boj.

Operacijski plan. — Znatna nadmoćnost u snagama olakšava izradu plana; ako se raspolaže nadmoćnošću, detaljisanje plana takođe može da ide nešto dalje. Plan u kome je razjašnjen cilj operacije, određen njen oblik i detaljno proučeno zauzimanje polaznog rasporeda za operaciju, ipak mora da predviđi etape njenog razvoja u izvesnoj perspektivi, ne određujući kalendarsko vreme. Ovo poslednje je naročito potrebno za sastavljanje posebnih planova rada raznih službi; pravilna organizacija rada pozadine zahteva da se makar približno utvrde izvesne norme koje se odnose na vreme, prostor i naprezanje snaga, određuju potrebno uređenje veza, broj potrebnih transportnih sredstava, rezerve materijala snabdevanja i ljudstvo za popunu, evakuaciju ranjenika, uređenje okupirane teritorije i drugo. Ako razvoj operacije zahteva naročita tehnička sredstva (naprimjer, za izradu prelaza preko reke i za zauzimanje objekata stalnog tipa), ili naročiti način snabdevanja trupa (tovarna stoka za transport — komore kolona koje treba da pređu preko planine), ili uključivanje većeg broja specijalista (smučari, zimi kad je veliki sneg, politički radnici za organizaciju velikih centara), ili naročite rezerve (zauzimanje velikog grada u kome vlada glad), — u njenom planu treba blagovremeno proračunati sve te potrebe i do moguće mere pripremiti njihovo podmirivanje.

Prvi koraci operacije, do velikih sudara, mogu se predvideti mnogo tačnije nego njen dalji razvoj. Ali, treba se uzdržati od iskušenja da se preterano upustimo u detalje tih prvih pripremnih radnji. Čak i metodičnost dejstava može da se preporuči samo do izvesne granice, jer preterivanje u tom pogledu zadržava i pripremu i razvoj operacije, obuzdava polet i otežava korišćenje povoljnih prilika. Iskustvo potvrđuje da suviše veliko udubljivanje u pripremne radove obično dovodi do sporog tempa razvoja dejstava. Prilikom planiranja Brusilovljeve ofanzive 1916 godine, a takođe i juliske ofanzive zapadnog fronta 1920 godine, nije se utrošilo more mastila. Reagovanje na nedovoljno obraćenu pažnju pripremi i snabdevanju Crvene armije za vreme Varšavske operacije ne sme da nas baci u suprotnu krajnost. Mudrost plana sastoji se u tome da ne prepusti suviše mnogo stvari slučaju, ali u isto vreme da se ne udubi suviše u detalje i razne varijante na koje bi se moglo naići pri njegovom izvršenju. Plan će se sastojati delom od vrlo tačnih proračuna snaga i sredstava, analize uslova njihove koncentracije, proračuna potrebnog broja pontona i drugog materijala, a delom od vrlo grubih i približnih predviđanja.

Ne sme se nipošto trpeti ono »ako bog da«, ali uticaj slučajnosti, nesumnjivo, odraziće se na tok događaja. Čak i sjajne ideje neće se uvek uspešno ostvariti. Plan mora da bude elastičan i ne sme da već utvrđenim rasporedom sputava izvođenje operacije. Pri njegovom ostvarivanju treba da budemo blagovremeno spremni da u svakom momentu iskoristimo sve povoljne slučajnosti koje nam se pružaju, a isto tako i neprijateljeve greške. Bez ovih poslednjih uopšte se ne može misliti na postizanje izvanrednih rezultata.²⁵⁾ Operativna veština ne priznaje krute

²⁵⁾ Već je davno uočeno da je od dva rimska konzula mudri Pavle Emilije poginuo u Bici kod Kane, dok se Terencije Varon, odgovoran za poraz, spasao bekstvom sa bojišta, živeo dugo i ostavio mnogobrojno potomstvo; svaki vođ, koji razumno rukovodi operacijom, može računati na to da će u licu svoga partnera naći jednog od idejnih sledbenika Terencija Varona. Pleme nazovi — vojskovođa je neuništivo.

odluke. U Ulmskoj operaciji 1805 godine Napoleon je svakih 1—2 dana unosio velike dopune u svoju prvobitnu zamisao, a na isti je način postupao i Moltke u toku Sedanske operacije 1870 godine. Ne smemo se kolebati da odbacimo čak i sam prvobitno utvrđeni oblik operacije ako situacija pokazuje drugi, kraći put ka cilju ili dozvoljava da se postigne rezultat veći od predviđenog (još 15 avgusta 1914 godine Ludendorf je mislio da okruži samo 13 korpus, a u stvarnosti je uspeo da tog istog dana uveče drugim obručem okruži tri centralna korpusa Samsonovljeve armije). Baš to shvatanje stvarne uloge komandovanja u operaciji i izvesna skromnost u oceni ljudske sposobnosti predviđanja mora da ograniči sastavljača plana i da ga sačuva od vajroterovskih skretanja u pravcu dugih, opširnih, detaljnih prepostavki koje predviđaju sve, sem onog slučaja koji će se stvarno dogoditi. Izučavanje istorije ratova i ratne veštine može da izoštari našu sposobnost u sastavljanju — izradi dobrog plana.

Plan treba da utvrdi prvu etapu ostvarenja cilja operacije i da opšti zadatak ostvarenja te etape podeli na niz posebnih zadataka za glavne snage grupe armija (ili armije) koje izvode operaciju. U nastupanju, plan mora jasno da obeleži najvažnije pravce na kojima se moraju koncentrisati najjače snage. U odbrani, ako se sva dejstva ne svode samo na dobitak u vremenu, već teže da borbu dovedu do kritičnog momenta, osnovni zadatak se isto tako svodi na određivanje linije na kojoj se neprijatelju mora pružiti otsudan otpor, i gde se po planu očekuje preokret opšteg razvoja operacije u našu korist.

Osnovna pitanja plana ostvarenja cilja operacije vezana su sa oblikom koji želimo da damo operaciji, i sa zauzimanjem početnog rasporeda, tj. takvog operativnog razvoja oružanih snaga i materijalnih sredstava u čijem se ostvarenju ogleda materijalna priprema operacije.

Oblici operacije. — Oblici operacija — operativno opkoljavanje (okruženje), proboj, obuhvat, bočni udar — ne biraju se proizvoljno, već ih diktira odnos snaga i sredstava, njihov postojeći raspored, kapacitet raznih komuni-

kaciskih magistrala, oblik vojišta i njegovih najvažnijih linija. Pri savremenom stremljenju da frontovi pregrađuju čitavo vojište, probajće često biti samo pomoćna radnja za ostvarenje drugog oblika operacije. Tako je probaj na desnom krilu 1 armiskog korpusa, u svom daljem razvoju i u vezi sa frontalnim uspehom Nemaca protiv 6 armiskog korpusa, dozvolio Nemcima da odvoje centar Samsonovljeve armije od oba njena krila i da ga okruže. Nemci su nastojali da probaj kod Tarnopolja uleti 1917 godine prošire u bočni udar, koji bi očistio ceo Jugozapadni i Rumunski front i omogućio nabacivanje ostataka ruskih i rumunskih trupa na Crno More; međutim, rušenje železničkih pruga, koje su Rusi vršili pri otstupanju, i često neodgovaranje Austrijanaca svojim obavezama, prinudili su nemačku komandu da smanji zaham bočnog udara.

Oblik operacije mora da bude u skladu sa osobinama komandanata: na odvojena dejstva samostalnih grupa možemo se osloniti samo u obimu pouzdanosti nada na mogućnost koordinacije rada njihovih starešina (Žilinski, Samsonov i Renenkampf prilikom prodora dveju armija u Istočnu Prusku sa raznih pravaca). Oblik operacije treba da odgovara i osobenostima dotičnih vojski: ako glavna snaga vojske leži u masovnoj upotrebi tehničkih sredstava (francuska vojska), nije celishodno da oblik operacije zahteva izvršenje dugih obilazaka i da pomera rešavajuće tačke na znatnu daljinu od čelnih železničkih stanica; ako vojska ima čisto poziciski karakter (kao, naprimjer, engleska vojska 1916—1918 godine), i ako je sposobna da izvršava samo kratke frontalne napade, nije celishodno da se operacija proračunava na izvršenje složnih manevara u kojima preovlađuju susretni bojevi; ako smo nadmoćniji u artiljeriji i konjici, nije celishodno da se težište operacija prenosi u šumovite rejone, itd.

Mora se izabrati takav oblik operacije koji će naše trupe, po mogućству, staviti u povoljnu taktičku situaciju; ako neprijatelj ima čitav sistem pripremljenih položaja

i jakih linija,²⁶⁾ korisno je da operacija dovodi ne do frontalnog napada na njih, već do obilaska, da primorava neprijatelja na pregrupisavanje, razvoj na novom, nepripremljenom frontu, i na stupanje u borbu u nepovoljnoj taktičkoj situaciji.

U isto vreme, oblik operacije mora da bude i što jednostavniji. Svako dodavanje operaciji borbenih dejstava i manevra neprihvatljivo je ne samo zato što jako otežava komandovanje, nego i zato što svaki suvišan manevar, svaki boj koji nije nužno potreban za ostvarenje operaciskog cilja, skriva u sebi najveću opasnost — skreće nas od cilja na pogrešan put. Velike prethodnice, bojevi na prednjim položajima, demonstracije i lokalni bojevi čak i ako su uspešni, mogu nam naneti veliku štetu. U operaciji ne sme biti ničega suvišnog; ona treba da bude ovaploćenje stremljenja ka određenom cilju. Oblik operacije po jasnoći i skladnosti svojih linija treba da potseća ne na ukrase stila rokoko, već na stroge, pravolinske oblike grčkog hrama.

Sa te tačke gledišta, odbrana vanredno mnogo dobija ako se krajnja linija, predviđena za ostvarenje odlučujućih rezultata, poklapa sa našom prednjom linijom i mi, na taj način, izbegavamo niz zaštitničkih borbi koje nas mogu potpuno odvući od cilja. Ideal operativne odbrane jeste čekanje na dolazak neprijatelja jedino za to da ga napadnemo (Austerlic). Ponekad se može ranije odrediti pravac neprijateljskog udara i blagovremeno prikupiti dovoljne snage na krilu (Nemci pred udar na Lođ, početkom novembra 1914 godine, razvoj Francuza sredinom jula 1918 godine). Međutim, takav način dejstva zahteva svestrano proučavanje neprijateljske namere, proučavanje koje dobija karakter određivanja unapred, i koje ih blagovremeno razotkriva. Francuski plan br. 17 takođe je pripremao Austerlic, ali je potcenio snagu i zamah udara preko Belgije. U većini slučajeva ta se linija mora povući

²⁶⁾ Pri razvijanju proboja kod Lucka, uletu 1916 godine, delovi 2 finske i 101 divizije višeputa su uspešno forsirali pod borbom jednu te istu reku Stir. Ovo nije najbolji način vođenja operacije.

u dubinu da bi se dobilo vreme za organizaciju protivudara i stvaranje povoljne situacije za njegovo izvršenje, tj. stvaranje džaka u koji će upasti neprijateljske jedinice koje su preduzele nastupanje. Pregradne linije i položaji treba da doprinesu organizaciji bočnog udara i odvuku pažnju neprijatelja od njegovog cilja.

Operativni razvoj. — Operativni razvoj mora tačno da odgovara predviđenom cilju i obliku operacije. Ako operacija ima ofanzivni cilj, snage se moraju grupisati u skladu sa putevima koji će se koristiti pri nastupanju. Otseci fronta treba da budu spremni da se, u skladu sa našom odlukom, pretvore u napadne kolone. Mali domet savremenih operacija nalaže da polazni položaj zauzimamo što bliže neprijatelju; stoga se u periodu pripremanja nastupne operacije odbranbeni motivi ističu u prvi plan. Ako se radi o odbrani, snage treba grupisati tako, da se omogući što brža koncentracija glavnih snaga za odbijanje napada neprijatelja na glavnim pravcima uz što manji gubitak teritorije; u isto vreme, manje važni pravci treba da budu obezbeđeni tako, da se događaji na njima ne odraze na glavne pravce. Odbrani je potrebno, sem u slučajevima unapred donete odluke, nekoliko dana da završi svoj razvoj koji se u početnom rasporedu ne dovodi do kraja, jer izbor pravaca ne zavisi od nje. Pažljivo osmatranje neprijatelja, široka primena fortifikacije, raspored snaga ešeloniranih po dubini, jake operativne rezerve, koje se delom nalaze na železničkim prugama, obraćanje naročite pažnje rokadnim putevima — to su prirodna sredstva kojih će se latiti operativna odbrana, koja, kao što smo videli, prožima i pripremnu fazu nastupanja. Težnja da se organizuje protivnapad treba da bude glavna misao operativnog razvoja za odbranu i pripremnih radova. Ponekad će biti korisno formirati dve ili više kompaktnih grupacija, povezanih samo slabim zastorom (osiguranjem) koje uzajamno potpomažu jedna drugu (u malom obimu — Stalipenen, u avgustu 1914). Dobro razvijena mreža rokadnih puteva najbolje će obezbediti pravovremeno izvršenje bočnog protivudara.

Gustina operativnog razvoja može da bude vrlo različita. Prvobitni razvoj Nemaca na francusko-belgiskoj granici 1914 godine, u Lorenu, imao je gustinu oko 2—3 hiljade ljudi na jednom kilometru, a na desnom krilu gustina fronta je dostizala do 20 hiljada ljudi na jednom kilometru. Ovaj poslednji broj je očevidno nenormalan i svedoči o tome da oblik vojišta (ispupčenje holandske granice) nije dozvolio da se razvoj završi do početka operacija. U uslovima tehnike Prvog svetskog rata, čak i na glavnim otsecima fronta, bila je dovoljna četiri puta manja gustina (5 hiljada), ako razvoj operacije nije zahtevaо lepezano proširivanje datog otseka. U Prvom svetskom ratu gustina razvoja 1914 godine na Ruskom frontu dostizala je 2—4 hiljade boraca na jednom kilometru. Kod poziciskih operacija, usled potrebe postepenog smenjivanja pešadije pri razvoju operacija, gustina razvoja dostizala je do jedne divizije na 1—1,5 km (6—8 hiljada boraca na kilometru, računajući tu i artiljeriju). U Građanskom ratu gustina operativnog razvoja na manje važnim otsecima fronta smanjivala se do 50 ljudi na kilometru, a na otsecima proboga bila je do 1.000 boraca na jednom kilometru.

Naravno, koncentracija snaga na važnim otsecima je veoma poželjna, naročito tamo gde mislimo postići pozitivne rezultate; ali ne treba zaboravljati da su za to potrebni izvesni preduslovi. Mogućnost da trupe razredimo na jednom delu fronta povećava se ako na tom delu fronta postoje jake zemljишne prepreke i fortifikacioni objekti. Slabost i pasivnost neprijatelja, takođe, olakšavaju zauzimanje rasporeda za probog. Početkom leta 1915 godine Ludendorf je imao na svom frontu 39 i po pešadijskih i 8 i po konjičkih divizija; no, pošto front nije bio svuda dovoljno utvrđen, kao i zbog aktivnosti Rusa koji su za 20% bili brojno jači od Nemaca, ali imali slabije naoružanje i malo municije, Ludendorf je računao da je 37 i po divizija vezano za svoj otsek, a da su samo dve divizije slobodne i da se mogu koristiti za povećanje gustine ra-

sporeda na otseku izabranom za nastupanje. Manevar je moglo vršiti samo 5% od ukupnih snaga.²⁷⁾

Nastupanje se prvenstveno vrši paralelnim pravcima. Ako postoji mogućnost, poželjno je da front operativnog razvoja bude širi od fronta na kome pretstoji sudar sa neprijateljem; to će omogućiti da se maršu dâ donekle koncentričan pravac; moći će se iskoristiti veći broj železničkih pruga, više puteva, naseljenih mesta, a pozadina će imati povoljniji raspored. I pored kratkoće marševa od polaznog položaja do sudara sa neprijateljem, što je karakteristično za savremenu operaciju, takve koristi za glavni otsek često možemo postići i pri paralelnom položaju frontova, i to takvim povlačenjem linija razgraničenja, da se front jedinica koje vrše udar sužava ukoliko se više približava neprijatelju, a da se na pomoćnim pravcima (otsecima) proširuje. Na taj će način glavni otsek dobiti najviše puteva, a pored toga neprijatelju će biti otežano blagovremeno otkrivanje pravca našeg udara.

Početak pripremanja operacije. — Dani prekida između operacija, koje diktuju savremeni uslovi, nipošto ne pretstavljaju period neaktivnosti. U tom vremenskom razmaku vrši se priprema za sledeću operaciju, zauzima se polazni raspored za njeno izvršenje. Završavajući jednu operaciju treba da imamo jasnu pretstavu o sledećoj operaciji. Napredovanje naših trupa posle uspešne i njihovo povlačenje posle neuspešne operacije, strategija treba da razmatra sa gledišta grupisanja snaga za novu operaciju. Naravno, cilj nove operacije usklađuje se sa rezultatima završene. Bilo da mi vršimo gonjenje neprijatelja, bilo da on nas goni, ta dejstva pretstavljaju samo elemente novog operativnog razvoja i njegovog osiguranja ukoliko otpor ni kod jedne strane nije konačno slomljen. Prema tome, novi operacijski plan počinje da se ostvaruje još u zapovesti za gonjenje, ili za prekid nastupanja ili za otstu-

²⁷⁾ Falkenhajn, **Vrhovno komandovanje**, str. 110. Veoma je verovatno da je Ludendorf nešto smanjio jačinu trupa koje su ostale za izvršenje manevra, ne želeći da izade u susret zahtevima Vrhovne komande; ali, verovatno, ne može biti bitne razlike u brojkama, jer ih Falkenhajn nije osporavao.

panje. U ovom će momentu zamisao buduće operacije vrlo često biti predviđena samo u najopštijim crtama; ali sa razrađivanjem plana sledeće operacije ne sme se mnogo odugovlačiti da se ne bi gubilo vreme zbog nepotrebnog kretanja trupa i nedovoljne orientacije pozadinskih službi. Otstupanje francuskih armija 1914 godine, posle Bitke na granici, kod koga je desno krilo i dalje ostalo naslonjeno na lovenski utvrđeni front, a levo krilo bilo upravljeno istočno od Pariza, već je uključivalo u sebe znatan deo elemenata za Bitku na Marni. Polazni raspored za sledeću operaciju pretstavlja i zbornu liniju za trupe koje su završile operaciju; on je orijentir za sva dejstva, te ga strateg mora proučiti pre svega.

Ako odustajemo od postizanja pozitivnog cilja, treba odmah pristupiti pripremanju odbranbene operacije: odmah otpočeti izvlačenje dela trupa za taktičke i operativne rezerve i duboko ih ešelonirati, izgraditi sistem utvrđenih položaja i izvršiti materijalnu pripremu za preduzimanje protivmanevra.

Period vođenja operacije odlikuje se brzim tempom utroška snaga; period zatišja i pripreme treba da bude period njihovog prikupljanja. Treba ne samo popuniti ljudstvo i utrošeni materijal, nego i svim merama čuvati snage trupa. Kretanje treba vršiti u najograničenijoj meri, a transportna sredstva iskoristiti ne samo za dobitak vremena pri prebacivanju trupa, već i da im se pruže najveće udobnosti. Za poboljšanje uslova smeštaja trupa pri odmaranju često će biti potrebno da se brzo podignu logori od baraka ili solidno izrađenih zemunica.

Briga o udobnosti trupa u isto vreme je i briga o moralu i uzdizanju autoriteta starešina. Po udobnosti koja se pruža trupama, po redu i brizi pozadine o borcima, vojska donosi sud o organizovanosti komandi i uvidljivosti starešina. Psiha borca, koji je nekoliko dana ležao u streljačkom stroju ili nedelju dana proveo u momkrom rovu, spremna je da reaguje i na najmanju sitnicu, kao i psiha čoveka koji se oporavlja posle prelezane teške bolesti.

4. — LINIJA STRATEGIJE

Krajnji ratni cilj i ciljevi operacija. — Iz političkog cilja rata, utvrđenog od strane organa koji rukovodi ratom, za dejstva na oružanom frontu proizlazi njegov krajnji cilj na čije ostvarenje moraju biti upravljeni svi naporci vojske i mornarice. Ako je rat nastao u takvim izuzetnim uslovima da se krajnji cilj rata može postići jednim potezom, strategija tu nema mnogo posla: taj potez, koji se zove operacija, stvar je operativne veštine. Uloga strategije jasno se uočava kad se krajnji cilj ne može dostići samo jednom operacijom, i kad treba predvideti nekoliko etapa na putu koji vodi do cilja; kad su granice obuhvaćene ratom velike i obrazuju ne jedno, već nekoliko vojišta i na takvim se vojištima moraju voditi samostalne operacije. Te operacije koje se vode istovremeno treba uskladiti tako, da delimični ciljevi koje su one postigle obrazuju etape na najkraćem putu ka ostvarenju krajnjeg ratnog cilja. Direktive strategije su orientiri koji obeležavaju ciljeve kojima se moraju usmeravati operacije.²⁸⁾ Uporedo sa promenom situacije, moraju se jedni orientiri zamjenjivati drugim; u slučaju da operacija postigne jedan cilj, mora se postaviti sledeći, koji prvo orijentiše operativnu pripremu, a zatim i operativni udar.

Naravno, ne treba da se zavaravamo prividnom jednostavnošću ovakvog rada stratega. U ratu imamo posla sa neprijateljevom voljom, koja se suprotstavlja nama, sa raznim oblicima teškoća, sa stihiskim razvojem snažnih procesa u pozadini i u vojsci. U takvim uslovima nije nimalo lako naći najkraći, najudobniji, najtačniji, logički put ka krajnjem ratnom cilju. Korisnost i celishodnost postavljanja ovog ili onog cilja zavisi od čitavog spleta vrlo složenih uslova. Raspored, odnosno grupisanje oru-

²⁸⁾ Operativna veština često ima posla i sa demonstracijama koje u njoj zauzimaju određeno mesto; ali pod pojmom strategijske demonstracije možemo podrazumevati samo učinjenu grešku ogromnih razmara.

žanih snaga obe zaraćene strane, ostvaren na ratištu pretstavlja samo jedan deo zaključaka kojima se strateg mora rukovoditi. Neophodno je da on makar približno uoči perspektivu rata i predviđi zadatke najbliže budućnosti da bi mogao upravljati sadašnjicom. Misao stratega treba da se odvoji od detalja operacije i da obuhvati najvažnije procese koji se odvijaju u našoj bazi (zemlji) i u dubokoj pozadini neprijatelja; tek pošto shvati karakter evolucije života zaraćenih zemalja u celini, strateg će moći donekle da podigne zavesu budućnosti i relativno pouzdano postavi zadatke svojim grupama armija i armijama. Smatramo za naročito krupnu grešku potpuno izlovanje od duboke pozadine, od baze, što je bio slučaj sa ruskom Vrhovnom komandom 1914 godine. Sumnjamо da se nije u boljem položaju u pogledu postavljanja operativskih ciljeva nalazio ni ministar oružanih snaga u Petrogradu, koji je imao vrlo površne podatke o događajima na frontu, ali je bolje osećao puls pozadine nego vrhovni komandant u Baranovićima.

Poređenje uspeha naše privredne mobilizacije sa mogućnostima Nemačke, omogućilo bi da se krajem oktobra 1914 godine donese pravilna odluka o dozvoljenoj granici naše aktivnosti. Majska katastrofa 1915 godine pripremana je 6 meseci ranije nepravilnim postavljanjem operativskih ciljeva. Ludendorfova strategija konačnog razbijanja Rusa 1917 godine ponekad je bila opravdana, a ponekad neopravdana, što je zavisilo od: uspeha razvoja nemačke industrije po »Hindenburgovom programu«, sigurnosti nemačke pozadine i stepena njenog saosećanja parolama Ruske revolucije, revolucionarnog pokreta kod francuskih trupa (da li će se ugušiti ili razvijati), koji je počeo u maju 1917 godine, podmorničkog rata i formiranja armije od strane SAD, količine preostale energije u Austro-Ugarskoj, Bugarskoj i Turskoj. Odličan operatičar može da bude loš strateg: Ludendorf je pokazao vanrednu veštinu u organizaciji i rukovođenju operacijama, ali nije znao da im postavi ciljeve, nije bio u stanju da orijentiše operativnu delatnost.

Postavljajući bilo kakav delimičan cilj, strateg mora da uzme u obzir sve posledice njegovog ostvarenja kao i ono povezujuće dejstvo koje će taj cilj ispoljiti na dalji tok događaja. Falkenhajn je nastojao da u mogućoj meri ograniči obim nemačkih dejstava na Ruskom frontu, što je bilo opravdano; međutim, uprleće 1915 godine, on je dozvolio Ludendorfu da izvrši demonstraciju u Letoniji; nemačke spahije nisu mogle neljubazno dočekati nemačke trupe, te se tako sudbina baltičkih barona vrlo tesno povezala sa nemačkom vojskom. Povlačenje nemačkih trupa predstavljalо bi propast čitave nemačke kulture u Letoniji. Prirodno je da je Ludendorf počeo da dovodi dalje ciljeve u vezu sa osvajanjem Rige i razvijanjem nastupanja u Rusiju. Položaj Nemaca u Rusiji mnogo se pogoršao. Carska vlast, koristeći nacionalne suprotnosti, dobila je mogućnost da formira letonske vojne jedinice. Početne jevtine uspehe u Letoniji, Falkenhajn je morao da plati upornom borbom sa novim nepoželjnim pravcem tuđe mu strategije koja je iznikla iz osvajanja Letonije, a na čijem je čelu stajao Ludendorf. Borba između ta dva strategiska pravca u toku leta 1915 godine onemogućila je nemačkim trupama da postignu velike uspehe na Ruskom frontu.

Žomini²⁹⁾ navodi sledeći poučan primer koji se odnosi na rad koalicije 1799 godine. Rusi su uputili vojsku u tri grupe: Suvorovljevu armiju — u Italiju, korpus Rimskog-Korsakova — u Švajcarsku i zajedno sa Englezima preduzeli Holandsku ekspediciju. Englezi su u Holandiji imali krupne interese zbog kojih su i pokrenuli tu ekspediciju, ali u blizini se nalazila Belgija koja je do revolucije pripadala Austriji i predstavljala za nju veliki interes. Pojava ruskih trupa u Holandiji, gde su one, istina, dejstvovale krajnje neuspešno, morala je da privuče austrijsku vojsku na belgisku granicu. I zaista, armija nadvojvode Karla krenula je iz Švajcarske ka Manhajmu. Pošto je ostao sám, Rimski-Korsakov je bio do nošu potučen kod Ciriha, a Suvorov, mesto pobeda u Italiji, morao je

²⁹⁾ Jomini, *Précis de l'art de la guerre*, str. 179.

u Švajcarskoj da tvrdi kako nema očajnih situacija koje se ne bi mogle časno savladati. Iz diverzije u Holandiji, naravno, moralo je doći do izolacije Rimskog-Korsakova i Suvorova.

Redosled operacija. — U toku prve godine Prvog svetskog rata nemačka vojska je na Ruskom frontu izvršila najmanje devet operativnih razvoja:

1. — protiv Renenkampfa i Samsonova u Istočnoj Pruskoj;
2. — u Šleskoj — za Ivangorod-varšavsku operaciju;
3. — između Kališa i Torunja — za operaciju kod Lođa;
4. — ponovni razvoj posle Lođa u vezi sa velikim prebacivanjem trupa iz Francuske u Poljsku i neposrednom podrškom Austrijanaca;
5. — za udar kod Avgustova na 10 rusku armiju u vezi sa spremanjem III ešelona nemačke mobilizacije;
6. — za nastupanje u Letoniju;
7. — za Makenzenov proboj;
8. — nova promena razvoja posle osvajanja Lavova od strane Nemaca; Makenzen menja pravac udara na sever, Galvic forsira Narev; i
9. — razvoj za udar pravcem Kovno — Svencani — Minsk.

U septembru 1915 godine, zauzimajući poziciski front, Nemci su izvršili razvoj najmanje deseti put. U taj broj nisu ušla pregrupisavanja, koja su, mada praćena velikim manevrima železnicom ipak imala karakter dejstva po unutrašnjim pravcima u istom poprištu. Tako je prvi razvoj u Istočnoj Pruskoj imao tri grupacije: 1) protiv Renenkampfa (Gumbinen); 2) protiv Samsonova — Tannenberg; železnicom su bili prebačeni: 1 pruski korpus, 3 rezervna divizija, rezerve tvrđava, landverske brigade; 3) protiv Renenkampfa — Bitka kod Mazurskih Jezera; iz Francuske bila su prebačena dva korpusa i jedna konjička divizija.

Nemci su devet puta u toku jedne godine prebacivali težište svog operativnog razvoja na razne otseke velikog

luka Memel — Kališ — Čenstohova — Karpati. Očevidno, nijedan od tih razvoja nije bio dovoljan za ostvarenje krajnjeg ratnog cilja nemačkih oružanih snaga na Ruskom frontu. Posebni — delimični ciljevi, koji su se nalazili na putu ka krajnjem cilju, morali su se ostvarivati postepeno, pomoću posebnih operacija, a svaka od tih operacija zahtevala je poseban razvoj, te jedna operacija po prostoru nije pretstavljala neposredno, geometrijsko produženje druge.

Uništavanje se karakteriše time što je kod njega za ostvarenje krajnjeg cilja potreban samo jedan operativni polazni raspored. Operacije za uništavanje, budući da su neprekidne po prostoru, skoro se slivaju u svom stremljenju ka krajnjem cilju. Komunikacije se štite sasvim realnom pretnjom da će biti uništena svaka neprijateljska jedinica koja bi se našla pozadi naših krila. Ciljevi kojima teži neprijatelj, potčinjavaju se ciljevima strane koja nанosi uništavajući udar. Logika i doslednost su potpuno jasne.

No, ni navedenih devet nemačkih operativnih razvoja na Ruskom frontu izvršenih u toku prve godine Prvog svetskog rata ne pretstavljaju proizvoljno, haotično naganjivanje trupa. Iako imaju ideju iznuravanja,³⁰⁾ oni stoje u izvesnoj unutrašnjoj međusobnoj vezi. Ta unutrašnja veza postaće potpuno jasna samo ako uporedimo ciljeve koje je u toku prve godine trebalo ostvariti u operacijama protiv Rusa. Logičan redosled operacija važi i pri ostvarenju ograničenih ciljeva iznuravanja. Razmatrajući strategiju kao učenje o komunikacijama, rekli smo već da nas temeljno proučavanje komunikacija naših i neprijateljskih vojski dovodi na čvrsto tle realnosti i omogućava nam da poboljšamo, da unesemo jasnoću i doslednost u ostvarenje različitih ciljeva.

³⁰⁾ Da ne padnemo u zabludu zbog krajnje Ludendorfove energije; Fridrik Veliki je 1757 godine doveo oružanu borbu do isto takvog velikog naprezanja, ali je ipak ostao na platformi iznuravanja

Ukoliko budemo dublje analizirali situaciju u celini, čak i u uslovima iznuravanja, utoliko će se više sužavati bezgranično polje mašte; na kraju analize naš će se izbor od mnogobrojnih mogućih ciljeva zaustaviti na jednom jedinom cilju koji za nas pretstavlja nužnost; naša će misao otkriti uslove za sledeću operaciju, koje treba stvoriti prethodnom operacijom i koji pretstavljaju njen cilj. Pred pravim strategom ne otvara se jednolika linija fronta koja dozvoljava potpuno proizvoljan izbor rejona na kome se može voditi sledeća operacija; njegov krajnji cilj — srušiti svu organizaciju neprijateljskog oružanog fronta — primorava ga da utvrdi redosled u svojim dejstvima i da u svakom datom momentu potkopava izvestan temelj tog oružanog fronta. Tu se koncentrišu sve njegove misli, a u impulsu koji on daje tom radu ogleda se njegova ličnost.

Kriva strategiskog naprezanja. — Pri određivanju redosleda operacija, u izboru sledećeg cilja operacije i određivanju njenog zamaha strategija u sadašnje doba ne može da se rukovodi samo odnosom naših i neprijateljskih snaga na oružanom frontu; treba imati u vidu perspektivu promene tih odnosa, proračunati mogućnosti koje postoje u pogledu popune ljudstvom i u pogledu: snabdevanja, novih ešelona mobilizacije i prebacivanja trupa sa drugih frontova. Ranije je strategija polazila samo od cifara prve mobilizacije i vremena potrebnog za koncentraciju; sada, pak, treba imati u vidu verovatnu krivu daljeg porasta oružanih snaga kod nas i kod neprijatelja, u vezi sa mogućnostima ekonomске mobilizacije, odnosno pomoći iz inostranstva.

Dejstva na Ruskom frontu u prvoj godini rata morala su se rukovoditi pre svega činjenicom da smo pretekli Austrijance i Nemce u strategiskom razvoju naših snaga.

Mi pravimo razliku između operativnog razvoja — zauzimanja polaznog položaja raspoloživim snagama — i strategiskog razvoja koji pretstavlja kulminaciju moći oružanog fronta. Operativni razvoj zahteva nekoliko dana, a strategiski — više meseci.

Francuska je u početku Prvog svetskog rata vezivala 80% oružanih snaga Nemačke. Bili su nam poznati proračuni Šlifena i Moltkea mlađeg, da će 40-og dana rata biti moguće otpočeti prebacivanje korpusa, koji su razbili francusku vojsku, na Ruski front. Tim pogrešnim proračunima nemačkog Generalštaba pridavali smo suviše veliki značaj. Neuspisan početak rata za Francuze, naizgled, to je potvrđivao. Za Rusiju je bilo krajnje poželjno da četrdesetog dana rata dočeka pritisak snaga, koje Nemačka prebacuje, u povoljnoj odbranbenoj situaciji, pošto ovlada tokom Sane i Visle od Pšemislja do Danciga. Odavde se javila potreba da se forsira prodor u Istočnu Prusku i Galiciju. U stvarnosti, pošlo nam je za rukom da 43-eg dana mobilizacije uspešno završimo operaciju u Galiciji, ali osvajanje desne obale Visle na teritoriji Pruske uopšte nije uspelo.

Prebacivanje znatnih nemačkih snaga iz Francuske na Ruski front izvršeno je tek 120-og dana mobilizacije (konjica i 5 korpusa, krajem novembra 1914 godine). Nemci su morali da izvode Ivangorod-varšavsku operaciju bez značajnijeg priliva snaga i u za njih nepovoljnem momentu pristizanja drugog ruskog ešelona — sibirskih korpusa. Gubici u toku prve tri nedelje operacija bili su skoro jednaki — Rusi su izgubili 500.000, Austrijanci — 350.000, a Nemci — 50.000 ljudi. Naš drugi ešelon — aziski korpsi — stigao je na front brže od drugog nemačkog ešelona — novoformiranih korpusa. Time se tumači necelishodnost nemačke Ivangorod-varšavske operacije i njen konačni neuspeh.

Masovno prebacivanje nemačkih korpusa sa zapada na Ruski front, koje su imale u vidu Vrhovne komande obeju strana, donekle su zamenili sledeći ešeloni nemačke mobilizacije, koja je trajala do 1917 godine zaključno. Treći ešelon nemačke mobilizacije zadao nam je težak udarac u februaru 1915 godine (Avgustovska Šuma). Rasipništvo ruske Vrhovne komande i bolja organizacija nemačke industrije uskoro su počeli ispoljavati svoj uticaj. Naša aktivnost nije vodila računa o tome da je bila pre-

đena kulminacija naše brojne i tehničke nadmoćnosti, i da se kriva neprijateljskih snaga na Ruskom frontu brzo pela. Strategija 1914 godine bila je dužna da predviđi 1915 godinu; kada bismo stavili tačku posle Ivan-gorod-varšavske operacije ili svoje napore ograničili na osvajanje Istočne Pruske, mi bismo uproleće 1916 godine imali 20 divizija više i sva naša vojska bila bi u redu, a imali bismo i izvesne materijalne rezerve.

Krajem prvog meseca rata Rusi su imali 90 pešadijskih divizija prema 70 austro-nemačkim, od kojih je bilo svega 13 elitnih nemačkih divizija. Uletu 1915 godine Rusi su imali 130 divizija slabo popunjениh, i sa praznim skladištima, prema 135 austro-nemačkim divizija, pri čemu se na našem frontu nalazio znatan broj boljih nemačkih pešadijskih divizija i sva nemačka konjica, a protiv našeg fronta bile su i sve nemačke dopunske jedinice, koje su u toku letnjeg perioda operacija vršile popunu ljudstvom čiji je broj dostizao 150% od formaciskog sastava nemačkih divizija.

Operacije na frontu vode do trošenja snaga kod obeju strana. General Grant, glavni komandant severne strane u Ratu za ujedinjenje Sjedinjenih Država, posle jednog od svojih ne baš uspešnih napada zapazio je da je uspeh, iako je severna strana izgubila 15.000 ljudi, a južna samo 5.000, bio na strani Severnjaka, jer su oni mogli popuniti svoje gubitke, a Južnjaci ne. I stvarno, ne može se proceniti celishodnost utroška snaga dok se objektivno ne procene mogućnosti njihovog priliva kod nas i kod neprijatelja. Troškovi treba da odgovaraju prihodima. Kao što se propali spahijski žali na upravitelja koji je utajio njegove prihode, tako je i ruska strategija pokušavala da svoju kratkovidost i rasipništvo opravda žalbama da je pozadina nedovoljno pomaže; veza ruske Vrhovne komande sa moćnim buržoaskim grupama, koje su bile zainteresovane vojnim narudžbinama i nastojavale da država kapitulira pred njihovom halapljivošću, imala je čak i veliki uspeh...

Takve velike promene u odnosu snaga, kakve je izazvalo istupanje Rusije iz rata ili stupanje Amerike u rat,

morale su bitno uticati na liniju strategije. Jasno je da je trebalo da Francuska nastoji da tuče Nemačku pre nego što će revolucija obesnažiti Ruski front (Nivelova ofanziva), a ako je to bilo nemoguće, trebalo je istrajati 14 meseci, dok Amerika ne završi naoružavanje (plan Petena i Foša). Nemačka nije smela to vreme da gubi za borbu protiv Ruske revolucije, već je morala ranije, još početkom leta 1917 godine, da preduzme lomljenje Francuskog fronta. U ovom slučaju Ludendorf je učinio najveću grešku.

U Građanskom ratu, kad se sama vojna organizacija ne stvara pre oružanih dejstava nego u toku njih, vidimo postepeno penjanje krive strategiskog naprezanja. Ali, sada se slične pojave zapažaju i kod ratova za čiju je pripremu bilo utrošeno više godina napregnutog rada; stoga, ne možemo samo zbog tog jedinog razloga da otvorimo posebnu rubriku za strategiju građanskog rata.

Samo pravilno procenjujući promene na krivi razvoja snaga obeju strana u momentima kad se svaka od njih penje i dostiže kulminaciju, strateg može dovoljno sigurno birati napadni ili odbranbeni oblik dejstava, dozirati energiju frontova, određivati ciljeve operacija, koje pretstavljaju međuciljeve u odnosu na krajnji cilj rata.

Vreme početka operacije. — Pitanja vođenja boja spadaju u oblast taktike, ali pitanja određivanja momenta stupanja u boj i izvlačenja iz boja ne spadaju u taktiku, već u operativnu veštinu. Pitanja vođenja operacije spadaju u operativnu veštinu, ali određivanje momenta početka i završetka operacije pretstavlja odluku strategiskog karaktera. Isto tako, pitanja momenta stupanja u rat ili istupanja iz rata nisu stvar strategije, već politike.

Razume se, momenat početka operacije treba uskladiti sa zahtevima politike. Rusija je pripremala Bosforsku operaciju za proleće 1917 godine, međutim, Februarška revolucija je potpuno isključila mogućnost takvog prekomorskog udara. Kraj Prvog svetskog rata, sa revolucionarnim pokretima i ustancima koji su posle njega usledili, bio je najpovoljniji momenat za intervenciju bur-

žoaskih vojski Zapada u ruske stvari. Krajem leta 1919 godine Poljaci su imali ogromnu nadmoćnost nad slabim sovjetskim zapadnim frontom; glavne snage Crvene armije bile su angažovane u borbi sa belim armijama ruske kontrarevolucije na jugu i istoku. Poljska ofanziva u 1919 godini mogla bi se razvijati u povoljnijim uslovima nego u 1920 godini, kad su Denjikin, Kolčak i Judenič već bili likvidirani. Ali takva ofanziva bi imala karakter ukazivanja pomoći Denjikinu; međutim, dubok jaz je razdvajao nacionalne interese poljske i ruske buržoazije. Rukovodeći se isključivo svojim nacionalnim interesima i potcenjujući snage sovjetskog režima i Crvene armije, Poljaci su više voleli da ostanu posmatrači borbe i iscrpljenja sovjetske vlasti, da bi iduće godine stupili u dvoboju sa crvenim frontom. Očevidno je, takođe, da nije trebalo da Vrangel pređe na aktivne operacije u momentu po-hoda Crvene armije na Varšavu. Ako bi Crvena armija zauzela Varšavu, pitanje oružane borbe između proleterskog i buržoaskog fronta dobilo bi svetski značaj, a to bi visoko uzdiglo akcije belogardejskih kadrova na Krimu i oni bi, u tome slučaju, mogli računati na ozbiljnu podršku svojih zaštitnika. Povlačenje Crvene armije sa Visle na Berezinu, naprotiv, činilo je Vrangelovu armiju manje potrebnom privremenom učvršćenom buržoaskom poretku Evrope, koji se za bliže naredne godine spasao od neposredne opasnosti. I, ukoliko bi se uspešnije odvijale Vrangelove operacije u toku Sovjetsko-poljskog rata, utolikо bi pre bilo zaključeno primirje na sovjetsko-poljskom frontu, koje bi značilo likvidaciju Vrangelove vladavine na Krimu još u toku narednih meseci. Izgleda da Vrangelu nije bila tuđa takva ideja, ali je naređenje Francuske, koja je bila zainteresovana poljskim stvarima, primoralo njenog vazala da otpočne operacije u veoma nepovolnjom momentu.

Momenat početka operacije treba da bude u skladu sa opštom vojnom situacijom. Stupanje Rumunije u rat, u avgustu 1916 godine, i početak njenog nastupanja u Transilvaniju zadocnilo je dva meseca, jer se podudaralo

sa isčpljenjem Ruskog fronta i smanjenjem energičnih dejstava na Anglo-francuskom frontu. Svencanski probaj — generalna »operacija«, o kojoj je sanjao Ludendorf, zakasnila je mesec dana, jer su ruske trupe već uspele da se izvuku iz Poljske, nemačke armije već bile zamorene, a Francuzi završavali pripreme za jesenju ofanzivu 1915 godine u Šampanji.

Momenat početka operacije treba da bude u skladu sa završetkom našeg razvoja. Operacija dobija izvesnu čvrstinu, izvodi se munjevitom brzinom i uz male gubitke dovodi do velikih rezultata ako se sva potrebna joj sredstva nalaze pri ruci, ako su sva potrebna pregrupisavanja završena do početka operacije i ako su komunikacije za vreme same operacije rasterećene od pripremnih prevoženja. U takvim uslovima može se rad trupa za vreme operacije postaviti u iste uslove u kojima se nalazi fabrična proizvodnja za koju, takođe, treba prvo prikupiti sirovine i radnu snagu, pripremiti radnu snagu i fabričke uređaje, da bi fabrika mogla da počne neprekidan masovan rad sa minimalnim proizvodnim troškovima.

Ali, taj momenat mora biti u skladu i sa momentom najpovoljnijeg odnosa snaga. Ako čekanje kraja našeg operativnog razvoja daje neprijatelju vreme koje će mu omogućiti da se ojača u većoj meri nego mi, ili ako to zahteva opšta ratna situacija, operaciji se mora pristupiti ne čekajući završetak razvoja.

Situacija na Francuskom frontu zahtevala je da nastupanje Renenkampa i Samsonova u Istočnu Prusku otpočne sa polovinom onih snaga koje je trebalo razviti protiv Nemačke. Konrad je krenuo austrougarske armije u odlučnu ofanzivu između Visle i Buga, prikupivši samo 33 od $49\frac{1}{2}$ divizija, kojima je raspolagao na kraju Galiciske operacije. Ovakva odluka delom je uslovljena i njegovim proračunom u planu operacije koji je predviđao da će Rusi dvadesetog dana mobilizacije moći da isture 35 pešadijskih divizija, a da će njihove snage za 10 dana po-

rasti do 60 pešadijskih divizija;³¹⁾ ustvari, Rusi su dvadesetog dana mobilizacije imali oko 34 divizije, ali do samog završetka operacije (43-ćeg dana mobilizacije) povećali su svoje snage tako da su raspolagali sa 51 pešadijskom divizijom. Stvarno, u toku čitave Galiciske operacije održavala se ravnoteža u broju pešadijskih divizija (823½ ruska bataljona prema 804½ austrijska, ali 3.060 dobrih ruskih topova prema 2.140 slabih austrijskih, i 690 ruskih konjičkih i kozačkih eskadrona prema 398 austrijskih) zbog toga što su Rusi dobili pet dana u mobilizaciji, kao i zbog prevoženja jednog dela austrijskih korpusa na Dunav. No, mišljenje austrijskog Generalštaba bilo je zasnovano na pretstavi da je koncentracija izvršena 10 dana pre Rusa i da treba žuriti sa nanošenjem udara i ostvariti ga pre koncentracije ogromnih ruskih snaga; stoga je Konrad počeo operaciju pošto je završio koncentraciju samo dve levokrilne armije, koje su, stvarno, privremeno bile znatno jače od 4 i 5 ruske armije.

Neuspeh nastupanja Rusa u Istočnu Prusku i Austro-Mađara iz Galicije primorava nas da budemo veoma strogi pri proveri motiva početka operacije, koja se vrši pre završetka razvoja. Nezavršen razvoj daje vođenju operacije karakter tromosti i neodlučnosti, primorava nas da se osvrćemo i čekamo dolazak ostatka snaga — repove. Saznanje da još nije završen razvoj (istina strategiski) uticalo je na sve ruske operacije u Mandžuriji 1904 godine. Večito zadocnjavanje operativnog razvoja i priliv snaga kap po kap tipične su odlike ratovanja Rusa i u Prvom svetskom ratu.

Suprotno tome, kod Nemaca vidimo izrazitu podelu operacije na pripremu i izvršenje. Ludendorf je samo u jednom slučaju otstupio od ovog pravila i, po našem gle-

³¹⁾ Čak ni sa gledišta austrijskog plana ne može se smatrati da taj porast iznosi 70%, pošto su čitava konjica i veliki deo operativnih pešadijskih divizija ulazili u prvu cifru, dok je dalje povećanje vršeno pretežno na račun rezervnih divizija. Međutim, Austrijancima je trebalo da stigne i više operativnih divizija sa Dunava.

dištu, napravio krupnu grešku. Taj slučaj je početak operacije kod Lođa. Momenat najvećeg operativnog naprezaanja mora da se poklapa sa krizom operacije, a ne da zadocnjava. Operacija kod Lođa počela je u momentu kada su Nemci odustali od daljeg nastupanja na Anglofrancuskom frontu i prekinuli operacije u Flandriji. U prvoj partiji moglo se prebaciti na Ruski front 7 pešadijskih i 2 konjičke divizije. Bočni udar bio je neposredno izvršen u vremenu od 11 do 22 novembra 1914 godine sa 11 pešadijskih divizija; nemačke trupe koje su se probile u pozadinu Lođa, morale su se već 23 novembra probijati na sever, a krajem novembra izvršen je najjači pritisak na Nemački front. U tom momentu sa zapada počela su pristizati pojačanja i Nemci su ih morali raspoređivati po čitavom svom frontu koji je popuštao. Nema sumnje, da je taj udar bio izvršen sa 18 umesto sa 11 divizija, 2-ga i veći deo 5-te ruske armije bili bi uništeni a Nemački front ne bi pretrpeo niz teških kriza.³²⁾

Zašto nemačke rezerve nisu stigle u kritičnom momentu operacije? Falkenhajn i Ludendorf nisu se sporazumeli o njihovom ranijem prebacivanju. Naravno, dobro bi bilo prebaciti ih sa zapada na istok dve nedelje ranije, a nije bilo ni objektivnih razloga koji bi to prebacivanje sprečavali. Ali, ako su već rezerve zadocnile dve nedelje, zašto se nije i operacija odgodila za dve nedelje dana? Austrijanci i nemački landver, ostavljeni na Ruskom frontu, dokazali su u toku operacije kod Lođa svoju nesposobnost za energičan napad na Ruse. Međutim, oni bi u odbrani dejstvovali uspešnije. Rusi su mislili da počnu nastupanje tek posle četiri dana; nedelja dana mogla bi se ostaviti Rusima za razvoj operacije, pa bi se situacija za bočni udar promenila samo u pozitivnom smislu. Samo neznatnom delu Šleske pretila je opasnost, i to veoma kratkotrajna. U osnovi Ludendorfove greške, po našem mišljenju, leže lažne pretstave o aktivnosti. On je htio da nastupa prvi, pa makar to i ne bilo na vreme. Me-

³²⁾ Mi smo ova gledišta izneli još 1919 godine u članku **Итоги германской стратегии**, („Военное Дело“, бр. 20—40).

đutim, protiv Samsonova Nemci su počeli operativni razvoj tek pošto se njegovo nastupanje potpuno otkrilo, a od toga su bili samo na dobitku. Težnja da se neprijatelj preduhitri, suvišna užurbanost, — jesu razlozi neuspeha mnogih slabo pripremljenih operacija.

Isto takvo mišljenje imamo i o majskom nastupanju Zapadnog fronta 1920 godine.

Kažemo da je poželjno početi operaciju tek posle završetka razvoja. Ali, pogrešno bi nas shvatili ako bi se pod time podrazumevala koncentracija svih snaga zemlje; očigledno je da se ovde imaju u vidu samo snage predviđene za datu operaciju, ne završetak čitave mobilizacije već njenog određenog ešelona. Sem toga, naravno, nema nikakve potrebe da se čeka dok sve snage i sredstva ne budu iskrncani iz vagona. Deo tih snaga može da se ostavi u vagonima na pruzi, kao operativna rezerva za izvršenje manevra železnicom. Isto tako, prilikom procene neprijateljskih snaga sa kojima pretstoji borba, ne smemo se ograničiti samo na proračunavanje onoga što neprijatelj u datom momentu ima na frontu, već treba da uzmemos u obzir i ono što će mu doturiti železnice u toku same operacije. U ratnom planu austriskog Generalštaba postojala je kapitalna greška; u njemu je bilo predviđeno da će Rusi 20-og dana mobilizacije imati 35, a 30-og dana 60 divizija; stoga, tobože, treba preduzeti nastupanje 20-og dana. Austrijanci, svakako, nisu mogli misliti da će tako veliku operaciju završiti za vremenski period manji od 10 dana, a prema tome trebalo je da računaju ovako: ako ćemo početi nastupanje 20-og dana, naići ćemo na sve ono što će Rusi doturiti do 30-og dana, tj. na 60 divizija; ako ćemo, pak, početi nastupanje 30-og dana, naići ćemo na jače ruske snage na frontu i slabije rezerve, pošto će gro ruskih prevoženja biti završen u toku prvog meseca.

Međutim, tehnička mogućnost da operacija počne u datom momentu, pošto se 100% završi razvoj, nipošto se ne sme tumačiti kao obaveza da je odmah i otpočnemo. Iz činjenice da je Francuska mogla 15-og dana završiti svoj operativni razvoj, francuski Generalstab nije trebalo

da izvuče zaključak po kome se 16-og dana obavezno mora preći u ofanzivu protiv Nemačke. I pored toga što su postojale osnovane prepostavke da će prvi nemački udar biti upravljen protiv Francuske, Francuzi nisu učinili ni najmanji pokušaj da u vojnu konvenciju, prema kojoj su Rusija i Francuska bile dužne da ofanzivno dejstvuju protiv Nemačke, stave klauzulu o tome da je ofanziva obavezna samo za onu ugovaraču stranu protiv koje će Nemačka ostaviti manji deo snaga, a da druga strana može preći u odbranu i svim merama težiti da dobije u vremenu odugovlačeći rešenje. Izgleda da se mišljenje francuskih stratega XX veka nalazi na nižem nivou od mišljenja sastavljača Trahtenbergovog plana jesenjih operacija 1813 godine. Taj plan je, u slučaju napada na Napoleona sa tri pravca, predviđao odbranu, pa čak i otstupanje one savezničke vojske protiv koje kreće sam Napoleon sa jezgrom svojih snaga, i sistematsko nastupanje na francuske zaštitne snage na drugim pravcima.

U Prvom svetskom ratu pri nastupanju francuskih armija povećala se verovatnoća da će se pretrpeti poraz otsudnog karaktera; pored toga, sa gledišta strategije, naročito je nepoželjna bila okolnost da je nastupanje Francuza ne samo povećavalо otsudnost rešenja nego ga je i ubrzavalо. Zajednički interesi Saveznika zahtevali su odlaganje rešenja. Nastupanje Francuza dovodilo je do toga da su Rusi već 40-og dana mogli očekivati povratak nemačkih korpusa iz Francuske na Višlu. Poželjno bi bilo da se pri sastavljanju plana predviđi razvlačenje operacija na Francuskom frontu najmanje na period od 2 meseca. Ruska strategija imala bi na raspolaganju tri nedelje vremena više, što bi joj omogućilo da organizuje postepeno, plansko prodiranje u Istočnu Prusku, pa čak i da proširi operacije na Pomeraniju i Zapadnu Galiciju, a to bi, neсumnjivo, odmah rasteretilo Francuski front. Uopšte, moglo se tvrditi: ako nemački uništavajući udar protiv Francuske ne uspe u prvom mesecu rata, on se neće ni završiti, jer će docnije Ruski front privući na sebe suviše mnogo snaga i pažnje Nemaca.

Sa gledišta savezničke strategije, vanredno povoljan momenat nastao je kad Francuzi nisu doveli do kraja Bitku na granici i kad su prebacili odluku na Marnu. Ovim se već za 15 dana odložilo rešenje, a nemačke snage su se smanjile za 2 korpusa i 1 konjičku diviziju, koji su bili prebačeni u Istočnu Prusku.

Čekanje povoljnog momenta za početak nastupne operacije, naravno, vezano je sa očuvanjem odbranbenog rasporeda. Operativni razvoj za nastupanje treba da se završi tek u poslednjem momentu.

Odluka o momentu početka operacije naročito je važna ako ta operacija pretstavlja veliki preokret u našem radu, ako je ona, naprimjer, u znaku prelaza iz strategiske odbrane u ofanzivu. Foš je 1918 godine predviđao takav preokret, ali nije mogao tačno odrediti njegov datum; on je prvo smatrao da će to biti u početku maja, a zatim u junu; nemačka aktivnost sputavala je pripremu Anglo-Francuza i primorala je da se početak protivofanzive odloži do jula. Još je važniji izbor momenta početka ustanka, koji se može smatrati prvom velikom operacijom početka građanskog rata, koji je dотле zadržavao ilegalan karakter. Vrlo se često citira sledeća Lenjinova misao (Knjiga XIV, deo II, str. 136): »Ustanak treba da se oslanja na takvu tačku preloma u istoriji revolucije koja se razvija, kad je aktivnost naprednih redova naroda najveća, kad je najjače kolebanje u redovima neprijatelja i u redovima slabih, polovičnih, neodlučnih prijatelja revolucije«. U ovom tvrđenju leži misao o isčekivanju završetka razvoja revolucionarnih snaga i o potrebi usklađivanja povoljnog momenta sa opštom situacijom koja se ogleda u držanju neprijateljskih i kolebljivih elemenata.

Prekid operacija. — Operacijski planovi se moraju ostvarivati u atmosferi energičnog otpora, mnogih prepreka i trenja. U strategiji je necelishodno kruto, neumoljivo stremiti ka ranije utvrđenom operacijskom cilju. Vođenje operacija dobija uvek karakter kompromisa. Novootkriveni podaci mogu dovesti do potpuno novog tumačenja operacijskog cilja. Ludendorf je u Samsonov-

Ijevoj operaciji težio da okruži samo 13 ruski korpus na najbližem otseku južno od Alenštajna; taj cilj nije ostvaren jer se 13 korpus izvukao posle 15 korpusa. Međutim, Nemci su uspeli da zatvore mnogo širi obruč nego što je to prвobitno bilo predviđeno. Pola godine dокnije, u februaru 1915 godine, Ludendorf je postavio sebi za cilj da pomoću četiri nova korpusa, — iz sledećeg ešelona mobilizacije, razbije 10 rusku armiju, koja se razvukla u Istočnoj Pruskoj u kordonском rasporedu sa nezaštićenim desnim bokom, i da na njenim leđima pređe preko gornjeg Bobra na otseku Grodno — Bjalistok, što bi pružilo efikasnu pomoć Austrijancima, koji su naprezali sve svoje snage za spas tvrđave Pšemisl. Taj je cilj prevazilazio raspoloživa sredstva. Za dati momenat rata takva zamisao je bila suviše široka i neskromna, moglo bi se zadovoljiti i manjom. Iako su se događaji odvijali povoljno za Nemce, nekoliko ruskih centralnih divizija, okruženih u Avgustovskim Šumama, primorale su Nemce da izgube oko 10 dana. Rusi su prikupili dovoljno jake rezerve, moćvare kod reke Bobra počele su da se raskravljuju, nemačke trupe, koncentrisane u nenaseljenom rejonu u još surovo godišnje doba, mnogo su se mučile, komunikacije su bile u slabom stanju, operacija koју su Rusi otpočeli na Narevu postigla je niz uspeha i apsorbovala sva nemačka pojačanja. U takvim uslovima Ludendorf je odustao od svog širokog cilja i, zbog nepovoljnog rasporeda ispred Bobra i Njemena, где se operativna snaga Rusa ojačala utvrđenjima stalnog tipa, povukao je svoj front na liniju Avgustovo — Suvalki.

Da podvučemo krajnje nepovoljnu stranu takvog priznudnog smanjenja obima operacije: ne samo da se ne postiže važan međucilj, već neuspeh prвог pokušaja do krajnosti otežava njegovo ponavljanje. Zamorene nemačke trupe smatrале су liniju Osovjec — Grodno za nesavladljivu pregradu; njima se pričinjavalo da se duž čitave linije reke Bobre nalaze betonska utvrđenja. Pet meseci dокnije, u julu 1915 godine, udar na frontu Bjalistok — Grodno, u vezi sa razvojem Makenzenove opera-

cije u Galiciji, bio je veoma važan. Međutim, Nemci su odustali od njegovog izvršenja, jer je Ludendorf konstatovao da je on taktički neizvodljiv. Isto tako, nemački neuspeh pri proboru Lorenskog fronta za vreme Bitke na Marni, 1914 godine, osigurao je taj front za čitavo vreme rata. Neuspeh prve ruske ofanzive na Istočnu Prusku onemogućio je sve docnije pokušaje ponavljanja te operacije.

Svaka dobro pripremljena operacija je udar počet pod povoljnim uslovima i na prvim koracima obeležen velikim uspesima. Ukoliko je neprijatelj još u stanju da produži otpor, on posle izvesnog vremena koncentriše nove snage i sredstva, dok napadač postepeno gubi prednosti koje proizlaze iz iznenadenja i pripreme; prvobitno napredovanje otežava uslove njegovih komunikacija; operacija dobija sporiji tempo, napredovanje nailazi na sve veće teškoće; braniočevi gubici dobijaju sve povoljniji odnos prema napadačevim gubicima; jednostavno frontalno potiskivanje jednakih snaga je veoma nepovoljan sistem operacije; ako se operacija na vreme ne prekine, napadač može da se nađe u potpuno bespomoćnom stanju, pa će braniočev protivudar izazvati katastrofalne posledice (naša ofanziva u Karpatima u aprilu 1915 godine; poslednji meseci Verdenske ofanzive).

Dužnost je strategije da ne dozvoli da se nastupne operacije vode do poslednjeg izdisaja; potrebno je veliko majstorstvo rukovodstva da može, ne zanoseći se manjim delimičnim uspesima koji se još mogu postići, na vreme prekinuti nastupanje. Čim nastupi momenat da naše trupe počnu gubiti taktička preimუstva, strategija mora ponovo da razmotri pitanje celishodnosti nastavljanja operacije i da je završi na odgovarajućoj liniji, ponekad, možda čak i napuštajući deo zauzete teritorije. Samo se po sebi razume da važnost postavljenog cilja, u vezi sa mogućnošću njegovog postizanja makar i po cenu velikih žrtava, može primorati da se operacija produži i u nepovoljnim taktičkim uslovima. Mi samo podvlačimo da istrajnost i upornost koje prelaze u tvrdoglavost nisu

apsolutne vrline u račnoj veštini; da ne bismo lupili glavom u zid, potrebna je operativna elastičnost. Ta elastičnost je nedostajala ruskim visokim komandantima u toku čitavog Prvog svetskog rata; oni su samo iznuravali trupe i zato je njihova sudbina bila da komanduju iznurenim jedinicama. Zato su operacije kod Rusa vođene sporim tempom, dok su kod Nemaca, koji su više čuvali svoje trupe, one vođene brže i energičnije.

Ako je neprijatelj uspeo da razvije nadmoćnije snage tako da smo prinuđeni da se branimo pod nepovoljnim uslovima, zadatak strategije sastoji se u tome da blagovremeno uoči nemogućnost povoljnog ishoda borbe i da je prekine što je moguće pre nego što će nastupiti kriza. Ovde je uporstvo takođe neumešno. Jedna od najuspešnijih Ludendorfovih odluka bila je pravovremen prekid Ivangorod-varšavske operacije. Da su nemačke trupe počele otstupanje u Šlesku ne 17. oktobra 1914. godine već 2—3 dana docnije, operacija kod Lođa bi bila onemogućena, nemačka armija bila bi stvarno razbijena, a njena bi borbena gotovost znatno opala za duži period vremena.

Prekid operacije, koja se razvijala nebovoljno za Nemce, u datom slučaju pravdao se time što Ludendorf nije mogao da čeka preokret operacije u svoju korist; docnije bi se stvari sve dalje i sve više i više pogoršavale. Pre nego što naredi prekid operacije, strateg mora da proceni njenu čitavu dalju perspektivu. Elastičnost koju mi zahtevamo, naravno, nema ničega zajedničkog sa principijelnim izbegavanjem kritičnih i rizičnih situacija. Bez ovih poslednjih ne mogu se ni zamisliti nikakvi veliki uspesi. Ista mudrost, koja zahteva da bežimo od nekorisnih situacija, potpuno priznaje rizik koji je u skladu sa dobitkom.

Dok se ranije gonjenje vršilo posle završetka bojeva, od kojih se stvarala bitka, i otpočinjalo van granica prostoriјe na kojoj se bitka odigravala, dotle u sadašnje doba gonjenje ulazi u okvir same operacije. Trupe, pošto su izbegle okruženje i uništenje za vreme operacija, izvlače se, koristeći delom železnice, brzo se pregrupisavaju i po-

punjavaju; ukoliko nije konačno slomljen otpor neprijateljske zemlje, nastaje potreba za pripremanjem nove operacije, a ne za gonjenjem.

Prekid nastupne operacije obeležen je prelazom u odbranu. Izazvavši prekid operacije, branilac je već postigao veliki uspeh. Početkom leta 1915 godine ruske armije su višeputa uspele da izazovu prekide u razvoju nemackih operacija, tj. da postignu cilj operativne odbrane. Ali kritično stanje našeg snabdevanja oružjem i municijom, kao i ogromna nadmoćnost neprijatelja u materijalu, potirale su sve naše napore; neprijatelj je lakše popunjavao svoje gubitke i svoja skladišta i bez naročitih napora iznova je počinjao operaciju; naš metod rada vodio je sve većem iscrpljenju naših oružanih snaga. Bilo bi korisnije da smo pribegli ekonomičnijim metodama dobitka vremena — skokovima unazad.

Dejstva po unutrašnjim pravcima. — Pod dejstvom po unutrašnjim pravcima u operaciji se podrazumevaju takva dejstva pomoću kojih težište naših napora postepeno prenosimo na neprijateljske snage koje nastupaju raznim pravcima i tučemo ih po delovima. Pošto strana koja primenjuje taj metod dejstva mora da zauzme unutrašnji položaj, tj. da se izloži mogućnosti udara sa raznih pravaca, ovakva dejstva predstavljaju znatnu opasnost. Prostor kojim se raspolaže za razvijanje pozadinskih jedinica i ustanova do krajnosti se smanjuje. Sa povećanjem pozadinskih jedinica i ustanova i usavršavanjem sredstava za vezu, koja danas omogućavaju koordiniranje dejstava armija, koje nastupaju na raznim operativskim pravcima, izvođenje operacija po unutrašnjim pravcima jako je otežano i lako dovodi do operativnog okruženja. Takve operacije imaju uspeha samo u slučaju ako neprijateljski komandanti ne koordiniraju svoja dejstva (Samsonov, Renenkampf i Žilinski). Duboko u jesen 1916 godine, kad je Falkenhajn upravio udar na Vlašku sa severozapada, a Makenzen sa juga, Rumunija je iskusila sve nezgode operativnih dejstava po unutrašnjim pravcima. Vrangel, koji je debuširao sa Krima, uspešno ih je pri-

menjivao samo dotle dok se nije konsolidovao polukrug crvenih jedinica stvoren oko njega, posle čega je usledila katastrofa Vrangelove armije.

Dejstva po unutrašnjim pravcima posmatrana u strategiskim razmerama sastoje se u postepenom prenosu težišta napora sa jednog vojišta na drugo. Da bi se kod ovakvog vida dejstava postigao uspeh, uslov je da postoje železničke magistrale koje ta vojišta povezuju. Uslovi za dejstva po unutrašnjim pravcima stvaraju se u ratu na više frontova. U ovakvim uslovima u Prvom svetskom ratu nalazile su se centralne države, koje su mogle logičnim redosledom koncentrisati udare na Francusku, Rusiju, Srbiju i Italiju. Koristan preduslov za strategiska dejstva po unutrašnjim pravcima jeste stvaranje pozicijskih frontova, koji omogućavaju da, koristeći minimum snaga za odbranu, izdvojimo jaku strategisku rezervu, čija pojava na svakom vojištu stvara povoljan preokret situacije.

U Građanskom ratu Sovjetska Rusija se našla u povoljnem unutrašnjem položaju. Moskva je pretstavljala veliki čvor železničkih magistrala. Neprijatelji su nastupali sa svih strana sveta. Rokadnih komunikacija koje bi ih vezivale ili nije bilo (Kolčak, Denjikin i Arhangelski front Belih), ili se one nisu iskoriščavale za koordiniran rad (Poljaci i Denjikin, Poljaci i Judenič). Zbog toga su Crveni imali mogućnost da postepeno svakom frontu suprotstave nadmoćnije snage.

Dejstva po unutrašnjim pravcima u strategiskim razmerama ne stešnjavaju operativnu pozadinu, a onome koji ih izvodi ne preti opasnost da izgubi komunikacije i da bude operativno okružen; u isto vreme ona zadržavaju dobre strane unutrašnjih operativskih pravaca.⁸⁸⁾ Ponekad, kada rat zahvata granicu na velikoj dužini te na njoj postoji dva vojišta, strategiska dejstva po unutrašnjim pravcima mogu se primeniti i u slučaju kad se

⁸⁸⁾ Prepostavku Moltkea starijeg o strategiskom iskorišćenju unutrašnjih pravaca za vreme rata Pruske protiv Austrije i Francuske, vidi u delu A. Svečina, **История военного искусства**, knjiga III, str. 135—142.

ratuje samo sa jednim neprijateljem. Tako, Poljaci su 1920 godine težište napora ispočetka upravili južno od Poljsja, a zatim su, pošto smo severno od Poljsja preuzeli inicijativu, bili prinuđeni da počnu prebacivati trupe na sever. Varšavska operacija se karakteriše novim prilivom poljskih snaga sa juga, što je omogućilo da se organizuje udar sa pravca Lublina.

Strategisko dejstvo po unutrašnjim pravcima ističe pitanje redosleda nanošenja udara pojedinim neprijateljima; to pitanje često je zadavalo stratezima ogromne teškoće. Pri njegovom rešavanju naročiti značaj dobijaju zahtevi politike o kojima se ne vodi uvek dovoljno računa. Dovoljno je da se potsetimo kako su Moltke stariji i Šlifen na potpuno suprotan način rešili pitanje pravca prvog nemačkog udara u slučaju istovremenog rata protiv Rusije i Francuske. Isto pitanje bilo je osnovni problem za nemačku Vrhovnu komandu 1916—1917 godine; po našem gledištu, ni Falkenhajn, a još manje Ludendorf, nisu na zadovoljavajući način rešili taj problem.

Ponekad rešenje pitanja o redosledu operacija na raznim frontovima spada pre u oblast politike nego strategije. Takav je slučaj bio 1919 godine kad se pitalo koga izabrati za prvi udar Crvene armije, Kolčaka ili Denjikina. Ko je od njih mogao da pretstavlja veću političku opasnost — da li Kolčak, koji je uživao veliki autoritet, ali se oslanjao na vrlo retko naseljenu teritoriju Sibira, ili Denjikin, koji se nalazio na bogatom žitnom jugu, sa njegovim Kozacima, ali i sa onom mržnjom prema spahijama, koja se tako jako razvija na crnici, sa za jug karakterističnim nacionalnim, autonomističkim, antidržavnim i anarhističkim tendencijama.³⁴⁾

³⁴⁾ Izgleda da je Kolčak bio politički jači i da je do raspadanja njegove pozadine došlo zbog suviše revnosnih mobilizacija i poraza na frontu, dok je kod Krasnova i Denjikina raspadanje prethodilo vojnim neuspesima. Uostalom, mi nismo dovoljno kompetentni za rešenje ovog pitanja. U praksi, prvi udar na Denjikina bio je inspirisan zahtevima ekonomike i težnjom da se brže ovlada ukrajinskim nasleđtvom koje je ostalo posle povlačenja Nemaca.

No strategija zahteva da se dostignu međuciljevi. Međutim, operacije 1918 godine na Istoku nisu bile dovedene do Urala; operacije na jugu sproleća 1919 godine nisu bile dovedene do Kubana, kad je otpočelo upućivanje svih sredstava na Istok. I, izgleda, postojala je velika opasnost da ni letnja operacija protiv Kolčaka u 1919 godini neće biti dovedena do potpunog osvajanja Urala, jer je vojno rukovodstvo već htelo da počne smanjivati snage istočnog fronta u korist južnog, gde je Denjikinova ofanziva zahvatila široku teritoriju. Smatramo da Crvena armija ne bi ništa dobila, da je preduzela odlučnu ofanzivu na Denjikina dva meseca ranije, jer bi, verovatno, naišla na ozbiljniji otpor. Situacija na frontu klasne borbe bila je takva da teritorijalno širenje Denjikina nije ojačavalo već smanjivalo njegove snage.

Ako se nalazimo u okruženju i ratujemo na više frontova, strategija uništavanja zahteva da se okrenemo protiv najvažnijeg neprijatelja, koji pretstavlja temelj koalicije. Strategija, pak, iznuravanja zahteva da pre svega obezbedimo svoju pozadinu i bokove i na taj način stvorimo povoljne uslove za nastupanje na glavnom vojištu.

Otuda u Prvom svetskom ratu vidimo kod Konrada težnju da potuče Srbiju pre nego što će pristupiti važnijim dejstvima na Ruskom frontu, što nije uspeo da sproveđe u život zbog energičnog otpora Nemaca. Poljska je 1920 godine bila opasniji neprijatelj nego što je bio Vrangel. Sa gledišta strategije uništavanja bilo je opravdano da se težište napora upravi protiv Varšave. I stvarno, zar se ne bi sovjetcijom Poljske, širenjem revolucije u celoj Evropi, Vrangel sâm po sebi istopio bez ikakvih napora od strane Crvene armije? Odlučujuća tačka — Varšava — rešila bi i sudbinu Krima. Ali, sve to razmatranje postaje potpuno netačno ako nisu postojali uslovi za uništavanje, i ako je odlučujuća tačka bila samo opsena. Trebalo je svršiti sa Krimom, svršiti čak i sa najvažnijim žarištima banditizma i, raspolažući obezbeđenim komunikacijama, produžiti ofanzivu krupne evropske razmere. Strategija ne može razmatrati Poljski rat izolo-

vano. U krajnjem rezultatu Varšavsku operaciju je dobio ne Pilsudski, nego Vrangel; Lublinski udar Poljaka omogućen je razdvajanjem pažnje južnog fronta zbog čega je on i počeo da teži više ostvarenju lokalnih ciljeva u Poljskoj, a ne energičnom nastupanju prema Visli. Krim i Varšava kao operacijski ciljevi bili su postavljeni obrnutim redom, što je doveo do nepoželjnih posledica.

Istovremeno ostvarivanje više pozitivnih ciljeva. — Dve istovremene nastupne operacije vrlo retko uspevaju. Centralne države su u početku Prvog svetskog rata upravile udar na Francusku sa oko 55% raspoloživih oružanih snaga, 40% ostavile su protiv Rusije uglavnom za nastupnu operaciju iz Galicije između Buga i Visle, a sa 5% snaga još su pokušavale da dejstvuju ofanzivno protiv Srbije. Ni na jednom vojištu one nisu uspele da ostvare postavljene pozitivne ciljeve.

Koncentracija svih sredstava u jednoj velikoj operaciji, nesumnjivo, može da uštedi mnogo snaga. Neprijateljski front, koji je u stanju da izdrži desetine malih udara, može da se slomi jednim velikim udarom. U izvenskim uslovima, da bi se postigao makar minimalni rezultat, potrebna je izvesna masovnost operacije, jer će u protivnom elastičnost frontova, inercija otpora primorati da se sve vrati u početni položaj. Krajnjem cilju treba ići što većim etapama; nadmoćnost snaga uvek treba iskoristiti na što odlučniji način. Preterana skromnost nije vrlina ni u taktici, ni u operativnoj veštini, ni u strategiji.

Međutim, politički uslovi ponekad diktuju da se istovremeno ostvaruju dva pozitivna cilja. Vojna konvencija sa Francuskom uslovjavala je neophodnost upada ruskih armija u avgustu 1914 godine u Istočnu Prusku; u isto vreme obuhvatni raspored našeg razvoja u Galiciji mogao je da se iskoristi samo pri prelazu naših armija u ofanzivu; jedino nastupna (ofanzivna) operacija omogućavala je da se protiv Austrijanaca iskoriste snage 3 i 8 ruske armije koje su se zbog komunikacijskih uslova mogle razviti samo u granicama Kijevske vojne oblasti. Nastu-

panje u Istočnu Prusku Rusi su platili teškim neuspesima 30 divizija, dok su sa 50 divizija istovremeno izvojevali pobedu (običnu) u Galiciji. U jesen 1919 godine nalagali su povoljni politički uslovi da Crvena armija pređe u ofanzivu protiv Denjikina i da do najširih razmara razvije ofanzivu u Sibiru. Oba poduhvata su krunisana uspehom. Moltke je 1866 godine koncentrisao protiv Austrijanaca 19 divizija na glavnom češkom vojištu, a samo 3 divizije (istina, ojačane landverom) ostavio na nemačkom vojištu protiv drugostepenih nemačkih država; međutim, težilo se da se na oba vojišta istovremeno ostvare veoma krupni pozitivni ciljevi, što smo već objasnili izukrštanju granica nemačkih država na pomoćnom vojištu i nesposobnošću za odbranu koja je iz nje rezultirala u situaciji nastaloj na tom vojištu.

Ponekad se jedna velika operacija faktički ne može ostvariti: ili između posebnih ratišta nema nikakve veze (u Prvom svetskom ratu — Rusija, Srbija i Francuska, u Gradaškom — frontovi Belih), ili su rokadne komunikacije tako slabe da su mase trupa razvijene na jednom vojištu veoma čvrsto vezane za njega (Francuska i Italija, sovjetska vojišta u Belorusiji i Ukrajini). Međutim, u ratu koalicije, objedinjavanje svih sredstava za jednu operaciju često sprečava ne slabost komunikacija, već okolnost da svaki saveznik teži svom posebnom političkom cilju; baš na toj bazi došlo je do nekoordiniranog izvođenja operacija od strane Nemačke i Austro-Ugarske u avgustu 1914 godine; rumunske trupe su 1916 godine vodile operaciju u Transilvaniji za svoj račun, a isto tako i Englezi 1917 u Flandriji.

Ako se za jednu stranu stvaraju mogućnosti strategiskog dejstva po unutrašnjim pravcima, druga strana je prinuđena da dejstvuje po spoljašnjim pravcima. Ukoliko je širi obruč strategiskog okruženja, utoliko on manje koristi pruža strani koja vrši okružavanje, jer se gube mogućnosti pretvaranja strategiskog okruženja u operativno. Ako je 1914 godine neko od Francuza ili Rusa zamisljao da će ruske i francuske armije, posle prodora u

Nemačku, pružiti jedna drugoj ruku negde između Elbe i Rajne, to je bila dečja fantazija.

Pomenute nezgode okružavanja na oružanom frontu nadoknađuju se preimćtvima koja okružavajuća strana postiže na ekonomskom i političkom frontu. U navedenim uslovima pokušaji uništavanja, upravljeni sa raznih frontova, osuđeni su na neusklađenost i rasparčanost; strana koja se nalazila u unutrašnjem položaju, koncentrisaće težište svojih napora protiv najopasnije operacije i biće u stanju da zaustavi njen razvoj. Treba iskoristiti okolnost da se okružena strana politički i ekonomski brže iscrpljuje; rat na svim granicama izaziva brže dostizanje kulminacije strategiskog naprezanja. Kad naprezanje počne da se smanjuje, kad neprijateljski front bude liшен jakih rezervi, obesnažen, kad postane manje sposoban za ozbiljne protivnapade i aktivna dejstva uopšte, tako da pruža samo pasivan otpor, tada će, u takvim uslovima, strategisko dejstvo po spoljašnjim pravcima postati čak i korisno, i situacija će diktirati odlučan prelaz u ofanzivu.

Počesni udari mogu biti čak i ekonomičniji metod dejstva nego jedna velika operacija. Oni će omogućiti da se izbegne gubitak vremena i napora, što je uvek suvišni izdatak kod koncentracije velikih snaga: znatno se smanjuju radovi na izgrađivanju dopunskih puteva, skladišta, pa čak i stanova za trupe, kao i vreme i napor oko koncentracije i njenog maskiranja. Uštedjuju se meseci vremena, milioni radnih dana i stvara se mogućnost šireg iskorišćavanja iznenadenja. Svaka nastupna (ofanzivna) operacija pruža koristi u svojoj prvoj polovini, dok neprijatelj ne uspe da izbalansira koristi koje napadač ima od preticanja u razvoju. Manje operacije imaju više povoljnih perioda za ostvarenje iznenadenja, istina ne toliko korisnih. Ako su neprijateljske rezerve iscrpene, a manje se operacije preduzimaju istovremeno, to one imaju šansa da očuvaju preimćstvo postignuto iznenadnim napadom skoro isto tako trajno kao i velike operacije. Fošova ofanziva u drugoj polovini 1918 godine imala je baš takav karakter. S iscrpljenjem neprijatelja potpuno je moguće i smanjenje obima operacije. Dok dejstvo po unutrašnjim

pravcima ima prevagu na kraku penjanja krive strategiskog naprezanja, došle dejstva po spoljašnjim pravcima dobijaju prednost na njenom kraku spuštanja.

Ako se strategisko okruženje ili obuhvat izvode na prostoru umerenog prečnika (rusko istaknuto vojište 1914 godine — teritorija Poljske između Istočne Pruske i Galicije, na pravcu sever-jug iznosilo je svega 300 km), a postoji verovatnoća da će se od strategiskog okruženja preći na operativno, kao i kad je jedno vojište u operativnom smislu suviše malo za mobilisane mase, onda dešljenje jedne operacije na dve može biti opravdano, jer će omogućiti da se postignu veći rezultati.

Očevidno je da bi Makenzenova operacija, uletio 1915 godine, upravlјena s juga, iz Galicije, prema Helmu, našla na mnogo manje poteškoće i dala mnogo veće rezultate, da se sa severa, iz Istočne Pruske, preko Nareva, počela razvijati Galvicova operacija; zadocnjenje i nedovoljno brz tempo razvoja ove poslednje sprečili su da se uhvate u klešta ruske armije, koje su se povlačile sa leve obale Visle. Isto tako, Nemački front u Francuskoj obrazovao je veliki luk, te je najveći uspeh obećavalo razvijanje dveju operacija kod osnovice tog luka, i to: na levom krilu — u rejonu Lila prema istoku, a na desnom — iz rejona Verdena prema severu.

Okruženje velikog stila zahteva dve, pa i više međusobno usklađenih operacija, ako oblik neutralne granice ili morske obale nije naročito pogodan.³⁵⁾ Takvo okruženje

³⁵⁾ Dejstva, koja se vode na raznim frontovima i čiji se ciljevi koordiniraju samo u strategiskim razmerama, ne možemo razmatrati kao jednu operaciju. Konačno operativno okruženje može da bude rezultat dve različite operacije vođene po određenom redosledu ili istovremeno. Samsonovljeva katastrofa bila je rezultat jedne operacije, ali osvajanje svih komunikacija šest ruskih armija na istaknutom vojištu sigurnije bi se ostvarilo pomoću dve operacije. — Pomoćne operacije, naprimjer, dejstva Austrijanaca protiv 3 i 8 ruske armije u avgustu 1914 godine radi obezbeđenja boka i pozadine austrijskih jedinica koje su vršile udar pravcem Lublin — Helm, u suštini, pretstavljaju deo najvažnije operacije i, po našem mišljenju, njihovo proučavanje treba da spada u operativnu veštinu.

nje može da bude cilj ne samo uništavanja nego i iznuravanja neprijatelja. Sastavljući plan rata na dva fronta, Moltke stariji predviđao je na Ruskom frontu udar sa ograničenim ciljem, ali je taj udar na Narev i dalje prema Sjedlcu, uz dejstvo Austrijanaca iz Galicije takođe u pravcu Sjedlca, imao odmah da okruži i uništi sve ruske snage na Visli. Falkenhajn je 1915 godine sprovodio u život tu ideju, dok je Ludendorfova strategija uništavanja maštala o okruženju mnogo većih razmara u pravcu Minska.

Kao što je poznato, Moltke mlađi je do početka Bitke na Marni bitno izmenio Šlifenov plan u tom pogledu što je umesto jedne operacije na Marni zaželeo da ima i drugu — u Lorenu;³⁶⁾ u slučaju uspeha to bi bilo nešto slično Samsonovljevom porazu koji je iz operativnog pretvoren u strategiski (zarobljavanje ne nekoliko korpusa, već nekoliko armija). Kao što znamo, nedovoljno pripremljena i neenergično rukovođena Lorenska operacija nije se ostvarila, a za nju utrošene snage i sredstva nisu učestvovali u Bici na Marni; ostvarenje Moltkeove ideje bilo je kobno po nemačku ofanzivu. Međutim, u suštini, mi ne nalazimo prigovora protiv forme operisanja Moltkea mlađeg. Drugi deo Šlifenovog plana — okruženje francuskih trupa negde kod Švajcarske granice — postojao je sve maglovitiji, nerazrađeniji i sumnjiviji ukoliko se plan proširivao a nemačko desno krilo, koje je vršilo obuhvat, sve više i više povećavalo; bez izvanredne pobeđe pri izvršenju prve polovine plana, bio bi, po našem mišljenju, drugi deo plana uopšte neostvarljiv. Posle nepotpunog uspeha u Bici na granici i sam Šlifen bi, verovatno, odustao od ostvarenja druge polovine plana. Da bi obilazak jednim krilom, pri savremenim ogromnim frontovima, doveo do okruženja, potrebno je da se on proteže na 500 i više kilometara, što je u opera-

³⁶⁾ Izgleda da je ova odluka Moltkea mlađeg rezultat netačne informacije o situaciji u Lorenu, kao što je i odluka o upućivanju korpusa iz Francuske u Istočnu Prusku rezultat netačne informacije o uspehu Bitke na granici.

tivnom smislu neizvodljivo. Dve istovremene operacije, koje zahvataju u klešta čitav neprijateljski front ili njegov deo (u zavisnosti od snaga), znatno skraćuju i dovode potrebne operativne skokove do ostvarljive veličine. Ovom obliku operacije i teže danas misli pristalica strategije uništavanja. Ne treba samo zaboravljati vanredne teškoće koje su vezane sa tim oblikom operacije.

Deziranje operacija. — Iako ne moramo uvek težiti da istovremeno ostvarimo dva pozitivna cilja, mi skoro uvek moramo, uporedo sa naporima za ostvarenje jednog pozitivnog cilja, da trošimo snage i sredstva za ostvarenje jednog ili više negativnih ciljeva. Otuda strategiji pada u deo vanredno odgovoran zadatak: raspoređiti na pojedine operacije raspoložive snage i sredstva, a isto tako i mogućnosti njihovog popunjavanja. Strateg mora da nastupi u ulozi opštedržavnog ili čak opštekoalicionog skladištara vršeći funkcije raspoređivača.

Metod strategije uništavanja — koliko je moguće manje snaga dodeliti pomoćnim vojištima u korist glavnog — primjenjen kod strategije iznuravanja ponekad dovodi samo do negativnog rezultata — do povećanja broja neangažovanih trupa na štetu onih angažovanih u borbi. Na osnovu toga što su pravci za Petrograd i Moskvu vodili severno od Poljesja, ruska Vrhovna komanda smatrala je za glavno vojište ono koje se nalazilo severno od Poljesja i u skladu s tim grupisala je na njemu gro ruskih trupa: u martu 1916 godine tu se protiv 620.000 Nemaca nalazilo 1,220.000 ruskih bajoneta i sabalja, tj. dvostruko nadmoćnije snage; međutim, južno od Poljesja prema 441.000 Austrijanaca i Nemaca imali smo 512.000 ljudi, tj. svega za 16% više. Najvažnija naša operacija u 1916 godini bila je »Brusilovljeva ofanziva«; mi smo je morali voditi skoro ne koristeći našu brojnu nadmoćnost. Čak u avgustu 1915 godine, kada je »Brusilovljeva ofanziva« već bila pri kraju, snage koje su dejstvovalе južno od Poljesja samo su se izjednačile sa neangažovanim snagama severno od njega (863.000 i 853.000 ljudi). Ukoliko kod uništavanja podela vojišta na glavna i pomoćna unosi ja-

šnoću, utoliko je ona kod iznuravanja maglovita i dovodi do zábune.³⁷⁾

Svaka operacija, a među njima i odbranbena, treba da bude obezbeđena sredstvima koja odgovaraju njenom cilju. Strategija iznuravanja odlikuje se time što strateg, ne ispuštajući iz vida krajnji cilj, bira pozitivan međucilj na osnovu neangažovanih sredstava kojima raspolaže pošto je obezbedio negativne ciljeve. Tako je postupio Ludendorf na Ruskom frontu 1914 i 1915 godine; ovo tvrđenje nikako se ne sme tumačiti kao prednost koju dajemo defanzivnim zadacima u odnosu na ofanzivne; tako je, u novembru 1914 godine, Ludendorf do krajnosti smanjio negativan cilj zaštite Istočne Pruske: da bi izdvojio deo snaga 8 armije za operaciju kod Lođa, on je toj armiji postavio zadatak da ne brani otsudno teritoriju Istočne Pruske, već da se u slučaju potrebe povuče na

³⁷⁾ Čini mi se da nas je nepravilna primena te podele omela da se snađemo i u proceni zbivanja u Sovjetsko-poljskom ratu. Poljaci su u maju 1920 godine polovinu svojih snaga izdvojili za odbranu severno od Poljske, a sa drugom polovinom udarili na Zapadnu Ukrajinu. Strategika kritika, koja za osnovu uzima podele na glavna i pomoćna vojišta, osudila je ovakvo grupisanje poljskih snaga i potvrđivala svoj zaključak pozivajući se na autoritet Foša. Ali, ukoliko su Poljaci odustajali od uništavanja, pohod na Moskvu za njih je bio besmislen, njihovi pozitivni ciljevi nalazili su se samo u Ukrajinu, koja je za njih i pretstavljala glavno vojište.

Kao što je poznato, južno od Poljske crvene snage podržavala je samo konjička armija Budonija; sve ostale rezerve i popune upućivale su se severno od Poljske. Naša kritika podvlačila je pravilnu procenu važnosti glavnog i pomoćnog vojišta koju je izvršila naša Vrhovna komanda i zahvaljujući tome manevr Poljaka uopšte nije uticao na naš raspored. Nama to izgleda drugaćije. Jugozapadni front, iako je smatran manje važnim, pa su mu kao takvom odredene i snage uspeo je da u junu okruži veći deo poljskih snaga, koje su, uostalom, uspele da se probiju iz slabog obruča okruženja. Da je naša strategija poklonila veću pažnju interesima jugozapadnog fronta i da ga je u skladu s tim pojačala, moglo bi se potpuno računati na okruženje i zarobljavanje elitnih poljskih snaga u Kijevu. Ovakav Sedan stvarno bi mogao da postane polazna tačka za preorientisanje naše strategije na put uništavanja i za pohod na Vislu, koji bi, veoma verovatno, vodio preko Lavova.

liniju Mazurskih Jezera i reke Angerap. Ali, za taj skroman negativan cilj bila su dodeljena bogata sredstva. Tako su se stvorili preduslovi za drugi upad Rusa u Istočnu Prusku.

Pravilno rešenje teškog zadatka — solidnog obezbeđenja svake operacije neophodnim sredstvima — zahteva da strateg u potpunosti vlada i operativnom veštinom; jer, ako bude diletant u pogledu ove poslednje, sumnjamo da će moći uskladiti postavljene ciljeve sa raspoloživim sredstvima. Ovladavanje operativnom veštinom do tančina je naročito važno za stratega koji je prinuđen da dejstvuje po liniji iznuravanja.

Strategiska rezerva. — Strateg raspoređuje snage i sredstva na operacije ne samo po prostoru nego i po vremenu. Svaka, čak i uspešna operacija, naročito ako se mora dejstvovati na teritoriji sa lošim komunikacijama, nepovratno guta deo snaga i sredstava koji su razvijeni za njeno izvršenje i troši izvesno vreme i energiju. Ta negativna strana (pasiva) jedne operacije odražava se na sledeće, naredne operacije. Gubitak 40.000 boraca nemacke pešadije u Ivangorodsko-varšavskoj operaciji zahtevao je hitnu popunu usled aktivnosti Ruskog fronta. To je onemogućilo nemackoj Vrhovnoj komandi da na vreme popuni 2 armiju Bilova³⁸⁾ i pomoću nje izvrši poslednji energičan udar na Somi. Međutim, taj udar je bio neophodan, jer pri zatišju na čitavom Nemačkom frontu u Francuskoj, izolovana nemacka ofanziva u Flandriji, očigledno nije mogla da ima uspeha pošto su Anglo-Francuzi protiv nje koncentrisali rezerve iz svih armija. Tih 40.000 vojnika izvežbanih za popunu pešadije, nesumnjivo, pretstavljali su elemenat rezerve i njihovo upućivanje na istok a ne na zapad dovelo je do neuspeha Flandrijske bitke, do stabilizacije fronta u Francuskoj i povećalo opterećenje ruskih armija. Takvu rezervu, koja je rezultat rada pozadine a nalazi se van oružanog fronta, bilo bi, ipak, opravdano smatrati državnom a ne strategiskom.

³⁸⁾ Falkenhajn, **Vrhovno komandovanje**, str. 40—41.

Državna rezerva uvek će postojati u obliku jedinica koje još nisu završile formiranje i nisu dostigle punu borbenu sposobnost, a isto tako i u obliku pripremljenih efektiva za popunu, kao i rezervi snabdevanja. Iscrpljenje državne rezerve brzo primorava na smanjenje oružanog fronta i ubrzava konačno rešenje; tako je 1917 godine Nemačka utrošila državnu rezervu ljudstva, što je i odredilo događaje poslednjih meseci rata.

Međutim, pored državne rezerve, savremeni karakter rata ostavlja mesto i za strategisku rezervu, tj. za potpuno pripremljene, mobilisane jedinice koje još nisu vezane operativnim ciljem. Operativnom rezervom zovemo svaku diviziju koja se uzima u obzir za ostvarenje postavljenog operaciskog cilja, ali koja još nije razvijena, nije vezana za neki otsek. Operativne rezerve vršiće manevr uglavnom železnicom. Strategiska rezerva kod nas se stvara u slučajevima kad postavljamo skromnije operaciske ciljeve nego što to dozvoljavaju raspoložive oružane snage; ona je strategisko salo, koje se samo po sebi stvara ako oružani front ne vodi rat punim naprezanjem — svim snagama. Strategiska rezerva može da bude u obliku korpusa koji se nalaze u dubokoj pozadini ili armija »za osmatranje« — koje se nalaze na granicama sa neutralnim državama, ali može da bude i u obliku jedinica kojima smo, u cilju njihovog čeličenja u borbi, povećali gustinu rasporeda na manje važnim otsecima, a koje možemo povući i upotrebiti na drugom pravcu.

Naravno, pojam strategiske rezerve iz temelja se kosi sa idejama uništavanja koje zahtevaju krajnje naprezanje snaga za postizanje uspeha na rešavajućoj tački, ali odgovara logici rata u cilju iznuravanja. Dugotrajan rat je uopšte nemoguć bez strategiske rezerve. Nepostojanje rezerve je znak maksimalnog operativnog naprezanja koje, naravno, ne može da bude neprekidno.

Do momenta opšteg maksimalnog naprezanja snaga države, koje se karakteriše završetkom ekonomskе mobilizacije i glavnih sledećih ešelona vojne mobilizacije, dejstva oružanog fronta možemo posmatrati sa gledišta za-

štite te naše dugotrajne mobilizacije i sa gledišta ometanja mobilizacije neprijatelja. U toku samog rata mogu potpuno opravdano nastati periodi prikupljanja snaga, u toku kojih će interesi prikupljanja biti važniji od interesa ostvarenja samo manje važnih za nas pristupačnih međuciljeva. Ako interesu prikupljanja snaga žrtvujemo za izvršenje pomoćnih operacija, utrošićemo kap po kap sve što država daje za rat i moraćemo da se odrekнемo mogućnosti postizanja krupnih rezultata.

Naravno, čuvanje strategiske rezerve ponekad predstavlja veliku grešku. Početkom Prvog svetskog rata ruska Vrhovna komanda imala je mogućnosti da pretekne Austro-Nemce u strategiskom razvoju i da postigne važne međuciljeve. Čuvanje dela snaga (6 i 7 armije na obali Baltičkog i Crnog Mora) predstavljalo je privremeno izdvajanje strategiske rezerve što je samo usporilo naš razvoj i uslovilo nedovoljnu brojnu nadmoćnost Rusa u avgustu 1914 godine u Istočnoj Pruskoj i Galiciji. Međutim, ruska Vrhovna komanda stala je docnije na opasan put postavljanjem međuciljeva koji se mogu ostvariti maksimalnim naprezanjem snaga. Počev od operacije kod Lođa pa sve do stabilizacije u oktobru 1915 godine, ruski oružani front dejstvovao je bez strategiske rezerve uopšte, uz krajnje naprezanje snaga; zbog toga je svaki neuspeh imao teške posledice i nije se mogao popraviti.³⁹⁾

Nekorišćenje strategiske rezerve u potrebnom momentu znači neodlučnost, neaktivnost i pasivnost, ukazuje na to da je oružani front zemlje bez potrebe opterećen, svedoči o skromnosti stvaralačkih mogućnosti vojskovođe, o nepotrebnom odgovlašenju rata i propuštanju povoljnih prilika za dejstvo. Strategiska rezerva uvedena u rat u potrebnom momentu svedoči o tome da je strateg uspešno rešio najteži zadatak i da vlada događajima, i da ne dozvoljava da ga nose nepoznate struje i oluje.

³⁹⁾ Pisac ovih redova, počev od kraja 1914 godine, oštro se izjasnio u ruskoj Vrhovnoj komandi za to da se odustane od pozitivnih ciljeva i da se prikuplja strategiska rezerva.

Stvaranje poziciskog fronta, dopuštajući ostvarenje negativnih ciljeva manjim snagama, uveliko olakšava stvaranje strategiske rezerve. Ona se kod nas stvarno i pojavila uproleće 1916 godine, i to znatne jačine, možda, oko 30% od čitavog sastava oružanog fronta. Mi nismo znali da je upotrebimo istovremeno, ali je ona jako uticala na teškoće koje je preživela nemačka Vrhovna komanda u toku leta 1916 godine.

Kad je stvoren poziciski front u Francuskoj, Nemačka je u novembru 1914 godine uspela da obrazuje na frontu velike uštede koje su se, odmah po povlačenju sa fronta, prebacivale u operativnu rezervu Ruskog fronta, gde su se i trošile. Sudbina prvih ešelona mobilizacije bila je ista. Nemačka je uspela da stvori strategisku rezervu tek pošto je obrazovan poziciski front u Rusiji. Pohod na Srbiju kasno u jesen 1915 godine i početak Verdenske operacije 1916 godine karakterišu vođenje oružanih dejstava od strane Nemačke sa čuvanjem strategiske rezerve.⁴⁰⁾ Događaji uletu 1916 godine jako su je smanjili. Konačno ju je utrošio Ludendorf, kad je stupio u Vrhovnu komandu, za organizaciju pohoda na Rumuniju. I pored svih uspeha postignutih u Rumuniji, utrošak strategiske rezerve doveo je do toga da je Nemačka zadocnila sa početkom prolećne operacije 1917 godine i odustala od bilo kakvih pozitivnih ciljeva na Francuskom frontu; povoljna prilika za izvršenje naročito ozbiljnog udara na Francusku u maju 1917 godine, stvorena smanjenjem borbene sposobnosti ruske vojske i revolucionarnim pokretom u francuskoj vojsci, ostala je neiskorišćena.

⁴⁰⁾ Njeno stvaranje bilo je uslovljeno odustajanjem Vrhovne komande »od svakog učešća u treći za vojnim poduhvatima sumnjive vrednosti i za maglovitim vojnim zadacima«, što je bilo rezultat shvatanja »da će Nemačka dobiti rat ako uspe da izbegne prekomerno naprezanje unutrašnjih i spoljnih snaga«. Falkenhajn **Vrhovno komandovanje**, str. 143. Falkenhajnov odustajanje od uništavajućeg udara na Minsk, koji je Ludendorf planirao uletu 1915 godine, pretstavljalo je veliko majstorstvo, jer je dovelo do stvaranja strategiske rezerve u uslovima kad je ona bila neophodno potrebna.

Istupanje Rusije iz rata pružalo je Ludendorfu priliku da početkom 1918 godine obrazuje jaku strategisku rezervu i da diplomatima obezbedi mogućnost stupanja u pregovore, oslanjajući se na vrlo jak nemački front. Međutim, Ludendorfova se odluka sastojala u tome da u srazmeri sa oslobođenim snagama i sredstvima maksimalno poveća obim cilja u Francuskoj, tj. da razbije Francusku pre dolaska američkih pojačanja. Ludendorf je odmah prebacio oslobođene divizije u operativnu rezervu na Francusko-engleski front. Može se reći da je Ludendorfu bio potpuno tuđ pojам strategiske rezerve. Pošto je rat u stvarnosti dobijao karakter iznuravanja, forsirano vođenje operacija moralo je dovesti do katastrofe.

Strategiske rezerve su naročito važne za koaliciju protiv koje neprijatelj može da dejstvuje po unutrašnjim pravcima. Francuska i Engleska su to dobro shvatile još u jesen 1914 godine. Primoravajući Ruski front na aktivnost, one su poboljšale svoje vojske kvalitativno i kvantitativno na taj način što su na oružanom frontu Francuske težili da postignu samo skromne aktivne ciljeve. Briga o strategiskoj rezervi je naročito karakteristična za englesku strategiju. Kicenerov plan bio je, pre svega, plan prikupljanja snaga, stvaranja jake strategiske rezerve. Englezi su energično dejstvovali na vanevrropskim ratištima, smatrajući ta dejstva za kratkotrajne ekspedicije (u pogledu Istočne Afrike oni su se prevarili), u koje su mogli celishodno privremeno uputiti deo svoga viška snaga; ali u samoj Francuskoj, njih je krajnje interesovalo da zauzmu što uži front i da sačuvaju veću strategsku rezervu. Vrednost svakog člana koalicije u međusobnim pregovorima, uglavnom, zavisi ne toliko od napora učinjenih na frontu, koliko od slobodnog viška snaga.

U Građanskom ratu ni Kolčak, ni Denjikin nisu raspolagali ni najmanjom strategiskom rezervom; njihovi ofanzivni poduhvati ne samo da su bili proračunati na

iskorišćenje svih raspoloživih snaga, nego su čak i prelazili te granice. Utoliko su teže po njih bile katastrofe.

Linija strategije. — Zadržali smo se na nekoliko najvažnijih pitanja strategiske logike. Strateg koji je upoznao zahteve evolucije vojne nauke, koji zna koja su sredstva neophodna u datom momentu, koji je shvatio jačinu i mogućnost obeju strana i karakter budućeg rata, zaustavlja se na određenom putu rešenja strategiskih pitanja koji ga mora dovesti do krajnjeg cilja dejstava oružanog fronta;⁴¹⁾ on predviđa niz meduciljeva i redosled njihovog ostvarivanja; reguliše strategisko naprezanje i u svakom momentu teži, ako ne da potčini, a ono da poveže trenutne interese datog momenta sa interesima strategije »sutrašnjice« (narednog dana), — budućnosti. On nije nezavisан u svojim odlukama, već je dužan da rešenje ratnih zadataka na oružanom frontu uskladi sa tokom događaja na političkom i ekonomskom frontu. Svako je od pitanja koja strateg ima da reši vanredno jednostavno, ali pravilan odgovor na to pitanje zahteva najdublje razumevanje ratne situacije u celini; teorija može samo da podvuče raznovrsnost mogućih rešenja koja zavise od raznih uslova. Ali, strateg ne može da se ograniči pravilnim odgovorom na svako pitanje posebno. Rešenje jednog strategiskog pitanja biće pravilno samo u tom slučaju ako je ono u skladu sa rešenjima drugih strategiskih pitanja. Mi smo isticali u prvi plan skladnost u pripremama zemlje za rat; no i u rukovođenju ratom ona ne igra manju ulogu, samo je tu usklađivanje neizmerno finije. To usklađivanje, to ostvarenje harmonije⁴²⁾ čini suštinu strategije i primorava nas da praktičan strategiski rad bezuslovno uvrstimo u oblast vještine.

⁴¹⁾ »Glavna dužnost Generalštaba je izbor takvog načina dejstva koji bi, u skladu sa kvalitetom pripremljene za rat oružane snage, za najkraće vreme mogao uticati na neprijateljski narod u željenom pravcu«. **Ratna služba Britanske vojske**, deo II, gl. II, odelj. 4, tač. 6.

⁴²⁾ Prema Falkenhajnovom izrazu, taj se osnovni zadatak stratega sastoji u neprekidnom svođenju pojedinosti u jednu celinu. **Vrhovno komandovanje**, str. 124.

Sa gledišta strategiskog rukovođenja oružanim frontom, podrazumevajući tu raspoređivanje operacija radi ostvarenja krajnjeg ratnog cilja, najvažniji zadatak veštine jeste izbor takve linije rada strategije koja i čini harmoniju traženog usklađivanja; u toj liniji mora da leži ključ za tumačenje zahteva situacije koja se neprestano menja; ona ne može ranije predvideti stvaran tok događaja na oružanom frontu, ali u svakom datom trenutku treba da omogući reagovanje na ratne događaje saobrazno logici (ideji) kojoj se u datom ratu sve mora potčiniti radi dostizanja pobeđe.

Naročito podvlačimo nemogućnost da se predviđi stvaran tok ratnih događaja, zato što mase uvek smatraju da genijalnost znači tačno predviđanje budućnosti. Ukoliko je vođ genijalniji, utoliko ga masa više smatra za proroka. Ova shvatanja su jako rasprostranjena i ponekad ih nesposobni kritičari podržavaju. U svojoj suštini po njima vojskovođa treba da predodređuje događaje, da otkriva budućnost, da pređe granice ljudskih misaonih sposobnosti. Te zablude ponekad je podržavao i Napoleon, kao i svi oni koji smatraju sebe za genija. Realan život ne potstiče ni proricanja, ni predodređivanja. U strategiji proricanje može da pretstavlja samo šarlatanstvo; ni genije nije u stanju da predviđi kako će se rat u stvarnosti razvijati. Ali, on treba da stvori sebi perspektivu u čijoj će svetlosti i procenjivati ratna zbivanja. Vojskovođa treba da ima svoju radnu hipotezu. Naravno, svaki vojskovođa neće se truditi, a neće biti ni u stanju, da svojom misli prodre u karakter budućeg rata. Prosečan strateg će možda više voleti da radi po šablonima i receptima. Stvarnost će gorko razočarati takvog nazovi vojskovođu; teorija strategije ne može da ga uzme u obzir.

Možda će izgledati da su naša tvrđenja apstraktna, da lebde u bezvazdušnom prostoru, jer su lica koja izučavaju ratove često daleko od toga da u svojim obimnim delima posvete bar nekoliko stiana karakteristici linije rada strategije obe zaraćene strane u jednom ratu. Međutim, linija rada strategije jeste stvarnost; čak strateg

koji i nije genijalan nego koliko-toliko dosledan i pošten ima svoju liniju strategiskog rada, svoj način prilaženja proceni situacije. Savremena, pak, istorija ratova, koja pokušava da podje od jedine apsolutne, jedino pravilne linije rada strategije, nije sposobna da koliko-toliko shvati smisao i povezanost mase ratnih događaja, koju smatra kao neki haos. Kao drsko samozvanstvo, kao grubi falsifikat, kao »novo zlato« zvuče naslovi: »strategiski prikaz« ove ili one kampanje. Istorija ratova zasada je samo operacijski dnevnik.

Linija rada politike je opšteusvojen pojam. Svima je jasno da vojni komunizam ili nova ekomska politika imaju svaku svoju naročitu logiku koordinacije. Naći tu logičnu liniju koja u datom momentu odgovara uslovima ekonomski baze — jeste najveći zadatak politike. U strategiji, takođe, svaki oružani front ima svoju bazu, — a dejstva na oružanom frontu predstavljaju samo proizvod baza obeju strana. U dubokoj analizi tih baza i leži rešenje izbora pravilne linije rada strategije. Strategija čini deo politike, njenu izvesnu projekciju i izgrađuje se na toj istoj bazi. Otuda u krajnjoj liniji rezultira i potčinjenost strategije politici. Linija rada strategije mora da bude odraz opšte linije rada politike na oružani front.

Čitav naš rad, u suštini, posvećen je pitanjima vezanim sa linijom rada strategije. Težili smo da je teorijski osvetlimo sa raznih strana. Konkretniji karakter našem izlaganju mogli bismo dati samo u obliku strateške analize neke kampanje.

RUKOVOĐENJE

1. — STRATEGISKO RUKOVOĐENJE

Generalstab. — U toku prošlog stoljeća u organizaciji vojnog rukovođenja vladao je pruski sistem, prema kome su na više komandne položaje u vojsci postavljana lica koja su kod junkersko-feudalne klase uživala veliki ugled; to su pretežno bili članovi vladajućih dinastija Nemačke, ponekad dosta mladi, a delom su to bili generali sa ogromnim službenim stažom. Ta su lica imala krupan socijalan značaj, ali je njihova vrednost kao specijalista za strategiju ili operatiku bila minimalna. Ustvari, ti pruski komandanti samo su pokrivali svoje načelnike štabova na koje je padao sav odgovoran rad.

Hindenburg je u toku četiri i po godine Prvog svetskog rata usvajao sve Ludendorfove predloge i nije izvršio nijednu ispravku u planovima koje je on predlagao.

Preimjučstva nemačkog sistema sastojala su se u tome što je on prividno zadržao feudalni način nasleđivanja dužnosti, omogućavajući da se odgovoran rad poverava talentovanim stručnjacima, ne vodeći računa ni o njihovoj starosti, ni o položaju u službi. Armije su se poveravale mladom generalu, pa čak i pukovniku, koji se zvanično vodio samo kao »šef« (načelnik štaba), a koji je pored sebe imao pristojnog pretstavnika ideje feudalne hijerarhije. Razume se, koristi ovog sistema otpadaju kod vojske koja se potpuno oslobođila feudalnih predrasuda i rado prihvata komandovanje mlađih vođa, ne vodeći računa o njihovom starešinstvu.

Međutim, to još ne znači da je generalštak zaostatak feudalizma. U kidanjem privilegovanog položaja odnosi između komandanta i načelnika štaba postaju normalniji. No, u savremenom ratu, komandant mora da se oslanja na čitav kolektiv odabralih pomoćnika, koji dobro shvataju jedan drugoga, slažu se, koji su sposobni za svaki odgovoran rad i zaslužuju puno poverenje.

Takav je kolektiv potreban i za samo unapređenje ogromnog rada oko pripreme za rat. Koordinirati, uskladiti ratne pripreme toliko obimne i raznovrsne, upravljenje u mnogo raznih pravaca, može samo generalštak — skup lica koja su izgradila i proverila svoja vojna gledišta pod jednakim uslovima i pod jednakim rukovodstvom, koja su najpričnjivije izabrana, koja primaju na sebe punu odgovornost i složnim istupanjem ostvaruju preokrete u vojnoj organizaciji. U vojnoj organizaciji potrebni su razni specijalisti; specijalnost generalštaka mora da bude objedinjavanje posebnih napora u jednu celinu, otklanjanje nesporazuma, dostizanje najvišeg stepena organizovanosti.

Ratu je potrebna takva objedinjavajuća specijalnost; u fabrici časovnika postoje naročiti visokokvalifikovani majstori koji ne izrađuju već sastavljuju u jednu celinu posebne točkiće i opruge satnog mehanizma; rat ima još složeniji mehanizam i pri njegovom sastavljanju treba pokazati još veću veština. Savremeni oblici operacije, u koju je prerasla bitka, ne dozvoljavaju da njome rukovodi samo jedan čovek; da bi se mogli primenjivati savremeni oblici operacije, potrebne su desetine i stotine poverljivih službenika; svaki od njih treba da bude ne birokrata, već svestan pretstavnik višeg vojnog rukovodstva. Ako ne postoji generalštak, ni najveći broj telegrafskih linija neće obezbediti vezu, jer će onaj koji predaje depeše davati im jedan, a primalac sasvim drugi značaj.

Oružanoj borbi, kako je danas shvatamo, generalštak je neophodan; on ne pretstavlja organizacioni kapric i, naravno, stvaraće se u svakoj vojsci; on se ne može ukinuti dekretom, ali se on može dekretom unaprediti, može

mu se dati najcelishodniji organizacioni oblik. I taj oblik — ta forma mora da odgovara svim osobenostima vojske.

Daleko smo od toga da, braneći nužnost generalštaba, zastupamo gledište da je on nepogrešiv. Svaki generalštab, a u tom broju i ruski, imao je mnogo grešaka, ali se protiv njih treba boriti, a radi toga treba ga, pre svega, priznati s pravne tačke gledišta.

Dragomirov, koji je 1866 godine bio izaslanik kod pruske vojske, opisao je u licu austrijskog Generalštaba zajedničke (opšte) negativne strane, mane štaba i ukazao na najveće opasnosti.¹⁾

»Austrijski generalstabni oficiri odlikuju se naučnim pedantizmom uz potpuno otsustvo praktičnosti. Oni umeju da vrše kabinetske proračune, ali ne znaju da postave sebi ciljeve. Sastavlju duge dispozicije i instrukcije i teže da sve napišu tako, da staresina pri radu ne mora mnogo da misli, već samo da se priseti koju tačku treba da primeni u ovom ili onom momentu.

Dozvoljavam sebi da razlog takvog pravca razvoja austrijskog Generalštaba objasnim ovako: generalstabni oficiri, kao predstavnici teoriskih znanja u vojsci kod koje psihičke osobine oficira ne daju predispozicije za sticanje takvih znanja, nužno su postavljeni u izolovan položaj; usled toga među njima, verovatno, ima mnogo takvih koji veruju u svoju postojanu superiornost nad trupnim oficirima samo zato što površno znaju, recimo, istoriju ratova. Sa svoje strane, trupni oficiri ne mogu a da ne budu revoltirani ovakvom uobraženošću, utoliko pre što u praksi ona nije ni najmanje opravdana i dovodi do najsmešnijih grešaka kad se povede reč o životu u trupi. Na taj način, jedni cene sebe više nego što vrede, a drugi ih izbegavaju više no što oni to zaslužuju, i te dve sile, mesto da idu rame uz rame, potkopavaju, guše jedna drugu, nemaju stalnog međusobnog dodira, a prema tome, ni uzajamnog razumevanja«.

¹⁾ M. Dragomirov, Очерки австро-прусской войны в 1866 г., str. 78—89.

Grof Černin, istaknuti austrijski političar iz doba Prvog svetskog rata, konstatiše da su mnoge stvari iz ove Dragomirovljeve karakteristike austrijskog Generalštaba bile tačne i posle 50 godina: »deo našeg Generalštaba bio je sasvim slab. Bilo je izuzetaka, ali oni su samo potvrđivali pravilo. Pre svega, Generalstab nije imao nikakve veze sa trupom. Gospoda iz Generalštaba sedela su u pozadini i pisala zapovesti. Ona se gotovo nikad nisu sastajala sa vojnicima tamo gde fijuću zrna. Za vreme rata trupe su omrzle Generalstab. U nemačkoj vojsci bilo je drukčije. Nemački generalstabni oficiri su mnogo tražili, ali su i sami mnogo davali; pre svega, oni su i sebe izlagali zrnima i davali primer drugima«.²⁾ Stvarno, generalstabni oficir mora uvek da bude spremna da zajedno sa trupama kusa kašu koju je zakuvao i ne treba da od svakog pisačeg stola stvara barikadu koja ga odvaja od bojišta. Ludendorf, jedan od inspiratora ideje napada na Lijež četvrtog dana mobilizacije, sačuvao je svoj autoritet u vojsci samo zahvaljujući tome što je u momentu kad se napad ugušio stao na čelo šake boraca i probio obruč tvrđave.

Uvežban generalstab, pored ostalih preim秉stava, omogućava da se služimo kratkim naređenjima. Pri prvom dodiru saradnika prenošenje operativne misli zahtevaće da se napiše mnogo redova; pored osobenosti date odluke biće potreban niz obrazloženja opšteg karaktera; ali, ukoliko jedna instanca dublje poznaje načelna gledišta druge, utoliko se kraće može izraziti operativna misao i, bez obzira na tu kratkoću, ostaće manje povoda za nesporazum. Kao što tehničar mora prethodno da naštimume Hjuzove aparate, koji se nalaze na suprotnim krajevima žice, da bi brzo i tačno prenosili depeše, tako isto i iskusni majstor za strategiska i operativna pitanja mora prethodno da naštimume štabove obe instance koje se dogovaraju.

Ceo generalstab treba da govori jednim jezikom, da određenim izrazima obuhvata iste misli.

²⁾ Czernin, **Im Weltkriege**, str. 28.

Naravno, ne može se postići to da čitav generalštab zastupa ista gledišta, naročito u naše doba grozničavog razvoja ratne veštine. Potpuno jedinstvo doktrine, oствarstvo razlike u tumačenju operativnih i taktičkih pitanja, moglo bi se dostići jedino po cenu prekida napora za dalji razvitak. Takvo jedinstvo doktrine, naizgled, bilo je ostvareno kod pruskog Generalštaba pred Prvi svetski rat — ali samo za nedovoljno pažljive posmatrače. Sami Nemci negiraju da kod njih postoji takvo jedinstvo. Tok oružanih dejstava pokazuje koliko su različite zaključke u istoj ratnoj situaciji donosile razilčite vojskovođe (Moltke, Falkenhajn, Ludendorf). U svakom slučaju, izmena mišljenja, vršena u toku dugog niza godina pre rata, pomaže generalštabu da skrati diskusije za vreme operacija i smanji neproduktivne izdatke rukovodilaca oružanim dejstvima.

U Francuskoj su jako izopačena gledišta na jedinstvo vojne doktrine. Proganjanje nejednakomišljenika za vreme priprema za rat uslovilo je vanredno usporen tempo prelaza na nove strategiske i operativne ideje, opšti konzervativam francuske ratne veštine. U toku Prvog svetskog rata Nivel je bio vatreni pretstavnik ideje jedinstva gledišta kao najsigurnijeg sredstva za obezbeđenje operacije. Pošto je zamislio da izvrši uništavajući proboj, on je, pre svega, zahtevao da se veruje u uspeh te operacije i svakog starešinu koji je i najmanje sumnjaо u uspeh razrešavao je dužnosti. Načelnik artiljerije korpusa, koji je izvestio da su u njegovoj napadnoj zoni loše osmatračnice, bio je odmah smenjen. Ovim je bilo postignuto najveće službeno blagostanje: svi su pevali slavopojke uspesima koji će biti postignuti, ali su pisali anonimna pisma uticajnim političarima moleći ih da spreče izvršenje operacije koja nema nikakvih izgleda na uspeh. Oni nisu imali građanske hrabrosti da ponove ove svoje sumnje pred Nivelom na savetovanju koje je ministar Penleve specijalno za to održao.

Uloga generalštaba je naročito važna u pogledu suzbijanja pojave zastupanja lokalnih, uskih interesa.

U ratu se oni ponekad veoma jako ispoljavaju. Dva su sedna puka, korpusa ili grupe armija ponekad ne pretstavljaju jednu celinu, već nešto nalik na federaciju. Sebičnost viših starešina, njihove separatističke tendencije su zaprepaščavajuće u svim epohama i režimima vladavine. Viši komandni sastav neuporedivo teže usvaja disciplinu nego crvenoarmejci. Generalštab (štab) — to su službenici jedne celine vezani ne za lokalne interese date jedinice, ne za date tradicije, već za ideju pobeđe na oružanom frontu u celini. Dužnost je štaba da ističe te zajedničke ciljeve i da se bori protiv skretanja u pravcu lokalnih interesa.

Mesto vrhovne komande. — U XVII i XVIII veku ratom se obično rukovodilo ne iz nekog mesta u rasponu operativne vojske već iz prestonice. Komandanti armija bili su u strategiskom pogledu potčinjeni centru — prestonici. Pošto nisu postojale žične veze, pitanja o stupanju u glavnu bitku i o pravcu razvoja operacije veoma su se često po kuriru upućivala u centar na odborenje. Takvo rukovođenje odgovaralo je vođenju ratova za iznuravanje; ustvari, operacije su imale samo ograničene ciljeve; opšte političko rukovodstvo ratom imalo je veliki značaj; bilo je potrebno, takođe, uskladiti sredstva zemlje sa ratnim naprezanjem. Poslednjih godina Sedmogodišnjeg rata Austro-Ugarska je iz ekonomskih razloga počela da smanjuje svoju vojsku. Iz prestonice su se bolje videle granice dostignutog naprezanja, mogućnosti popunjavanja skladišta i isplaćivanja plata trupama, a isto tako i mogućnosti vrbovanja novih kontingenata.

U XIX veku, za vreme Napoleona i Moltkea, bilo je nekoliko ratova sa ciljem uništavanja u toku kojih je celokupno rukovođenje ratom bilo preneseno u operativnu vojsku. Pozadina je radila samo u periodu pripreme za rat; sa početkom rata sav život i rad pozadine povlačio se u drugi plan. Rat se, uglavnom, vodio ranije pripremljenim snagama i sredstvima. Na vojištu se stvarala rešavajuća tačka; od ishoda događaja na njoj zavisila je

sudbina zemlje. Prirodno je da se u takvim uslovima težište rukovodenja kratkim uništavajućim pohodom prenosilo u operativnu vojsku, pa čak i na najvažniji deo bitačne prostorije. Foš je prebacivao Moltkeu što je za vreme bitke kod Gravelot Sen Priva ostao 12 km daleko od rešavajuće bitačne tačke koja se nalazila na levom krilu. Pruski ministar vojske 1870 godine pratio je štab vrhovnog komandanta, oličavajući time podređenost položaja pozadine.

U XX veku smo u mnogim stvarima, a među njima i u komandovanju, bliži XVII nego XIX veku. Mi vodimo pretežno ograničene operacije strategije iznuravanja; značaj pozadine i njenog rada ogromno je porastao, politički i ekonomski front borbe čine ogromne napore. Čini nam se da je u savremenim uslovima neophodno sasrediti strategiski rukovođenje u prestonicu. Samo u tom slučaju možemo uspeti da obezbedimo koordinaciju dejstava na oružanom frontu sa drugim frontovima i da izbegnemo mnoge nesporazume. Samo se po sebi razume, da treba težiti tome da se strategiskim rukovodiocima omogući da se koncentrišu na svom poslu, da se odvoje od svakidašnjih ljudskih briga i da rade u tajnosti, kao što je to slučaj kada se Vrhovna komanda rasporedi u zabačenom mestu (naprimjer, 1914 godine u Baranovićima). Falkenhajn je u Prvom svetskom ratu raspravljaо pitanje o tome da li ministar vojske treba da se nalazi u pozadini ili u Vrhovnoj komandi. Naš odgovor glasi: mesto Vrhovne komande je u pozadini. To ne sprečava Vrhovnu komandu da, u slučaju potrebe, utiče na operativno rukovođenje, da isturi na najvažniji pravac privremeni operativni štab, možda u ono mesto gde se nalazi štab grupe armija, a možda još više unapred, u železnički voz koji prilazi liniji fronta na daljinu automobilskog izviđanja ili izviđanja iz vazduha.

Obaveštenost o dejstvima vlastitih trupa. — Čvrstina komandovanja leži u njegovoј obaveštenosti. Može da komanduje samo onaj ko je upoznat sa situacijom.

Vrhovna komanda treba da se postara da nađe neposredan dodir sa frontom mimo onoga koji ima preko potčinjenih štabova. Pored brojnih, hronoloških i grafičkih podataka koje ti štabovi dostavljaju, neophodno je imati još i jasnú pretstavu o tome: šta se u stvarnosti dešava u borbenim sudarima, kakva je njihova priroda, kakve su dobre osobine trupa obeju strana, njihova taktika i stanje morala, kao i kakav kriterijum treba imati pri ocenjivanju izveštaja. Ovo zbliženje sa frontom može se prepostići rekognosciranjem koje vrše oficiri nego odgovarajućim isturanjem napred same Vrhovne komande. Proučavanje novih formi rata jeste jedna od neophodnih grana delatnosti viših komandanata; novi tok ratnih događaja možemo shvatiti i proceniti samo onda kad ih budemo merili novim merilom.

Neophodan preduslov za donošenje pravilne odluke jeste pravilna, trezvena procena vlastitih snaga; da bi se trupama mogli postaviti pravilni zahtevi, treba znati šta se može od njih očekivati. U svom saznanju vojskovođa ne treba da prikriva nijedan nedostatak svojih jedinica i da precenjuje njihove kvalitete i vrednosti. Samo u tom slučaju on će sigurno komandovati trupama. Pošto se kvalitet trupa u toku rata stalno menja, vojskovođa je dužan da održava tesnu vezu sa trupama, a naročito da tačno osmatra njihovo dejstvo u borbi, gde puls kuca jače i gde se reljefno ispoljavaju njihove pozitivne i negativne osobine.

Napoleon je obično već oko ponoći imao podatke na koje su tačke izbili korpusi u toku prošlog dana, te je mogao da izda naređenje za sutrašnji dan. Noć, kad su se trupe odmarale, bila je dovoljno dug vremenski period da svi izveštaji pristignu u Vrhovnu komandu i da odgovor na njih, u vidu zapovesti vojskovođe, stigne trupama. Istina, Napoleon je ponekad morao naredivati »vezanih očiju« (naprimjer, 1809 godine udar glavnih snaga pravcem Abensberg — Landsgut nije bio upravljen na glavne snage nadvojvode Karla, već na njegov levo-krilni zaštitni odred). Danas, iako postoje telegraf i tele-

fon, noć ne daje dovoljno vremena komandnom aparatu, koji je postao složeniji, da prouči izveštaje i doneše odluku.

Rezultati velikih borbenih sudara ne uočavaju se tako brzo. Moltke i Prusi uvideli su značaj pobjede kod Kenigreca tek trećeg dana; reka Elba, preko koje su se povukli Austrijanci, skrivala je od Prusa stanje kod pobedjenih. Uveče, posle završetka bitke, Moltke je poslao u Berlin depešu u kojoj kaže da je zaplenjeno 20 topova; sutradan on je taj broj povećao na 50; međutim, od Austrijanca je stvarno bilo zaplenjeno 174 topa, ali je utvrđivanje toga broja zahtevalo dosta vremena. Naš vojni pretstavnik M. Dragomirov, koji se nalazio kod Prusa, zapazio je da je među pobednicima bilo čak i takvih koji su uveče posle bitke pitali: ko je pobedio, mi ili oni? »Slični sudari, izgleda, ništa manje ne ošamućuju pobeđioца nego pobeđenog.«.³⁾

U Prvom svetskom ratu polupobeda Rusa kod Gumbinena zadala je težak zadatak ruskoj i nemačkoj Vrhovnoj komandi. Otstupanje nemačke armije počelo je 20 avgusta uveče, a još 22 ujutru nisu bili ni ruskoj ni nemačkoj Vrhovnoj komandi potpuno jasni rezultati ovoga sudara. Da bi razjasnila situaciju, nemačka Vrhovna komanda stupila je u direktnu vezu sa komandantima korpusa. Tek 21 avgusta uveče Nemci su pronašli svoju 1 prusku konjičku diviziju, koja je zašla daleko u rusku pozadinu,⁴⁾ dok ruska konjica, koja je pobegla, nije sva pronađena ni 22 avgusta. U toku 22 avgusta, kad ispred Renenkampfove armije više nije bilo neprijatelja, armija je bila ojačana 2 armiskim korpusom iz sastava Samsonovljeve armije »zbog nailaska na jak otpor«.

Najveće greške Moltkea mlađeg u rukovođenju ratom u vezi su sa njegovim ustručavanjem da ustanovi svoj aparat za neposredno obaveštavanje pomoću oda-

³⁾ M. Dragomirov, **Очерки австро-пруссской войны в 1866 г.,** str. 189—190.

⁴⁾ Reichsarchiv, **Der Weltkrieg**, knjiga II, str. 102—108.

branih generalštabnih oficira upućenih u štabove armija koji samostalno izveštavaju o postignutim rezultatima. Na navaljivanja svojih pomoćnika, Moltke je odgovarao da ni nemački komandanti armija, ni njihovi načelnici štabova ne zaslužuju takvo nepoverenje. Posledica je bila ta, da je on, procenjujući rezultate Bitke na granici, potpao pod uticaj službenog optimizma potčinjenih instanca.

Moltke je bio toliko svestan odlučujućeg značaja operacije preduzete na Francuskom frontu da, kad je dobio paničan izveštaj o neuspehu kod Gumbinena, nije htio da sa zapada odmah pošalje pojačanja u Istočnu Prusku; Moltkeovo mišljenje u vremenu od 21 do 23 avgusta karakteriše njegovo naređenje da se 9 rezervni korpus, koji je ostao u Nemačkoj za osiguranje obale, 22 avgusta prebac i na Francuski front, a 33 i 34 landverska brigada da se zadrže na obali, s tim da u slučaju potrebe krenu za 9 rezervnim korpusom. Međutim, 24 avgusta, kad je počeo dobijati od svih armija izveštaje o zarobljavanju više hiljada vojnika, o zaplenjivanju ogromnog broja topova, o ogromnim gubicima Francuza, Moltke je učinio osnovnu grešku — on im je verovao, pa je doneo odluku da 6 korpusa, po dva sa desnog krila, centra i levog krila, prebaci u Istočnu Prusku. Prema naređenjima izdatim u toku noći 24/25 avgusta stvarno je otpočelo prevoženje rezervnog gardiskog i 11 korpusa, čime je oslabljeno najvažnije nemačko desno krilo. Druga prevoženja su bila zaustavljena i ukinuta.⁵⁾

U Građanskom ratu stvarna slika mnogih događaja uopšte nije stizala do Vrhovne komande. Nisu svi štabovi bili dovoljno objektivni. Zapadni front je 18. avgusta 1920. godine nastojao da sačuva optimističko gledište na razvoj poljskog udara s juga. Komandant 8 divizije izvestio je 16 avgusta uveče: »Izgleda da su se jedinice Moziirske grupe potpuno rasplinule«, a sutradan ujutru: »Moja divizija, kao jedinica na koju se može računati, više ne postoji«. Međutim, komanda fronta je još 18 av-

⁵⁾ Reichsarchiv, **Der Weltkrieg**, knjiga I, str. 433—440.

gusta objašnjavala da su »jedinice 8 divizije izvršile napad na Garvolin ali, zbog smene, ne tačno po planu, pa se povukli prema Novom Minsku«, i »povlačenje 16 armije i Mozirske grupe tumači se jakim iscrpljenjem i zamorenosću ove poslednje«. Viši komandanti, prema tome, operisali su nepostojećim jedinicama. Još 23 avgusta, kad je operacija bila potpuno završena, Vrhovna komanda je pisala: »da se neprijatelj sada sâm uvlači u rizičnu operaciju, pri čemu se još sada ovaj rizik za neprijatelja povećava svakim njegovim korakom napred. Ova činjenica potpuno omogućava da relativno malim snagama, bez teškoća, preuzmem od neprijatelja inicijativu dejstva... Razmatranja izneta u ovoj direktivi nisu imala nikakve realne podloge.⁶⁾

Brzina obaveštavanja viših komandanata u mnogome određuje metode rukovođenja operacijom. U uslovima manevarskog rata treba najmanje 12—24 časa da bi viši komandanti bili vrlo približno obavešteni o događajima na frontu; obaveštavanje naročito zadocnjava u kritičnim momentima kad mnoge važne linije veze prestaju da rade.⁷⁾ U poziciskom ratu dovoljno tačna obaveštenja dobijamo već posle 12 časova; Ludendorf je 1918 godine uspevao da telegrafskim i telefonskim razgovorima i obilaskom izvesnih potčinjenih komandi dobija obaveštenja o neprijateljskim napadima radi proboga već posle 6—7 časova od njihovog početka.

Iz toga treba izvući zaključak da će viši komandanti u manevarskom ratu obično biti u stanju da reaguju na

⁶⁾ Б. Шапошников, **На Висле**, str. 101, 183, 190.

⁷⁾ Pošto se u Nemačkoj pre Prvog svetskog rata nije poklanjala dovoljna pažnja pitanjima organizacije veze i precenjivala mogućnost korišćenja radiotelegraфа, nemačka Vrhovna komanda u Bici na Marni bila je vrlo slabo obaveštavana, dolazila je do obaveštenja na sasvim slučajan način; u 4 knjizi zvanične istorije Prvog svetskog rata (Reichsarchiv, **Der Weltkrieg**, knjiga 4) iznosil se tragičan položaj nemačke Vrhovne komande, koja u kritičnom momentu Bitke na Marni nije imala žične veze sa tri armije. Međutim, nemačka Vrhovna komanda u isto vreme vršila je dužnost i štaba grupe armija (fronta)... .

događaje na frontu ne sledećeg, već tek trećeg dana; u poziciskom ratu reakcija može uslediti u toku istog dana: divizije, koje se nalaze u rezervi, blizu železničkih stanica, na kojima postoje prikupljene železničke kompozicije, već posle 10—12 časova posle početka događaja na frontu mogu početi prebacivanje u novom pravcu. Stoga se u poziciskom ratu može dozvoliti neuporedivo veća centralizacija komandovanja nego u manevarskom ratu. Ako u manevarskom ratu sve važne odluke budu išle odozgo, one će obavezno znatno zadocnjavati i neće odgovarati situaciji koja se brzo razvija. Ako od momenta jednog događaja na frontu do početka stvarnog izvršenja naređenja Vrhovne komande treba da prođe 3—4 dana, onda Vrhovna komanda treba da teži da u svojim rukama zadrži pravo preduzimanja samo onih mera koje imaju trajan, načelni karakter, a sve što ima manje dalekosežan karakter treba da prepusti nahodenju potčinjenih komandi.

Jasno je da rad Vrhovne komande na orientisanju, ukazivanju ciljeva treba da se odvija mirno, jednakim, sigurnim tempom. Nervoza u radu svedoči o nedostacima organizacije ili rukovodstva, i odmah se prenosi na sve potčinjene komande.

Određivanje neprijateljskih namera. — Ako obaveštenja o dejstvu vlastitih trupa pristižu višim komandoma sa znatnim zadocnjenjem i nedovoljno tačnom sadržinom, onda je još teže na vreme dobiti jasnú sliku o neprijatelju.

Pre svega treba saznati o razvoju neprijateljskih snaga, o njegovim rezervama, o komunikacijama kojima neprijatelj raspolaže za vezu sa pozadinom i za rokiranje; treba poznavati opšte političke i ekonomski uslove kod neprijatelja i karakterne osobine njegovih rukovodilaca da bismo lako shvatili najvažnije motive na kojima će se izgrađivati logika neprijateljskih odluka. Pogrešno je prepostavljati da će neprijatelj raditi po pravilu kao u školi i da će naš manevar dočekati najprirodnijim, po našem mišljenju, protivmerama. Neprijatelj će se uprav-

Ijati ne po našoj već po svojoj logici, koja ima druge osnove, te je vanredno važno ući u dijalektiku neprijateljskog razmišljanja. Proučiti neprijateljsku vojsku, pre svega, znači razjasniti sebi šta će ona raditi u kritičnom momentu. Treba biti psiholog, poznavati etnografske osobine neprijateljskog naroda, sve njegove društvene grupacije i njihove težnje, strogo procenjivati i najmanje detalje, ne gubeći pri tome širinu gledišta, — i tek tada ćemo uspeti da odluku potpuno uskladimo sa radom neprijatelja. Operacije, svakako, moramo voditi ne protiv nepomično ukočenog neprijatelja, već ga moramo tući »u letu«. Benedekova armija 1806 godine bila je još kod Olomouca kad je Moltke predviđao da izvrši udar na nju sa dva pravca, u rejonu Tičin — Jozefstat. Sedanski manevr Mak Mahonove armije pretstavljaо je najoštrije otstupanje od školskog rešenja, ali su ga još u začetku jednovremeno razotkrila dva čoveka: Podbeljski — general-kvartirmajstor kod Moltkea i Fridrih Engels. Napoleon je u toku gotovo čitave svoje vojne karijere rešavao svoje zadatke ofanzivno, pa ipak se, proučivši sastav francuske vojske, čiju su ogromnu većinu sačinjavali regruti, moglo pretpostaviti da će on u jesenjoj kampanji 1813 godine preći na Elbi u strategisku defanzivu. Ako su trupe tek formirane i nemaju organizovanu pozadinu (armije Gambete 1870 godine, armije Građanskog rata 1918 godine), može se predvideti da će one biti vezane za železnice i vršiti manevr samo duž železničkih komunikacija. U samom početku Prvog svetskog rata moglo se predvideti da će Englezi uspeti da stvore vojsku sposobnu za poziciski, a ne za manevarski rat.

Veoma je važno da čitavu obaveštajnu službu objedinjuje jedno lice, oslobođeno od svih drugih dužnosti i briga. Ne treba se ustručavati da se na to mesto postavi najjobdareniji saradnik štaba vojskovođe. Neprijateljsku strategiju može razotkriti samo izvanredan um. Profesionalan rad obaveštajnih organa često daleko ostaje iza nivoa koji je potreban da bi se iz obaveštajnog

rada izvukli nužni strategiski zaključci i da bi se na odgovarajući način organizovala i sama obaveštajna služba.

Treba da budemo sposobni da donosimo odluke na osnovu raspoloživih podataka o neprijatelju, koji gotovo nikad neće biti potpuni i verodostojni. Strategiska obaveštajna služba pruža zastarele i nepotpune podatke. Najvažnija obaveštenja zasnivaju se pre na raznim znacima i pretpostavkama nego na pozitivnim podacima. Izvođenju operacije pristupa se vezanih očiju. Saveti sistema-tičara da treba uzimati u obzir jedino potpuno verodostojne podatke, izazivaju kod Klauzevica samo potsmeh nerazumevanju suštine stvari. Takve verodostojne podatke imamo samo u retkim slučajevima, — i tada se operativan rad do krajnosti uprošćuje.

Donošenje odluke. — Strategiska odluka sastoji se, uglavnom, u određivanju međucilja, koji bi pretstavljaо najkraću logičnu kariku na putu ka krajnjem cilju, a u isto vreme i odgovarao sredstvima kojima raspolažemo za ostvarenje krajnjeg cilja. Rat se ne vodi pesmama i deklamacijama ili reminiscencijama, već određenim materijalnim sredstvima. Ako cilj ne bude u skladu sa raspoloživim materijalnim sredstvima, ideja uneta u našu zamisao pretvorice se u »frazu« i izgledaće kao beskorisno mahanje pesnicama, i udar, koji je u stanju da zbaci neprijatelja i da nas dovede do operativne pobeđe, koja kruniše operaciju, neće se ostvariti. Takvu »frazu« pretstavlјala je, naprimer, ofanzivna ideja francuskog operativnog plana (br. 17) u avgustu 1914 godine; u Bici na granici 19—23 avgusta francuska strategija je samo mahaла pesnicama i izlagala svoje armije najvećoj opasnosti.

Pravi strateg ne samo što стоји на tlu stvarnosti nego se i udubljuje u nju; ta stvarnost inspiriše njegovu maštu; njegovo stvaralaštvo ima posla samo sa realnim činjenicama. Njegove želje i nade ne lebde u četvrtoj dimenziji, već niču iz te iste stvarnosti.

Cilj predviđene operacije mora da bude potpuno jasan; ne sme se dozvoliti nejasno formulisanje cilja, koje se ograničava na određivanje pravca i koje dopušta ne-

koliko tumačenja, jer će za vreme operacije neizbežno izazvati lutanje u odlukama koje povlači sve negativne posledice kolebljivog, labavog rukovođenja.

Pravilna odluka može da se donese samo posle zrelog razmišljanja — zrele procene situacije. Anatol Frans je jednom prilikom rekao da zavidi licima dveju profesija oslobođenim od muka koje izazivaju sumnje — sveštenicima i vojnicima. Takvo gledište na ratnu veštinu kao na nešto što direktno vodi cilju i zahteva samo odlučnost, tačnost, urođeni temperamenat i, možda, izvesnu lukavost, a ne i ispoljavanje visoke ljudske sposobnosti razmišljanja, — pretstavlja staru, tradicijama osveštanu zabludu. U dobrovoljačkim armijama XVIII veka stvarno je vladalo shvatanje po kome vojna lica nisu smela da budu kolebljiva. Vojno lice je moralo brzo da odgovara na svako pitanje. Pošto je početkom XIX veka prešao u službu kod Prusa, Šarnhorst se žalio na to da od oficira ne može dobiti smišljene, svesne odgovore, jer se svaki starao da odgovori što pre, kao iz topa, ne udubljujući se u suštinu stvari. To je bio rezultat te iste škole borbe sa »ne mogu znati«,* koja se kod nas idealizira u liku Suvorova,⁸⁾ a koja je dovodila do podrugljivih izreka. Građanska lica su na manifestacije vojne misli gledala sa očiglednom snishodljivošću. Braneći dela Orlova koji je saosećao dekabristima, Vjazemski je tvrdio da se od pera zaoštrenog sabljom ne mogu ni zahtevati veći rezultati.⁹⁾ Tvrđilo se da će se svaki duboki teoretičar (naprimjer, Klauzevic) pokazati kao slab praktičar, jer će mu nedo-

*) Vojnički kratak negativan odgovor na postavljeno pitanje u staroj ruskoj vojsci. — Prim. prev.

⁸⁾ Ne budimo suviše strogi u svome sudu ni o Fridrihovim vojnicima, ni o Suvorovljevoj školi, jer je još pred sam Prvi svetski rat u Parizu, svetskom centru civilizacije, na Sorboni, vladala Bergsonova filozofija koja je uzdigla intuiciju i veoma skeptički cenila ljudsku sposobnost razmišljanja: »Razum svojim ledenim dodirom suši sve što dodirne; njemu izmiče sve što je realno, konkretno, živo; razum sve to može samo da zaledi, da osiromaši pod izgovorom analize.«

⁹⁾ Geršenzon, История молодой России, str. 22.

stajati mnogi podaci za donošenje odluke, pa će predviđati raznorazne negativne posledice bilo kakve odluke. Iстicale su se dobre strane mraka: Izmail je mogao da bude osvojen na juriš samo noću, a u zoru su se naši borci na njegovim visokim bedemima mogli samo čuditi kako su se usudili uspenntrati na takve strmine.

Nastavljujući ovo razmatranje mogli bismo tvrditi da su se neke najrizičnije operacije Građanskog rata mogle ostvariti zahvaljujući tome što starešine nisu poznavale operativnu veštinu pa im je to dozvoljavalo da dejstvuju kao po noći, ne zapažajući opasnost kojoj su izlagale svoje jedinice. Naravno, to nije tačno. Suvorov je pred juriš na Izmail izradio zidine istog profila, pa je na njima vežbao svoje trupe po danu, pre nego što ih je krenuo na noćni juriš. Starešine koje su se odlikovale u Građanskom ratu stekle su vojna znanja posle toga rata, i ona im neće smetati da postignu nove uspehe, ali, naravno, za donošenje potpuno svesnih odluka biće potrebno mnogo moralnih napora. Preterana opreznost i duboko razumevanje stvari vezanih sa rizikom, u suštini, nemaju ničega zajedničkog.

Dijalektika je smatrana kao nešto što se iz osnova ne slaže sa zahtevima ratne veštine.

Naravno, da bismo se zaustavili na pravilnoj odluci, nije dovoljno da budemo samo teoretičari. Filozof može u praktičnom životu da bude dete; ali sa dečjom moći razmišljanja ne smemo prilaziti strategiskim problemima. Nesalomljiva volja ne ogleda se u održavanju jednog utvrđenog pravca, već u tome da se krajnji cilj ni za trenutak ne ispušta iz vida.

Naročito je opasno ako ljudi slabe volje hoće da počazu upornost. Ranije smo opisali kako je Moltke, pod uticajem preuveličanih vesti o rezultatu Bitke na granici, noću 24/25 avgusta 1914 godine, doneo odluku o prebacivanju trupa sa Francuskog fronta u Istočnu Prusku. Određeni korporusi — rezervni gardiski, 11 i 5 korpus — 27 avgusta tek su se prikupljali kod ukrcnih stanica. Međutim, podaci dobijeni 26 i 27 avgusta nisu potvrđivali

prve vesti o krupnoj pobedi u Bici na granici. Iz Istočne Pruske stigli su prvi pobednički Ludendorfovi izveštaji o uspešnom toku operacije protiv Samsonova, o tome da su 2—3 ruska korpusa već razbijena i da se sutra očekuje velika победа. Domes i Tapen, generalštabni oficiri najbliži Moltkeovi saradnici, referisali su mu da je poželjno i da je moguće obustaviti prebacivanje tih trupa. Ali se Moltke bojao da će povlačenje korpusa sa fronte a zatim njihovo vraćanje nazad stvoriti nepovoljan utisak, te je pristao da obustavi prevoženje samo 5-og korpusa. Obrazlažući svoj negativan odgovor, Moltke je ponovio poznate reči: **Ordre, contreordre, désordre** (zapovest, suprotna zapovest, nered).¹⁰⁾ Sudbina Marne bila je rešena.

Dijalektika se ne može izbaciti iz života strategiske misli, jer sačinjava njenu suštinu. Da ne bismo zalutali u detaljima, treba što češće da se vraćamo na najšire tačke gledišta. Strateg mora da bude spremna da svoje odluke odgaja u teškoj borbi sa dvoumljenjem. Najveću opasnost pretstavlja prelaz od smelosti ka malodušnosti, koji je uvek svojstven brzim i energičnim, ali ne i zrelim odlukama. Podložnost utiscima i impulzivnost nemaju nikakve vrednosti u strategiji.

Aktivnost. — Široke zamisli, kao i vazdušne kule, ne zahtevaju nikakva materijalna sredstva. Međutim, čovek ne može ništa da stvori — on je u stanju samo da organizuje i disciplinuje; zato on može postići velike rezultate samo ako bude raspolagao dovoljnom bazom, sredstvima koja odgovaraju postavljenom cilju. Ali strategiska misao nije uvek dovoljno disciplinovana da se složi sa takvim skromnim tvrđenjima. Foš, kao profesor, propovedao je apriornu obavezu napada: ukoliko smo slabiji, utoliko je obavezni za nas napad; ali, kad je 1918 godine bio postavljen za vrhovnog komandanta snaga Antante, on je prvu polovicu 1918 godine, kada nije imao nadmoćnost u snagama, proveo u odbrani i tek je u drugoj polovini te godine, kad je stvorio znatnu nadmoćnost, prešao u ofanzivu.

¹⁰⁾ Reichsarchiv, **Der Weltkrieg**, knjiga I, str. 604—609.

Greške u određivanju cilja, koji ne odgovara raspoloživim sredstvima za njegovo ostvarenje, veoma se često tumače donekle lažnim shvatanjem aktivnosti. Odbrana je dobila malo počasni epitet »podmukla«. Svi akademski kursevi pred rat su jednoglasno hvalili dobre strane nastupanja, aktivnosti, preuzimanja inicijative.¹¹⁾ Međutim, prava aktivnost sastoji se, pre svega, u pravilnom, realnom gledanju na uslove rata. Treba posmatrati sve onako kako jeste i ne stvarati sebi varljivu perspektivu. Inicijativa se može tumačiti kao uzak pojam koji se određuje isključivo vremenom, kao preticanje neprijatelja, otpočinjanje dejstava pre neprijatelja. U ovom slučaju moramo da se složimo sa Klauzevicem, da se sva preim秉tva inicijative iscrpljuju dobitkom koji pruža iznenađenje, ukoliko ono bude rezultat preticanja neprijatelja, u svemu ostalom, pak, inicijativa u strategiji je isto tako ubitačna kao i u igri. No, čuvanje inicijative u svojim rukama može se tumačiti i šire, kao ve-

¹¹⁾ Francuzi su u tom pogledu najviše preterivali. U mišljenju Grandmezona, koji se nalazio na visini vazdušnih kula francuskog plana razvoja br. 17, sva izopačenja došla su već do kulminacije, a pojmovi dobili drugi značaj. Ljudima je svojstveno da dostižu takvu tačku psihoze. Evo zapažanja o Peloponeskom ratu, vođenom 2.344 godine pre Prvog svetskog rata koja je zapisao jedan savremenik: »Čak su se i reči počele upotrebljavati u drukčijem smislu nego ranije i doobile su sasvim drugo značenje. Besmislena hrabrost stala se zvati revnosnom službom, opreznost — prikrivenom plašljivošću, razum — zaklonom iza koga se krije ravnodušan posmatrač, lice koje se trudilo da uvek radi strogo smisljeno zvalo se — prostak. Ludo kretanje nasumce smatralo se kao hrabrost, a umerenost — samo kao povoljan razlog da se izbegne akcija. Ko je naglas psovao smatran je za najpouzdanijeg, dobrog čoveka i protivrečiti njemu — značilo je postati sumnjivim građaninom. Izdajnikom i paničarom zvali su onoga koji je predlagao da se treba držati nedvosmislenog načina rada«. Tukidid, knj. III, str. 82. Prevod Mišćenka — Žebeljeva (izd. Sabašnikovih, 1915 g.), str. 225, ispravljen po delu E. Švarca, **Thucydides und sein Werk**. Hans Delbrück, **Weltgeschichte**, knj. I (1924), str. 283. Samo u svetlosti takve psihologije može se razumeti smenjivanje generala Mišela, koji je predlagao da se vrše pripreme protiv nemačkog obilaska preko Belgije, i postavljanje Žofra na njegovo mesto.

ština da se sproveđe svoja volja u borbi sa neprijateljem. Prava inicijativa može se sastojati u primoravanju neprijatelja da napada u nepovoljnim uslovima po njega. Ko stvarno vlada inicijativom — trupe koje opsadjuju tvrđavu ili njena posada koja vrši ispad? Taktička inicijativa je, nesumnjivo, u rukama posade, ali operativnu inicijativu, naravno, i dalje zadržava napadač, jer on primorava posadu da vrši ispad koji je može dovesti do poraza i koji nema nikakve operativne perspektive. Tako ispade, po svojoj suštini, predstavljale su Ludendorfove ofanzive 1918 godine na Zapadnom frontu, jer su ih izazvali iscrpljenje snaga blokirane Nemačke i očekivanje pristizanja američkih pojačanja.

Da bi sačuvali preuzetu inicijativu, istaknuti vojni rukovodioci pravili su velike greške. Moltke mlađi, da ne bi ispustio iz ruku inicijativu, nije zaustavio nemačke armije na reci Eni početkom septembra 1914 godine, iako je to bilo iz više razloga veoma poželjno, već ih je bacio na reku Marnu pod operativnim uslovima koji su još tada procenjeni kao vrlo nepovoljni. Posle prve dve napola uspele ofanzive početkom 1918 godine, Ludendorf se nije zaustavio i prešao u odbranu, nego je u julu 1918 godine smislio »drugu Marnu« pod vrlo nepovoljnim strategiskim i operativnim uslovima, opet iz razloga da se »očuva preuzeta inicijativa«. Međutim, ni prva ni druga Marna nije pomogla da se zadrži inicijativa. Na-protiv, trka nemačke Vrhovne komande za očuvanjem inicijative doveća je do toga da su Francuzi u oba slučaja dobili sva ostala preimุćstva i mogli da ispolje svoju aktivnost u najpovoljnijim uslovima. Fatamorgana uništavanja neprijatelja izobličuje svu perspektivu, primorava da se ispuste iz vida potpuno realne nezgode i da se metne glava u omču, samo radi očuvanja inicijative.

Svako napredovanje, po svojoj suštini, ne predstavlja strategisku ofanzivu. Vilisen i fon der Gole strategiskom ofanzivom smatraju samo takvu ofanzivu kojom se zauzimaju neprijateljske komunikacije (obilazak ili najdublji probor). Nemačka 9 armija je 28 septembra 1914

godine prešla iz Gornje Šleske u ofanzivu severno od Visle radi izvršenja udara i obuhvata desnog boka ruskih armija koje su bile prodrle u Galiciju. Međutim, Ludendorf je još 4 oktobra dobio utisak da se Rusi na srednjoj Visli spremaju da dočekaju njegov obuhvat nadmoćnjim snagama koje će na celom frontu, od Varšave do ušća Sana, da pređu u ofanzivu. Nemačka 9 armija nastavila je pokret još bržim tempom i na širem frontu, ali cilj ovog kretanja više nije bio nanošenje udara, već zauzimanje povoljnog odbranbenog rasporeda duž Visle.

Ovakvo zauzimanje geografske linije, podesne za odbranu, može se potpuno smatrati kao operativno nastupanje. Međutim, nastavljujući napredovanje ka Visli, Ludendorf je, sa gledišta strategije, već prešao u odbranu, pošto je od pozitivnog cilja — nanošenje udara na desno krilo Rusa — prešao na negativan cilj — na njegovo zadržavanje dok se ne razvije austrijska ofanziva na reci Sanu.

Ofanziva po svaku cenu, kao način dejstva izabran apriori, dovodi do rasplinjavanja naših snaga tamo gde to dopušta neprijatelj, aktivnost se pretvara u nemoćnost, u ofanzivnu fazu, u veoma problematično zaustavljanje fronta negde napred i vraćanje na »polazni položaj«.

Viši komandanti i taktika. — Karakter taktičkih dejstava određuju uslovi koji se stvaraju u boju. Pravila i uputstva za vreme boja pretstavljaju zakon samo utočniko, ukoliko odgovaraju zahtevima boja. Ali, pogrešno bi bilo izvući odavde zaključak da viši komandanti u toku rata mogu sedeti skrštenih ruku i dozvoliti da se taktička dejstva razvijaju stihiski.

Viši komandanti, pre svega, moraju dobro poznavati taktičke karakteristike neprijateljskih i vlastitih trupa, njihove pozitivne i negativne strane. To je neophodno radi snalaženja u rezultatima borbe, otkrivanja namera i logike neprijatelja, shvatanja tehnike operativne vštine. Jedan od osnovnih zadataka komandovanja — postavljanje vlastitih trupa u povoljniji taktički položaj —

bez toga se ne može postići. Naprimer, u Rusko-turskom ratu 1877 godine, Turci su imali tu dobru stranu što su brzo izradivali utvrđene položaje i uporno ih branili, a lošu stranu — što nisu bili sposobni da vrše ni manevarni napad koji bi prelazio okvir delimičnog protivnapada. Odavde bi trebalo da strategija izvuče zaključak da ne treba vršiti frontalne napade na utvrđenja Osman-paše kod Plevne, već smeо manevar na njegove komunikacije, koji bi primorao toga turskog komandanta da izade na otvoreni prostor, nastupa i manevruje.

No, viši komandanti ne mogu zauzeti gledište ropske potčinjenosti taktičkoj stvarnosti na bojištu. Obuka i vaspitanje trupa i njihovih starešina, razne norme snabdevanja trupa naoružanjem i opremom, razne novine i pronalasci takođe sačinjavaju važan deo borbene stvarnosti. Poznavajući ono što se dešava na bojištu, taktički razvoj događaja, možemo pokušati da utičemo na njih. U pozadini se formiraju i obučavaju nove divizije, radi čitava mreža vojnih škola za pripremu mladih starešina i za uzdizanje tehničke spreme lica koja već vrše službu na frontu. Front mesečno dobija 5—20% svežeg ljudstva za popunu. Materijalna oprema na frontu troši se istom brzinom kao i ljudstvo. Tome potoku podmlađivanja, ojačavanja, preoružavanja, preobučavanja, potrebni su rukovodioci. Iskustvo najspremnijih taktičkih starešina treba da se proveri i proširi na sve oružane snage. Donošenje tačnih i korisnih zaključaka je odlika ne mnogih umova, ali te zaključke može iskoristiti celokupna vojska. Ti taktički zaključci pretstavljuju samo deo veštine vođenja rata i zato treba da budu u skladu sa zahtevima strategije i operativne veštine. Kod ruske vojske u Prvom svetskom ratu ovakav taktički rad nije se vršio samostalno; mi smo se koristili prepravljenim i direktnim prevodima francuskog taktičkog iskustva koje je bilo rezultat sasvim druge operativne situacije; ti tuđi prevodi više su unosili zabunu kod trupa nego što su im bili od pomoći.

Određeni zahtevi strategije — potreba pripreme za manevarske rat ili za odbranu u poziciskom ratu, za pro-

boj ili za izvršenje desanta, potreba uporne odbrane na izvesnim otsecima bez napuštanja teritorije ili potreba ekonomije žive sile, vođenja dugotrajnih bojeva, naročito na širokim frontovima itd. — pretstavljaju direktive na osnovu kojih treba da se izvodi taktička obuka i izdaju instrukcije za njeno izvođenje. Za vreme mira situacija nije sasvim jasna; međutim, francuska taktika jasno potiče iz vrlo određenih operativnih gledišta koja su, izgleda, malo primenljiva za ruske operativne uslove. U ratno doba taktika uopšte treba da se odrekne enciklopedičnosti i da izučava samo ona dejstva (radnje) koja traži strategija. Suditi o ovim poslednjim mogu samo viši komandanti.

No, ma kako da su važni zahtevi koje taktika postavlja višim komandantima, treba da se čuvamo postavljanja specijalista taktičara na visoke položaje, jer osnovna delatnost viših komandanata ima sasvim drugi karakter.

Tajnost. — Iznenadenje, glavni adut napada, po Klauzovicu, pretstavlja orla koji ima dva krila — tajnost i brzinu. Operativna veština i odgovarajuća priprema moraju da obezbede brzi razvoj operacije; ali, ni najtemeljnije operativno maskiranje, ni krajnje zalaganje trupa neće uroditи plodom ako neprijatelj prozre tajnu naših namera.

Najlakše se saznaju najvažnije strategiske tajne onih zemalja u kojima se ne pravi razlika između stvarno poverljivih podataka i takvih »tajni« koje su po svojoj prirodi opšte poznata stvar (naprimjer, topografske karte razmere 1:84.000, podaci iz svakodnevnog života ili podaci taktičkog karaktera). U Austriji se pred Prvi svetski rat sve smatralo za poverljivo, i sve su se vojne tajne prodavale za tri rublje ili nešto skuplje. Austriski general Kraus (načelnik Vojne akademije, a u ratu načelnik štaba grupe armija) kaže da je 1909 godine, u momentu krize u odnosima između Austrije i Srbije, saznao o strategiskom razvoju protiv Srbije iz razgovora oficira u jednoj bečkoj kafani. U toku rata, radi očuvanja tajnosti, čak

ni na operativnim zapovestima i izveštajima nije se stavljao naziv naseljenog mesta odakle se oni šalju, već se pisalo »mesto nalaženja« ili »položaj«. Nije lako snaći se sada u austrijskoj ratnoj arhivi! Štabovi velikih jedinica označavali su se ugovorenim imenima: ugovoren naziv štaba Balkanskog fronta bio je »čvor-princ«. Čemu je mogao da služi ovaj tajni naziv isписан на свима кућама srpske varoši Valjevo, i koliko je minuta mogao ostati neodgonetnut? Da se ne bi privlačila pažnja, bio je zatvoren dolazak u štab komandanta čak i njegovom načelniku štaba radi raščišćavanja krupnih nejasnih pitanja, čak i u slučaju kad mu je bila poverena priprema odgovornog zadatka. Sve je to izazivalo velika trenja. U isto vreme, tajno pripremajući prolećni udar 1916 godine iz Tirola, Austrijanci su »Štab teritorijalne odbrane«, koji se nalazio u Tirolu u svojstvu štaba samostalnog korpusa, preimenovali u Štab 11 armije. Pošto je taj Štab vodio prepisku sa mnogim državnim ustanovama u Austro-Ugarskoj, to je na operaciju koja se pripremala odmah bila privučena opšta pažnja.¹²⁾

Primena ugovorenih naziva, naprimjer, »Alberihovi radovi«, »Zigfridovi položaji«, »Mihajlovske juriš«, kako su postupali nemački štabovi za vreme pripremanja operacija, nesumnjivo je korisna. Ali, da ne bi dolazilo do nesporazuma, te se reči moraju birati od onih koje se uopšte ne upotrebljavaju u običnom vojnom jeziku (najbolje uzimati za njih imena grčkih filozofa ili imena iz epskih junaka pesama). Ni u kom slučaju ne sme se dozvoliti da se u operativnoj prepisci dvosmisleno šifriraju naše namere, jer to može izazvati samo nesporazum. Takva je, naprimjer, bila direktiva od 23. jula 1920 godine izdata Jugozapadnom frontu u kojoj se konjičkoj armiji stavlja u zadatak da, pošto se osigura sa pravca Lavova, koncentriše glavne snage konjice na uskom frontu i dejstvuje sa njom u tačno izabranom pravcu, ne rasplinjavajući je i ne smanjujući na taj način jačinu udara.

¹²⁾ Alfred Kraus, **Die Ursachen unserer Niederlage**, str. 122, 144, 186.

Prema objašnjenju B. Šapošnjikova,¹³⁾ reči »u tačno izabranom pravcu« značile su u »pravcu Lublina«, što je komandi grupe armija bilo poznato i pretstavljalo šifru namera naše Vrhovne komande. Kao što je poznato, konjička armija nije na vreme krenula prema Lublinu; da nije zapovest za njeno upućivanje tamo dobila tako vešto maskiran oblik, već da je bila na vreme izdata crno na belo, ona bi, verovatno, imala nešto veći efekat.

Savremena sredstva za vezu prikrivaju u sebi veliku opasnost razglašavanja tajne. Dokumenta koja se šalju automobilom mnogo češće dospevaju u neprijateljske ruke nego poslata po kuriru-konjaniku. Automobil je vezan za puteve, a oni koji se u njemu voze ne raspituju se kod prolaznika; auto lako dospeva u zasedu, za nekoliko minuta može da projuri sa naše na neprijateljsku teritoriju. Poznat je slučaj kako su vojni inženjeri sa planovima tvrđave Novogeorgijevsk ušli autom u raspored Nemaca koji su pošli u napad na Novogeorgijevsk. U manevarskom periodu Prvog svetskog rata bilo je mnogo slučajeva zaplenjivanja važnih naređenja prenošenih automobilima.

Diviziska konjica 6 francuskog korpusa zarobila je 24 avgusta 1914 godine nemački automobil sa dokumentima iz kojih se videlo da će 16 pruski korpus 25 avgusta izvršiti frontalni napad na 6 francuski korpus kod Otena, u sadejstvu sa 23 pruskom rezervnom divizijom koja će po izlasku iz Meca izvršiti udar u desni bok 6 korpusa. Komandant 6 francuskog korpusa, general Monuri, upoznat tako detaljno sa neprijateljskim namerama, zauzeo je stepenast raspored da bi izvršio udar u bok 33 rezervne pruske divizije kad ona bude izvodila svoj manevr. Njegov rad je krunisan potpunim uspehom — Nemci su svuda odbačeni uz teške gubitke, dok je Monuri za svoju pobedu bio postavljen za komandanta 6 armije.¹⁴⁾

¹³⁾ Na Visli, str. 92—93. Izgleda da se objašnjenje B. Šapošnjikova ne može smatrati za iscrpno; treba i dalje pažljivo ispitivati tu činjenicu.

¹⁴⁾ Grouard, La conduite de la guerre jusqu'à la bataille de la Marne, str. 54.

Neuporedivo veću opasnost pretstavlja radiotelegraf. Država, koja nije žalila sredstva za organizaciju jedne ustanove od neke stotine službenika, može u roku od 24 časa dešifrovati svaku šifru, ako depeša ima dovoljan broj redi. To je bio uzrok propasti ruskih kadrovskih jedinica 1914 godine i stvaranja reputacije nemačkih generala.

Obaveštajna stanica na Ajfelovoj kuli je 31 avgusta 1914 godine ujutru uhvatila i dešifrovala sledeći nemački radiogram: »Nemačka konjica ima zadatak da pređe reku Oazu kod Balija i da izbije na železničku prugu Lan-Soason, pravcem na Voksajon«. Ova depeša predata je komandantu 5 armije, generalu Larenzaku, koji je u Vok-sajon prebacio železnicom jednu brigadu 38 divizije iz najbliže Valabregove grupe, ojačavši je divizionom arti-ljerije, a konjičku diviziju Abonoa sa desnog krila armije uputio joj u pomoć, preko Kran Valija.¹⁵⁾ Jasno je da se nemačka konjica našla u nezgodnom položaju kod cilja svog napada. A Rusi su prvih 6 meseci rata ratovali u uslovima koji su bili poznati Nemcima.

Moglo bi se navesti nekoliko primera ovakve neopreznosti nemačkog radiotelegraфа. On umalo što nije upropastio nemačku operaciju za okruženje centra 10 ruske armije u Avgustovskim Šumama, predavši duplo šifrovano naređenje, koje je obaveštajna stanica na Ajfelovoj kuli odmah dešifrovala i blagovremeno prenela ruskoj Vrhovnoj komandi i Štabu 10 ruske armije. Nemce je spasla samo krajnja nesnalažljivost komandanta te armije. Ali, ruski radiotelegraf, naravno, tukao je sve rekorde u Prvom svetskom ratu. Površni, lenji štabni sa-radnici opasniji su od špijuna i izdajnika; oni rado koriste radiotelegraf i razglašavaju, ponekad čak i ne šifrujući, najstrože tajne. Svaki prosečan nemački radnik kod našeg radiotelegraфа bio bi proglašen za genija. Naš radiotelegraf je otkrio Nemcima ne samo ceo raspored Samsonovljeviх korpusa i njihove dalje maršrute, već ih je

¹⁵⁾ Larenzac, *Le plan de campagne française*, str. 252.

obavestio i o tome da Renenkampf ne ide u pomoć, i da su im ruke odrešene.¹⁶⁾

Podaci strategiskog značaja često se izdaju zbog loše navike mlađih starešina da u svojim zapovestima prepisuju sva informativna obaveštenja iz naređenja viših štabova. U boju kod Grocija, 9. oktobra 1914 godine, Nemci su od jednog ruskog oficira zaplenili zapovest iz koje se video raspored 30 ruskih korpusa na Visli od Varšave do ušća Sana. Ovakve podatke ne bi trebalo stavljati čak ni u armisku zapovest, i oni ni u kom slučaju ne bi smeli da se nađu kod trupnog oficira koji polazi u borbu. Suvorov lieva izreka da svakom vojniku treba da bude jasan njegov zadatak naopako se tumači. Komandanti korpusa još mogu biti usmeno obavešteni o opštim zadacima na vojištu, ali šire razglašavanje tih zadataka ne sme se vršiti. Zadatak vojnika obuhvata samo mali delić operacije, te u njegovom okviru treba da bude i objašnjen.

Istu takvu grešku učinili su i Poljaci navodeći u zapovesti 3 poljske armije od 8 avgusta 1918 godine da se za devet dana, 17 avgusta, predviđa završetak koncentracije nove poljske armije u rejonu Lublina, čiji je zadatak uništenje Rusa u severnom rejonu. Ti najvažniji osnovni predviđene operacije na Visli objavljavali su se u armijskoj zapovesti kao motivacija zadatka 3 armije, koja ima da do 18 avgusta zadrži nastupanje Rusa prema reci Veprž i da na taj način osigura koncentraciju nove armije. Tu zapovest je 12 armija zaplenila 9 avgusta u Vlodavi, a 11 avgusta njena je sadržina bila poznata našoj Vrhovnoj komandi:¹⁷⁾ da nije bilo niza razmimoilaženja u komandovanju, mogli bismo se za šest dana, koliko je vremena

¹⁶⁾ Zapovest 1 armije predata nešifrovana 4 ruskom korpusu 25 avgusta ujutru. Reichsarchiv, **Der Weltkrieg 1914—1918**, knjiga II, str. 136, 170. Pošto je dobio ovu depešu, Hindenburg je oduštao od svoje prvobitne namere da ostavi protiv Renenkampfa 17 pruski korpus, već ga je krenuo protiv Samsonovljevog desnog krila. Protiv Renenkampfa bila je ostavljena samo 1-va konjička divizija.

¹⁷⁾ B. Šapošnjikov. **На Висле**, str. 80, 81, 96, 101, 172, 173.

ostalo do početka poljskog udara, pripremiti za njegov doček ili ga jednostavno izbeći.

Saopštenja za štampu. — Jedna od važnih dužnosti strategiskog rukovodstva jeste davanje svakodnevnih saopštenja za štampu o događajima na frontu. Pošto ogromni interesi stanovništva zavise od rata, to pokušaj da se prečute važni događaji dovodi do širenja lažnih glasova i neverovatnih pretpostavki. Tačno obaveštavanje stanovništva je jedan od elemenata njegovog mirnog, redovnog rada. Austrijanci su, ne dajući nikakva saopštenja za štampu u prvim danima rata, brzo osetili sve nezgode nastale situacije.

Saopštenja za štampu moraju se odlikovati bezuslovnom istinitošću; pozadina zemlje ima vrlo mnogo veza sa frontom, pa će brzo uvideti iskrivljavanje istine u saopštenjima, a to će pre svega, negativno uticati na poverenje koje uživa Vrhovna komanda a koje joj je neophodno potrebno da bi izvršila svoj težak zadatak.

Osvetljavanje događaja na frontu, iskrivljeno u našu korist, ima i tu bitnu nezgodu što skriva od stanovništva teškoće koje treba savladati i smanjuje naprezanje snaga za ostvarenje ratnih ciljeva. Sem toga, događaji koje opisuje Vrhovna komanda imaju svoj nastavak, sutrašnjicu. Događaji moraju imati logike, i ako trupe svuda postižu uspeh, a front ostaje na mestu ili se čak pomera unazad, možemo doći samo do zaključaka nepovoljnih za Vrhovnu komandu.

No, saopštenja, naravno, ne treba da stvaraju paniku, pesimističko raspoloženje, a ni u kom slučaju da govore o našim namerama, da otkrivaju pripremu za nove operacije.

Saopštenja zaraćenih strana objavljuje i komentariše čitava svetska štampa. Vrhovna komanda treba da ima u vidu ovu okolnost; u borbi na političkom i ekonomskom frontu podaci iz saopštenja igraju važnu ulogu; u »sadašnjem momentu« agitacionih govora i članaka ti podaci se nalaze na prvom planu. Ipak, u tekstu saopštenja treba se uzdržavati od grubih metoda agitacije.

Saopštenja igraju značajnu ulogu u održavanju interesovanja stanovništva za rat, stoga ih treba sastavljati knjiški i vojnim dopisnicima novina i časopisa davati interesantne teme, a ne samo suve podatke o nekolikim, masama nepoznatim, zabačenim mestima koja smo izgubili ili osvojili.

U isto vreme saopštenja ponekad treba da raskinu veo anonimnosti i tajnosti kojim su obavijena dejstva jedinica i pojedinih starešina. Pošto se operacija već razvila i privodi se kraju, neprijatelj uspeva da sazna većinu jedinica koje protiv njega dejstvuju. Objavljivanje podviga pojedinih divizija i pukova, kao i navođenje prezimena starešina koji su se istakli u borbi, jeste najbolja nagrada Vrhovne komande herojskim jedinicama i njihovim starešinama. Ta će nagrada biti još i vrlo važan potstrek drugima u pogledu krajnjeg zalaganja.

Anonimnost rada uopšte ne odgovara karakteru borbenе delatnosti. Podvig zahteva da bude odmah priznat kao takav, a ne da mu se priređuju komemoracije. Stoga je Vrhovna komanda dužna da po svom nahođenju široko organizuje objavlјivanje u štampi vojnih dopisa, obaveštenja, fotografija, itd. U većini slučajeva opis boja objavljen u štampi posle dve nedelje ne pretstavlja više vojničku tajnu. Samo je Vrhovna komanda nadležna da rešava o tome da li u datom opisu ima vojničkih tajni i samo ona ima pravo da prekorači granice vojne cenzure. Ova poslednja je neophodna, ali birokratsko prilaženje cenzuri ubija kod stanovništva interesovanje za rat i, obavijajući tajnošću sva dejstva vojske, povećava drskost neradnika i smanjuje elan radnih ljudi.

Orijentisanje rada pozadine. — Vrhovna komanda je rukovodilac onih ogromnih napora koje je neophodno uložiti da bi se prilagodilo uvek novim zahtevima rata. I najbolje pripremljena vojska u ratu, verovatno, neće redovno imati onakav formacijski sastav kakav bi joj bio potreban. Zahtevi rata se ne mogu podesiti prema postojećoj formaciji i zakonskim propisima, već ove poslednje treba menjati prema konkretnoj situaciji. Pri tome rad

rukovodstva treba da bude usmeren ne samo na sastavljanje novih formacija, kao što je to bilo u ruskoj vojsći za vreme Prvog svetskog rata, već i na brzo ukidanje organa koji više nisu potrebni, jer će se u protivnom ogromno povećati procenat neboraca. Tako, poziciski rat stvara potrebu za novim formacijama, ali u isto vreme omogućava i znatno smanjenje transportnih sredstava i organa neophodnih samo za duboko prodiranje u neprijateljsku teritoriju; ako se ovo smanjenje ne izvrši, rat će mnogo poskupeti, a u pozadini će, verovatno, doći do krize u ishrani i radnoj snazi.

Za vreme mira može se ekonomска mobilizacija pripremiti samo u najopštijim crtama; njen plan može da se razradi samo za prvi period rata. Tek će rat pokazati šta mu je ustvari potrebno. Vrhovna komanda mora da istakne plan zadataka industrije i da navede rokove njihovog izvršenja. Taj program mora da odgovara strategiskim pretpostavkama. Odnos između teške i luke artillerije, pažnja koju treba posvetiti tenkovima, količine žice potrebne za stvaranje mnogih žičanih prepreka između Baltičkog i Crnog Mora, sve to u mnogome zavisi od toga da li će strategija imati ofanzivne ili odbrambene namere. Broj metara štofa za šinjele rezultira iz broja godišta koja će biti mobilisana, a rokovi njegove isporuke — od verovatnog redosleda mobilisanja. Procenat zgrada u naseljenim mestima koji će se odrediti za bolnice, zavisi od zatišja ili aktivnosti na frontu. Mreža vojnih škola, koje daju kratku i nedovoljnu pripremu, treba da saobrazi nastavni plan broju starešina koji se svakog meseca traže za popunu.

Čak i pri organizovanosti rata, ogroman procenat napora troši se neproduktivno. Poboljšati tu organizovanost, likvidirati suvišna usta, iskoristiti sve umne i fizičke snage, možemo samo onda kada uspostavimo tesnu vezu između vođenja rata i rada čitave zemlje. Regulirajući tok rata kao činjenicu koja zavisi od baze, strateg je dužan da i vrhovno rukovodstvo baze izveštava o njenim naporima i prilagođavanjima, koje zahteva situacija na

oružanom frontu. Njegov rad, to je rad naručioca koji ne rukovodi proizvodnjom, ali je orijentise. Konačna odluka spada u nadležnost integralnog (sveopštег) ratnog rukovodstva

2. — METODE RUKOVOĐENJA

Zapovest i direktiva. — Starešina može saopštiti svoju odluku potčinjenima u kategoričkom obliku zapovesti koja predviđa uslove njenog izvršenja ili u obliku direktive koja se ograničava na postavljanje cilja dejstva za najbliže dane i pruža izvršiocu znatnu slobodu u izboru načina dejstva radi postizanja tog cilja.

Ponekad se umesto termina »direktiva« upotrebljava ruska reč »uputstvo«, koja ima drugi smisao. Uputstvo je uslovno obavezna instrukcija, niz saveta koji često zalamaju u detalje; prema situaciji, izvršilac može, pa je čak to i dužan, da zapostavi ove savete. Mešanje direktive sa uputstvom ne sme se dopustiti. Kratke formulacije direktive o cilju ne smeju ni u kom slučaju imati poluobavezni karakter. Primena direktiva kao sredstva za rukovođenje moguća je samo u slučaju kada je starešina kome se izdaje direktiva vaspitan tako da neće zloupotrebiti onu slobodu izvršenja koju mu pruža direktiva, nego će stvarno težiti da postigne određeni mu cilj. Direktiva se ne sme primenjivati u rukovođenju tamo gde se može pretpostaviti da će izvršilac tražiti priliku za isticanje svojih posebnih, delimičnih ciljeva i tako skrenuti od opštег pravca rada.

Rukovođenje putem direktiva pruža velike koristi, ali je i vrlo opasno ako starešine nisu za ovaj način rukovođenja pogodne. Smatramo da se najvažniji zahtev, koji treba postavljati pri izboru višeg komandnog sastava, počev od komandanta korpusa pa naviše, sastoji u odabiranju ljudi kojima bi se moglo rukovoditi postavljajući im samo cilj, a ne i regulišući sav njihov rad detaljnim naredenjima. Sa gledišta strategije bi najvažnija rubrika

ocene (karakteristike) bila zaključak o sposobnosti dotičnog lica da li može ostvariti određeni cilj u celini ili izvršiti samo posebna naređenja.

Kao što je poznato, Napoleon je davao prednost komandovanju putem zapovesti, a Moltke putem direktive. No, prednost jednog ili drugog oblika rukovođenja u najvećoj meri zavisi od vremenskih i zemljišnih uslova u kojima se izdaje naređenje. Dubok jaz leži između Napoleonovog komandovanja u bici kod Jene 1806 i Moltkeovog u bici kod Sen Priva Gravelota 1870 godine. Noć uoči bitke Napoleon provodi sa jedinicama; njegov je šator podignut u kari puka kome on želi da posveti naročitu pažnju; Napoleon ima mogućnosti da izda naređenje u poslednjem trenutku, uvezši u obzir sve izviđačke podatke dobijene do trenutka svitanja. Glavni štab pruskog kralja i Moltkea kod Meca nalazio se u Pont a Musonu, 30 kilometara od bojišta. Do sukoba kod Mars la Tura dolazi 16 avgusta. Pruski kralj i Moltke, 17 avgusta ujutru, dolaze na osmatračnicu na Flavinskom visu. Trupe se tek prikupljaju. Bitka će se odigrati tek sutradan. Moltke 17 avgusta u 14.00 časova izdaje dispoziciju za 18 avgust i vraća se sa pruskim kraljem nazad, tj. 30 kilometara daleko od bojišta. Treba se odmoriti i pripremiti za težak sutrašnji dan. Moltkeove su zapovesti primerne, ali ih on izdaje 12 sati ranije nego Napoleon. Prirodno, on je manje obavešten i mora da izdaje više-manje uslovna naređenja; dolazi do varijanata, ma kako one bile nepoželjne: ako neprijatelj ostane kod Meca, mora se učiniti jedno, ako pak pokuša da se povlači duž belgijske granice — mora se učiniti drugo.¹⁸⁾

Danas se naređenja i pored telegrafa, naravno, moraju izdavati još ranije nego u Moltkeovo doba. Ali se protiv varijanata u operativnim naređenjima treba boriti svim sredstvima. Štabovi se ne smeju pretrpavati operativnim planovima. Veoma je važno veštvo izabrati mome-

¹⁸⁾ Odličnu analizu ovoga pitanja dao je Fric Henig u delu **24 Stunden Moltkescher Strategie am 18 August 1870**, Lajpcig, izdanie III, 1897 godine.

nat za izdavanje zapovesti — ni suviše rano, kada ona ne može biti dovoljno tačna, ni suviše dockan, kada su i najsrećnije ideje osuđene na propast. Nemoćuće je proceniti značaj izbora pravilnog trenutka za izdavanje zapovesti; Napoleon je do najvećeg stepena vladao tom veštinom; on je u sebi gajio više varijanata, ali ni s kim nije delio svoje misli i u potrebnom momentu munjevitom brzinom pristupao je izvršenju jedne od njih.

Direktive u znatnoj meri decentralizuju komandovanje; ovo neće biti štetno, ukoliko se u višem komandnom sastavu ne pojave centrifugalne tendencije i ako bude postojao Generalstab, odnosno štab sa jedinstvenim razumevanjem ratne veštine i uvek spremam da stupi u borbu sa uskim interesima.

Moltke mlađi, kao i njegov stric, komandovao je po moću direktiva; njegov neuspeh na Marni u znatnoj je meri doprineo diskreditovanju ovoga metoda rukovođenja. Međutim, Moltkeova greška nije bila u tome što je komandantima armija davao suviše opšta uputstva, već u tome što se on bukvalno uzdržavao da iskaže svoje mišljenje o izvesnom sazrelom pitanju koje je dovodilo do oštih razmimoilaženja između komandanata armija, naročito između Kluka i Bilova. Vojskovođa se ne sme uzdržavati u periodima krize na frontu; direktiva nipošto ne sme da pretstavlja neki oblik prečutkivanja ili izvlačenja od odgovornosti.

Poziciski rat, kao što smo videli, dopušta znatno veću centralizaciju komandovanja nego manevarski. Zbog toga nije nimalo čudno što je kao posledica četvorogodišnjeg trajanja poziciskog rata došlo do izvesne promene u korist rukovođenja putem zapovesti, koje su pre Prvog svetskog rata izgledale kao potpuno preživeli metodi strategiskog, pa čak i operativnog rukovođenja. Najjasnije se ova tendencija ispoljila u metodu Ludendorfovog komandovanja. Zapovest je vezana sa mešanjem u delokrug starešine jedinice, i sa ispravljanjem grešaka koje je on učinio prilikom njenog izvršenja. Ludendorf je volio ujutru da razgovara telefonom ne samo sa grupama

armija, već i sa svima načelnicima štabova armija. Takvi metodi vode proširenju nadležnosti Vrhovne komande i podrivanju ugleda i značaja starešina jedinica. Zanimljivo je da se na Francuskom frontu 1917 i 1918 godine nije istakao nijedan nemački vojskovoda — Ludendorf ih je sve čvrsto držao u svojim rukama, tretirajući ih samo kao izvršioče.

Na Ruskom frontu je, međutim, dolazilo do suprotnih pojava. Ruska Vrhovna komanda je bila suviše delikatna u pogledu čuvanja autoriteta komandanata i nije htela da ga krnji istupajući u ulozi nastavnika koji ispravlja učenikove greške. Pogrešan pravac Renenkampfovog kretanja prema Kenigsbergu, koji je Vrhovna komanda posmatrala dva dana, izazvao je nedoumicu; ali se general-kvartirmajster J. Danilov, koji je rukovodio ruskom strategijom, ustručavao da istupi sa poukom; »Onaj koji je u blizini, na licu mesta, bolje će prosuditi«, rekao je još Suvorov. Međutim, kad je Vrhovna komanda intervenisala, bilo je već dockan, i Samsonovljeva je armija bila uništена. Kod egoističkih centrifugalnih interesa fronta — Jugozapadnog i Severozapadnog, od kojih je jedan vodio austrijski rat, a drugi nemački, a niko nije vodio svetski rat, suviše blage¹⁹⁾ direktive Vrhovne komande vaspitavale su ne jake i samostalne, već anarhične vođe, koje ne priznaju ničiji autoritet.

Naravno, postoje momenti kada je mešanje Vrhovne komande ne samo u operativne, već i u taktičke pojedinstvenosti sasvim neophodno. U avgustu 1870 godine, prilikom kretanja 1 i 2 pruske armije na veoma uskom frontu (dva

¹⁹⁾ Ova blagost je posledica organizacionog defekta. Vrhovni komandant, Nikolaj Nikolajević, ustvari se uopšte nije bavio strategijom isto onako kao i njegov načelnik štaba, general Januškević. U odnosu na strategiske napore J. Danilova oni su očuvali stav neutraliteta većim delom blagonaklonog. Ali je autoritet ovog poslednjeg, koji je bio znatno mlađi po službi nego načelnici štabova grupe armija, bio nedovoljan. Ako bi došlo do razmišljanja i bila potrebna intervencija odozgo, Nikolaj Nikolajević bi to sistematski odbijao i predlagao da se ta pitanja kompromisno reše sa grupama armija.

korpusa jednim istim putem) ka reci Sar i čestog mešanja jedinica na spoju ove dve armije, Moltke je lično morao da pristupi organizaciji marša obeju armija. U Prvom svetskom ratu, avgusta 1914 godine, celokupna ogromna 1 nemačka armija imala je na raspolaganju samo tri puta, koji su se spajali u gradu Ahenu. Trebalo je regulisati kretanje jedinica po uskim ulicama toga grada, odrediti specijalnog starešinu za regulisanje kretanja, izvršiti takav proračun da se trupe u toku četiri dana kreću i danju i noću, obezbediti za to vreme ishranu jedinica koje je grad kao tesnac odvajao od pozadine, itd. Štab armije je, prirodno, morao prići razmatranju onih pitanja koja obično rešava komandant divizije ili komandant korpusa.²⁰⁾

Prilikom pojave neposlušnosti na frontu Moltke stariji odmah je prelazio na oblik zapovesti koja počinje sa »Ja naređujem...« i koju je potpisivao pruski kralj. Kada razmatramo istoriju ratova 1866 i 1870 godine i nailazimo na takve retke zapovesti, možemo biti sigurni da je Moltke morao da savlađuje nekog unutrašnjeg neprijatelja koji se nije obazirao na autoritet njegovih direktiva (Fogel fon Falkenštajn, Štajnmec).

Građanski rat 1918—1920 godine, usled burnog ispoljavanja lične inicijative i nedovoljnog autoriteta Vrhovne komande, pokazao je, bez obzira na njegovu pokretljivost, istu takvu tendenciju ka centralizaciji rukovođenja i komandovanju putem zapovesti, kao i poziciski period Prvog svetskog rata. Nedovoljan autoritet se ogledao u tome što je Vrhovna komanda još u 1920 godini morala u konceptu dostavljati svoje direktive grupama armija, pa ih je tek posle njihove saglasnosti definitivno izdavala. Specijalisti su istovremeno i tražili i davali savete u svojim direktivama, koje su izgubile nužan karakter ispoljavanja jedne volje, a međutim potčinjavanje

²⁰⁾ Hans Kul. **Nemački Generalštab**, str. 201—202.

jednoga počinje samo tamo gde se ispoljava volja drugoga.²¹⁾

Kao u Prvom svetskom tako i u Građanskom ratu ruska Vrhovna komanda je pri rukovođenju široko primjenjivala direktne razgovore koristeći žične veze. Upotreba telegrafske veze između saradnika štaba radi otklanjanja iskrslih nesporazuma pretstavlja normalnu pojavu. Ali sasvim drugi karakter imaju razgovori između vojskovođa i viših operativnih rukovodilaca. Diskusija između starešine i potčinjenog, tendencije starijeg da ubedi mlađeg ili obratno — izgledaju nam potpuno neumesne. Svako objašnjenje, saveti, obrazloženja i molbe mogu samo da podriju efikasnost direktive ili zapovesti. Samo starešina koji uživa naročito veliki autoritet može da pokuša da razgovorom ulije izvesnu količinu energije i hrabrosti svome potčinjenom. Uopšte uzev, autoritet komandovanja dobija ako potčinjeni svoje izveštaje dostavlja telegrafski, a starešina svoj pristanak ili nepristanak, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo izlaže u odgovoru, kome daje oblik zapovesti. Za preciznu, iscrpujuću, oštru redakciju telegrafskog odgovora neće biti potrebno mnogo vremena.

Međutim, u krajnjoj liniji, i ovde diktuju okolnosti; rukovođenje je stvar takta i poznavanja ljudske psihologije. Jedan potčinjeni zahteva i zaslužuje slobodu, drugoga je potrebno voditi na uzdi, veliki i neophodno potreban čovek, kapricira se i treba ga nagovarati. Prava organizacija počinje tamo gde nema ljudi bez kojih se ne može, a pravo rukovođenje tamo gde se može likvidirati ma kakav generalski kapric u roku od dvatri sata, gde nema saputnika, već ima discipline.

²¹⁾ Najvažnija, veoma mudra direktiva vrhovnog komandanta od 11 avgusta br. 4738 za pokret Jugozapadnog fronta u pravcu Lublina (da se pristupi ovom pokretu nije se smelo oklevati ni jedan čas) završavala se sledećom rečenicom: »Molim za vaš zaključak o izloženom«. — Njome nije bio dat potstrek za samoinicijativu. Citirano iz dela B. Šapošnjikova, **На Висле**, str. 96, 97, 101, 102.

Ljudi su vrlo tvrdoglavici; među najtvrdoglavijima mogu se naći najbolje vojne starešine. Veliki autoritet koji imaju viši komandanti znatno olakšava iskorišćenje ovakvih starešina. Moltke mlađi i, naročito, Falkenhajn nisu u nemackoj vojsci uživali dovoljan autoritet, i Nemačka je to morala skupo platiti.

U organizaciji Crvene armije autoritet ovog ili onog organa uslovjen je ne samo izborom komandnog sastava, već i izborom političkih rukovodilaca. Veliki minus za autoritet višeg organa biće ako se, u potčinjenom revolucionarnom vojnem savetu grupi armija ili armije, nalazi visoko autoritativni politički rukovodilac.

Kao što je poznato, zapovesti se ponekad pišu ne samo za izvršenje, već i za skidanje odgovornosti sa sebe. Ovaj užasan oblik rukovođenja ubija svaki autoritet onoga ko potpisuje takvu zapovest; njena pojava svedoči o procesima raspadanja u komandnom sastavu, o građanskom kukavičluku, o izdaji državnih u ime ličnih interesa. Takve zapovesti su nam poznate samo iz iskustva Imperijalističkog rata.

Ako se direktive i zapovesti često izdaju, onda to podriva pažnju koju one uživaju, i njihovu snagu. U toku 11 i 12 avgusta 1920 godine Jugozapadnom frontu bile su upućene 3 direktive pod br. 4738, 4752 i 4766.²²⁾ Poslednja od njih stigla je prva, a nijedna od njih nije bila izvršena. Strateg se prilikom rukovođenja mora odreći retoričke forme ponavljanja. Veština da se direktiva izda za više dana unapred, i to tako da se ne mora odmah menjati i dopunjavati, znak je zrelosti strategiske misli.

Na izdata naređenja mora se gledati kao na detonator (upaljač) energije koja postoji na oružanom frontu; kao što je poznato, šipka piroksilina zapaljena šibicom gori lagano, a upaljena kapslom sa praskavom životom, izazvaće snažnu eksploziju; sposobnost da na razne načine detonira svojstvena je trupama isto tako kao i svim eksplozivnim materijama. Jedan metod naređivanja izaziva ravnodušno izvršenje, drugi prouzrokuje snažan elan. Ne

²²⁾ B. Sapošnjikov, **На Висле**, str. 97.

mogu se utvrditi opšta pravila, pošto specifičnosti uslova i ličnosti zahtevaju svakiput primenu specijalnih načina za izazivanje eksplozije.

Lična inicijativa. — Jasno je da je partizanština, koja 1920 godine još nije bila potpuno iskorenjena, morala u Crvenoj armiji, kao reakciju, da izazove tendenciju ka kategoričkoj formi borbene zapovesti. Lek, međutim, ponекад nanosi organizmu više štete nego bolest zbog koje se on i daje. Najopasnije je od svega bezdušno, birokratsko izvršavanje naređenja, koje na minimum smanjuje koristan rad vojske na oružanom frontu. Crvena armija je u znatnoj meri postigla svoje uspehe u Građanskom ratu zbog snažnog, burnog ispoljavanja lične inicijative; zadatak se sastoji u tome da se lična inicijativa disciplinuje, a nipošto da se iskorene preduslovi za njeni ispoljavanje.

Na početku revolucije ne treba se brinuti o ličnoj inicijativi — ima je isuviše. Ali u normalnim uslovima, kada nema naročitog revolucionarnog elana, inicijativa je veoma fina pojava prema kojoj treba biti veoma pažljiv i brižljivo je negovati. Savršena mehanizovana birokratska igračka, — Pruska 1806 godine, — bila je vrlo lako uništena jednom jedinom Jenskom operacijom upravo zato što nije bila sposobna da ispolji bilo kakvu inicijativu, te je stoga prva Štajnova reforma bila usmerena na gajenje inicijative u državi. Njegov cirkular od 1807 godine je glasio: »Činovnici moraju prestati da budu nemo mehaničko oruđe u rukama monarha, mašina koja izvršava naređenja, i koja pri tome ne ulaže u to izvršenje ni svoju volju, ni svoju ličnu tačku gledišta. Ja zahtevam da oni od danas samostalno rešavaju poslove, ulazući u rešavanje svoju ličnu inicijativu. Ja im neću davati detaljna uputstva i zabranjujem im da se za savet obraćaju centralnoj vlasti. Ja će kazniti nesposobne i malodušne, a nagraditi odvažne i vešte.«

Samo na osnovu širokog razvijanja inicijative u civilnom društvu može postojati inicijativa i u vojsci. Ona zahteva strpljiv i snishodljiv odnos prema svojim poj-

dinim neuspešnim ispoljavanjima; ona zahteva da se o njoj brinu Pravila,²³⁾ ona zahteva da se sav karakter rukovođenja prilagodi mogućnostima njenog ispoljavanja; ona zahteva direktive, a ne zapovesti.

Šarenilo i raznolikost sredstava za postizanje cilja nimalo ne škodi stvari. Ali, kritika cilja (zadatka) koji je postavio pretpostavljeni starešina strašno je zlo; treba se svestrano boriti protiv ove pojave koja vodi najgoroj anarhiji u rukovođenju — komandovanju. Pošto je izbor sredstava i po staroj teoriji uvek vršio starešina koji je dobio zadatak, to se »pravo predloga«, koje se pojavilo pod firmom slobodnog zaključka iz iskustva Prvog svetskog rata, izgleda, svodilo na pravo potčinjenih da svome starešini predlažu opšti cilj dejstva; ovakav zaključak se mogao roditi samo na osnovu neverovatne zablude. Ciljevi se mogu postavljati samo odozgo, jer se oni moraju određivati iz relativno šireg političkog i vojnog vidika. Predlaganje cilja po ličnoj inicijativi remeti sve preduslove organizovanosti, a i sama pomisao na takav postupak može pretvoriti svakog vojnika u neprijatelja i svake inicijative, i svake direktive.

U pogledu inicijative takođe je potreban takt i psihologija; diletante, kao i lica koja više naginju ličnim podvizima nego uspehu zajedničke stvari i koja nisu dovoljno svesna svoje moralne odgovornosti, kao i avanturiste po prirodi treba obično kočiti, dok, naprotiv, pouzdanim i odanim radnicima, čija su mišljenja i metod

²³⁾ Pravila češće stoje na gledištu Skalozuba, a ne Štajna. Kao primer tendencije pravila ka potiskivanju inicijative predstavljaju pravila burbonske restauracije. Naredba kojom se uvelalo francusko Pravilo unutrašnje službe 1818 godine glasila je: »Njegovo veličanstvo, pošto je uvereno: da će za službu biti korisno ako se vojska jednoobrazno ustanovljenim pravilom podvrgne disciplini i režimu; da pravila moraju predvideti i propisati sve detalje i ne dopuštati da se ma šta rešava proizvoljno ili da ostane neodređeno; da oficiri, premešteni iz jedne jedinice u drugu, ne smeju naći bilo kakvu razliku u uređenju unutrašnje službe, — uvodi ovo Pravilo«. Ideologija koja ima tendenciju da ne dopušta da se ma šta rešava proizvoljno ili ostaje neodređeno nije iskorenjena ni do danas.

rada dobro poznati strategu, treba pružiti sve mogućnosti da se razvijaju.

Mere kojima se stvarno utiče na tok vojnih dejstava.

— Pored naređenja koja više komande izdaju potčinjenim organima postoje i izvesne mogućnosti efikasnijeg uticaja na tok vojnih operacija.

Osnovna sredstva kojima se utiče na tok vojnih dejstava pretstavljaju strategiske i operativne rezerve. Mogućnost višeg rukovodstva da dodaje sveže snage znatno povećava autoritativnost njegovih uputstava. Ruska Vrhovna komanda doživela je takav uspon moći u rukovođenju kada je raspolagala divizijama ostavljenim na obalama Baltičkog i Crnog Mora ili kada su joj počeli pridolaziti aziski korpsi. Nemačka Vrhovna komanda sticala je strategiski kapital na novim ešelonima mobilizacije. Sumrak bogova počinje onda kada pozadina prestaje da stvara rezerve. Treba umeti izvući iz grupa armija i armija one jedinice koje nisu suvišne, ali bez kojih se, bar privremeno, može dejstvovati. Ovaj posao je vezan sa velikim trenjima. Pravilo, pripremajući nas da donosimo zaključke na osnovu propisanih velikih normalnih širina fronta odbrane, može da olakša ovaj težak zadatak viših komandanata.

U ruskim uslovima u kojima je vladala prevaga lokalnih interesa nad državnim, pregrupisavanja su u Prvom svetskom ratu često dovodila do loših rezultata; jasno je da su se viši komandanti, želeći da izvuku jedinice za svoju rezervu, pre svega obraćali jedinicama koje su se nalazile u rezervi grupe armija ili armije, s tim da grupa armija stvori sebi novu rezervu povlačenjem u pozadinu jednog dela divizija koje se nalaze u dodiru sa neprijateljem. Stoga su neke starešine, koje su čuvale svoje bolje korpuze, želele da ih zadrže za sebe posedujući sa njima otseke poziciskog fronta, dok su najslabije jedinice držale u pozadini, odakle ih je Vrhovna komanda mogla uzeti za svoju rezervu. Dok su Nemci uveli deobu divizija na dve klase — na poziciske (lošije) i udarne (bolje) i koncentrisali ove poslednje u pozadini za preba-

civanje na važne pravce, mi smo postupali obrnuto i često vršili pregrupisavanja na račun najmanje za borbu sposobnih jedinica kojima smo i postavljali najvažnije zadatke.

Pored rezervi u obliku organizovanih vojnih jedinica, postoje i druge državne rezerve u vidu hiljade ljudi koji su završili skraćene kurseve za komandire, u vidu stotine hiljada rezervista za popunjavanje raznih jedinica, rezerva oružja, hrane, odeće i transportnih sredstava. Regulisanje raspodele materijalnih sredstava i ljudstva za popunu takođe povećava autoritet viših komandanata, odnosno Vrhovne komande; u isto vreme samo oni imaju mogućnosti da najracionalnije iskoriste ograničene materijalne izvore države u saglasnosti sa postavljenim ciljem. Sve se ovo vrlo rđavo shvatilo početkom Prvog svetskog rata; prema Uredbi o rukovođenju ratom od 1914. godine, ruska Vrhovna komanda bila je potpuno otstranjena od rukovođenja ljudstvom za popunu i materijalnim sredstvima; svaka grupa armija imala je svoju samostalnu pozadinu i samostalno je tražila od ministra vojske sve što je potrebno. Strategiski rukovodstvo ruske Vrhovne komande ostalo je bez materijalne baze, što ga je veoma oslabilo. S druge strane, dve grupe armija bile su potrošači, koji su se međusobno takmičili i bili zainteresovani ne toliko u ekonomičnoj potrošnji državnih sredstava na frontu, koliko u tome da što pre prevuku iz domena vojnog ministarstva u svoja skladišta najvažnije i retke predmete opreme. Prva kriza u municiji u drugom mesecu rata izgleda da je došla usled ove nezdrave konkurenциje.

Naravno, neophodno je da se rukovanje materijalnim sredstvima koja daje pozadina sasredi u Vrhovnoj komandi i to ne samo zato da se istakne zavisan položaj grupa armija. Vrhovna komanda mora stajati na gledištu da vojne operacije na frontu pretstavljaju samo rezultat stanja dveju baza na koje se oslanjaju oružane snage obeju strana, i da se, prema tome, rukovođenje vojnim operacijama mora zasnivati, pre svega, na potpu-

noj kompetenciji u rukovanju sredstvima koja daje baza, bez čega je nemoguće zastupati njene interese.

Menjanje granica između grupa armija i armija spada takođe u red mera efikasnog uticanja. Ponekad je u periodu borbenih dejstava, stvarno, skoro nemoguće uzeti jedinice od jedne komande sa ciljem da se izvrši pregrupisavanje radi podrške susedne jedinice. No, ovaj se cilj može postići ako se smanji front suseda, a grupi armija ili armiji, koja ima latentne izvore snaga, dodeli širi front. Slabo rukovodstvo ruske Vrhovne komande bilo je prinuđeno da često pribegava ovakvom načinu rada. Oktobra 1914 godine ruska Vrhovna komanda nije mogla da dobije od grupa armija rezerve za zaštitu Varšave i nanošenje udara Nemcima; međutim, predajući Varšavu u zonu čas jedne čas druge grupe armija, Vrhovna komanda ih je prinudila da na varšavski pravac isture sve slobodne snage kojima su mogle da raspolažu. U nedostatak ovog metoda treba ubrojiti još i naglo menjanje već uspostavljene mreže veza, narušavanje srednih operativnih odnosa, kao i veoma naglu promenu opterećenja i pravca rada pozadine. To je sredstvo rukovođenja onih koji imaju slabu volju a i slabe rezerve; ono se odražava u slabljenju korisnoga rada celokupnog vojnog aparata, i ne sme se primenjivati bez naročite potrebe.

Najzad, neophodna je kontrola. Pošto je izdao zapovest, komandir odeljenja je dužan da kontroliše njen izvršenje; kontrola nad izvršenjem konkretizuje zapovest i daje joj stvarnu snagu. Mada položaje u Vrhovnoj komandi zauzimaju najodgovorniji i najzaslužniji ljudi, ipak, ni ovde naređenje ne sme dobiti apstraktni karakter reči bačenih u vetrar; treba paziti da zapovest, odnosno naređenje, dođe do cilja, da bude shvaćeno i izvršeno. Zamena direktyve zapoveštu koja podvlači šta se mora izvršiti u toku jednog do dva dana pretstavlja jednu formu kontrole, i to onu koja stešnjava slobodu rada. Traženje kopija svih najvažnijih operativnih naređenja potčinjenih komandi pretstavlja normalan oblik strategi-

ske kontrole. Neprijateljska zvanična saopštenja o ratu često daju interesantne podatke. Ona obavezno spominju zarobljavanje ljudstva, zaplenjivanje topova i drugih trofeja, dok naši izveštaji često žele da prećute neprijatne događaje. Saslušavanja i vođenje istraga mogu se dozvoliti samo u izuzetnim slučajevima (istraga generala Pan-telejeva povodom Samsonovljeve katastrofe), pošto zalaženje formalne pravne tačke gledišta u strategiska i operativna pitanja smanjuje onu ljubav za odgovornost, koja je veoma dragocena kod svih rukovodilaca na oružanom frontu. Oblici kontrole ne smeju narušavati atmosferu poverenja koja je neophodna za uspešnu strategisku delatnost.

Usklađenost organizacije. — Moltke je 1866 godine podelio kopnene oružane snage koje dejstvuju na istom vojištu na samostalne armije, — koje su se ranije mogle sresti samo u koaliciskim ratovima, — i uspešno ih je primenio; otada je ovakva podela kopnene vojske široko rasprostranjena. Prilikom strategiskog razvoja 1914 godine u ruskoj vojsci se pojavila jedna nova operativna jedinica — grupa armija (front). U Francuskoj je bilo u znatnoj meri otežano rukovođenje prilikom prodora nemackih armija baš zato što nisu postojale ovakve formacije. U toku Prvog svetskog rata je grupa armija, kao organizacijska jedinica, dobila široku primenu. Mi se sa njom susrećemo i u toku celog Građanskog rata.

Iako su grupe armija stvarno postojale u toku šest godina (1914—1920), ipak, potreba za njima izaziva izvesne sumnje. Njihova kratka istorija ne blješti organizacijskim uspesima. U Rusiji je prva godina manevarskog rata protekla u neprestanim nesuglasicama između komandi dve grupe armija; u poziciskom periodu rata imali smo tri grupe armija; nije se uspelo da se njihove operacije bar donekle usklade. Ludendorf se, takođe, žali na teškoće u rukovođenju, koje mu je stvarala u Francuskoj 1917—1918 godine ova organizacijska novina. U Građanskom ratu grupe armija su nesumnjivo bile celishodne dok je svaka objedinjavala sve operacije na

odvojenom vojištu protiv posebnog protivnika (Severna, Istočna, Južna grupa armija). Ali, kada je trebalo uskladiti operacije dve grupe armija protiv jednog neprijatelja (protiv Poljaka), ovaj zadatak nije uspeo.²⁴⁾ Svaka od grupe armija bila je suviše glomazna i imala je suviše veliku inerciju, koju Vrhovna komanda nije uspela da savlada; uskladiti njihova dejstva i usmeriti ih prema jedinstvenom operativnom cilju pretstavljalio je toliko težak zadatak pred kojim se moralo otstupiti i pokušati da se u poslednjem trenutku u sastav Zapadne grupe armija, od pet armija (uključujući tu i Mozirsku grupu) uključe još i dve armije iz Jugozapadne grupe armija, koje su se borile protiv Poljaka. A, međutim, u toku Gradskega rata u Crvenoj armiji nije bilo korpusne komande — još jednog suvišnog stepena operativnog rukovodstva.

Svaka suvišna komanda pretstavlja bezuslovno zlo. Formiranje komande grupe armija objašnjava se nemoćnošću da se, pri znatnom broju armija, za svaku organizuje samostalna duboka pozadina. Tamo gde brojno stanje ne prelazi jedan milion ljudi i gde postoji samo jedan neprijatelj, dovoljno je imati jednu grupu armija. Njen će štab, u suštini, biti operativno rukovodstvo svih operativnih snaga, potčinjen vrhovnom komandantu, koji

²⁴⁾ Strogo uzev, protiv Poljaka 1920 godine borile su se ne dve već jedna i po grupa armija, pošto je Jugozapadna grupa armija ratovala istovremeno i na teritoriji Volinja*) protiv Poljaka i protiv Vrangela koji je nastupao sa Krima. Operacije Jugozapadne grupe armija bile su dovedene u uslove potere za dvama ciljevima najedanput. Naravno, jedna komanda grupe armija ne može da obuhvata dva vojišta, a u datom slučaju čak i dva rata. To je zadatak Vrhovne komande. Trebalo je stvoriti dve potpuno različite komande podelivši Jugozapadnu grupu armija na dva dela. Verovatno bi 1920 godine, zbog nevelikog broja trupa, bilo korisnije proći bez grupe armija i imati dve samostalne armije. Uostalom, u uslovima 1920 godine možda je, radi uzdizanja autoriteta, ove organizacije trebalo nazvati grupama armije. Armije iz doba Gradskega rata pretstavljale su po svojoj veličini samo korpuze.

*¹ Sadašnja Žitomirska oblast. — Prim. prev.

ostane u glavnom gradu (prestonici) i vrši istovremeno funkciju vojnog ministra. Ako pored glavnog neprijatelja postoje i drugi, onda je pogodnije da se protiv njih stvaraju samostalne armije.

Klauzevic podvlači da minimalan broj organizacijskih jedinica potčinjenih jednoj komandi treba da bude tri, a da se sa dve potčinjene komande taktičko i operativno rukovođenje komplikuje do krajinosti. To je u punoj meri osetila ruska Vrhovna komanda 1914 godine. Podela na dve grupe armija ne sme se dopustiti, pošto pretstavlja najteži napad na autoritet Vrhovne komande. Ukoliko postoji nužna potreba za podelom na grupe armija, treba da ih bude bar tri; dve se polovine, prirodno, raspadaju, Beč i Berlin, Lavovo i Varšava kao ciljevi grupa armija suviše se razdvajaju. Nemačku ofanzivu uproleće 1915 godine protiv Rusa otpočele su: grupa Makenzena (11 nemačka i 4 austrijska armija) i grupa Hindenburga i Ludendorfa (8, 9, 10 i Njemenska armija i grupa Galvica — docnije 12 armija). Grupa Vojerša i Južna armija bile su potčinjene austrougarskoj komandi. Na taj način je Falkenhajn bio u vezi sa austrijskom komandom i imao dve potčinjene grupe — Makenzena i Hindenburga sa Ludendorfom; poslednja se sastojala od pet armija; pod takvim uslovima komandanti su morali voditi isto tako oštре diskusije kao komandanti dve grupe armija ruske Vrhovne komande; Hindenburgova popularnost i oreol uspeha koje je postigao, dopuštali su Ludendorfu da ispolji maksimalnu upornost. Kao rezultat toga, Falkenhajn je, da bi stvorio snošljivije uslove, morao da obrazuje treću grupu armija, na taj način što je oduzeo od Ludendorfa 9 armiju, koja se nalazila na levoj obali Visle prema Varšavi, i spojio je sa Vojeršovom grupom. Da bi se omogućilo lako rukovođenje, odnosno komandovanje, jedinica mora biti u izvesnoj proporciji prema celini, jer će celina u protivnom dobijati suviše jake udarce. Trebalо je smanjiti operativnu nadležnost Ludendorfu, da bi mu se mogla nametnuti volja. Karak-

ter Falkenhajnove mere jasno se ocrtava u tome što je nova grupa armija Leopolda Bavarskog u pogledu snabdevanja ostala u Ludendorfovoj nadležnosti.²⁵⁾

Da bi se grupe armija rasteretile i da bi se njima lakše rukovodilo odozgo, važno je da se suviše ne proširi njihova pozadinska granica; treba izbegavati stvaranje satrapija. Varšavska oblast, koju su Nemci bili okupirali, bila je stavljena van nadležnosti grupe armija; Ludendorf je bio liшен Poljske kraljevine i morao se zadovoljiti velikom Litvanskom kneževinom, kao što su govorili Nemci na našem frontu.

Neslaganja. — Svaki nedostatak u organizaciji povećava trenja, odnosno razmimoilaženja, pri vođenju ratnih operacija, tj. količinu napora koje su trupe i komande neproduktivno uložile radi savlađivanja unutrašnjih poteškoća. Da bi se smanjili ovi neproduktivni izdaci, komandanti moraju u prvom redu, da upoznaju potčinjene starešine, njihove poglede na ratnu veštinu, njihove karakterne osobine, potčinjene trupe i njihove navike. Izveštaj o teškoj situaciji treba da se shvata na sasvim različite načine, prema tome da li ga je potpisao čovek koji je vojsci poznat kao »rukovalac panike«, ili čvrst i opštim interesima odan borac, ili iskusan, hrabar ali štedljiv starešina čiji horizont obuhvata samo lokalne interese i koji egoistički želi da dobije na raspolaganje jedan deo opšte rezerve. I svakom od ovih starešina treba naređivati na poseban način. U komandovanju se ličnost ogleda u tome što svaka njena reč dobija svoj koeficijent. Kad se komandovanje ustali i učesnici se međusobno upoznaju, njegovi se zadaci rešavaju lakše i mnoge poteškoće uopšte otpadaju. Nasuprot tome, promena komandanata izaziva nov nezdrav period prilagođavanja. U današnje vreme više vojne starešine ne ubijaju meci, kao u XVII veku, već porazi zbog kojih se oni moraju smenjivati, a ovo smenjivanje neprijateljskih komandanata može sta-

²⁵⁾ Ludendorf, **Мои воспоминания о войне 1914—18 г.**, knjiga I, str. 124.

viti sebi u zaslugu svaki starešina koji je to postigao svojim uspesima. To su pobednički trofeji.

Na početku rata neslaganja (trenja) su naročito velika: jedinice još nisu navikle na ratne uslove, starešine se još nisu uživele u svoju ulogu, tek oformljeni viši štabovi još nisu izvršili podelu rada, pozadinske ustanove tek počinju da se orientišu; celokupan vojni aparat škripi, trošeći veliki deo snaga unutar sebe, za likvidaciju i izglađivanje poteškoća. U atmosferi takvih neslaganja počeo je rat i munjevitom brzinom je buknula Samsonovljeva katastrofa. Posle mesec dana od početka rata, bez obzira na slabljenje kadrovskog sastava i gubitke, ova bi katastrofa bila skoro nemoguća ili bi zahtevala od neprijatelja mnogo dopunskih napora i jednu nedelju vremena više, jer bi starešine i trupe već imale potrebno iskustvo.

Trenja kod teritorijalnih jedinica u teškim uslovima manevarskog rata biće velika i zahtevaće više vremena za likvidiranje; ali će naročito opasna trenja biti kod sledećih ešelona mobilizacije ukoliko ne bude predviđeno određivanje dovoljnog broja odabranog komandnog kadra iz operativne vojske u nove jedinice, čime će ujedno operativna vojska pokloniti dragocen deo svoga iskustva. No, trenja su ne samo dečja, već i staračka bolest.

Trenja rastu sa smanjenjem autoriteta viših komandanata; nedaće podrivaju ovaj autoritet; može se zamisliti tako nesrećan tok događaja kada svi u vojsci počnu da osporavaju izdata naređenja; promena starešina, ma koliko bila nepoželjna, pretstavljaće jedini način da se komande spasu od raspadanja. Međutim, nedovoljan autoritet ne zasniva se samo na ratnoj sreći ili nesreći; autoritet je vezan za ličnost, za stepen poštovanja prema njoj, za njenu prošlost, punu saglasnost između reči i dela, podvige ili sprovođenja sitnih ličnih poslića u cilju sticanja karijere, za poštovanje čvrste volje, visoke spreme i otvorenosti karaktera.

Da bi se iskorenila trenja, treba da se srećno izabere Vrhovna komanda; ona treba da bude dobro organizovana i da ima svoj sopstveni obaveštajni aparat, a ne da njen vidik bude vezan za obaveštajne izveštaje potčinjenih komandi. Najzad, ona treba da bude na visini taktičkih i tehničkih zahteva i da ume da očuva kontakt sa trupama.

Lokalni interesi, sebični pogledi na potrebe celine — pretstavljaju naročito opasan izvor tih trenja. Strategiski partikularizam može se iskoreniti samo uz vrlo visoko uzdizanje opšte državne svesti i vrlo visok autoritet rukovodstva.

Jezičku redakciju izvršio
Dobrivoje Alimpić, prof.

*

Tehnički urednik
major
Slobodan Mitić

*

Korektori:
Miodrag Živanović
Dana Živanović

*

Štampanje završeno 10 januara 1956 godine
Tiraž: 3000, cena 450 dinara

VOJNA BIBLIOTEKA

— inostrani pisci —

Izdala je dosada ove knjige:

I knjiga: General Ajzenhauer

OD INVAZIJE DO POBEDE

Rasprodato.

II knjiga: Feldmaršal Montgomeri

OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA

Rasprodato.

III knjiga: Kamil Ružeron

BUDUĆI RAT

Rasprodato.

IV knjiga: Pukovnik dr fil. Bešlajn

RUKOVOĐENJE NARODNOM ODBRANOM

Rasprodato.

V knjiga: Bazil H. Lidel Hart

STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA

Studija ratnih primera od starih Grka do Hitlera, kojima pisac pokazuje udare na najslabija mesta neprijatelja.

Strana 397, cena 230 din.

VI knjiga: Kamil Ružeron

POUKE IZ RATA U KOREJI

Rasprodato.

VII knjiga: Džordž Paton

RAT KAKVOG SAM JA VIDEO

Rasprodato.

VIII knjiga: General Er

ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE

Organizacija i upotreba francuske i nemačke artiljerije u Prvom svetskom ratu.

Strana 405, cena 300 din.

IX knjiga: Omar Bredli

USPOMENE JEDNOG VOJNIKA

Ziva istorija iskrcavanja i operacija američkih snaga u Africi, Italiji i Normandiji, kao i njihovo prodiranje do Elbe.

Strana 754, cena 600 din.

X knjiga: Pukovnik Lika

EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA

Uporedna studija razvoja francuske i nemačke taktike u Prvom svetskom ratu.

Strana 341, cena 300 din.

XI knjiga: J. O. Hiršfelder

ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA

Najpotpunije naučno delo o fizičkom i biološkom dejstvu atomskog oružja i ličnoj zaštiti od njega.

Strana 490, cena 500 din.

XII knjiga: Maršal Papagos

GRČKA U RATU 1940/41

Predgovor napisao general-potpukovnik Pavle Jakšić.

Dokumentovana grada o međusobnim odnosima balkanskih zemalja pred Drugi svetski rat i grčke operacije protiv fašističkog osvajača.

Strana 400, cena 400 din.

XIII knjiga: Džon Kresvel

RAT NA MORU 1939/45

Istorija svih zbivanja na moru u toku Drugog svetskog rata povezana sa operacijama na kopnu i u vazduhu.

Strana 457, cena 450 din.

XIV knjiga: Rozberi

BIOLOŠKI RAT

Knjiga razmatra pitanje proizvodnje i upotrebe bioloških sredstava u eventualnom budućem ratu kao i zaštitu od njih.

Strana 268, cena 280 din.

XV knjiga: General-pukovnik Peko Dapčević

ZNAČAJ I SNAGA MANEVRA

Studija manevarskih dejstava koja su nam omogućila da u našem Narodnooslobodilačkom ratu u najtežim situacijama ne samo sačuvamo i dalje razvijamo svoje oružane snage nego i da sami i u okviru opšte savezničke strategije odnosimo velike vojničke i političke pobeđe.

Delo ima 638 str., cena 500 din.

XVI knjiga: General Šasen

ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA

Sveobuhvatno delo o operacijama na kopnu, moru i u vazduhu u Drugom svetskom ratu.

Strana 712, cena 600 din.

XVII knjiga: Svečin

STRATEGIJA

Interesantna studija iz oblasti strategije.

Strana 452, cena 450 din.

XVIII knjiga: Ajmansberger

TENKOVSKI RAT

Delo u pripremi.

XIX knjiga: Kamon

NAPOLEONOVI RATOVI

Delo u pripremi.

XX knjiga: Karpov

OBALSKA ODBRANA

Delo u pripremi.

XXI knjiga: Guderjan

NEMAČKE OKLOPNE JEDINICE U DRUGOM SVETSKOM RATU

Delo u pripremi.

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD »VOJNO DELO«

Poštanski fah 692. Tel. 20-421 — lokal 27-37

Beograd, Neznanog junaka ul. br. 38